

hakol הקול

br. 99 ožujak - travanj 2007.
adar / nisan 5767.

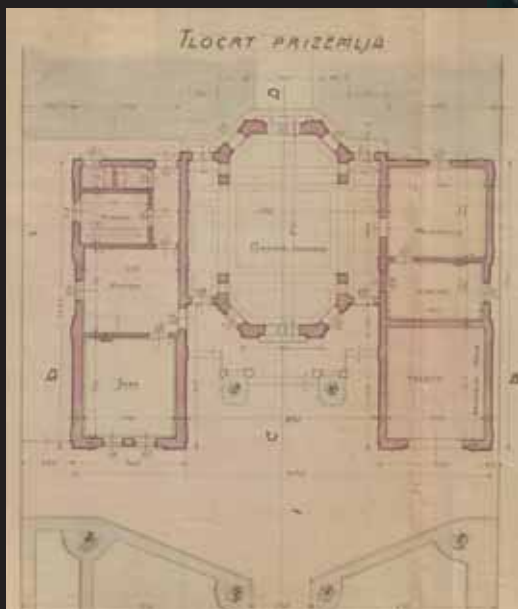
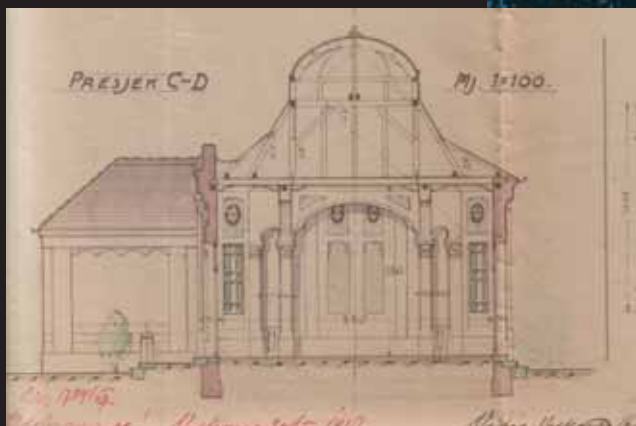

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ
בטאון קהילת יהודי קרואטיה

CIDUK - hadin kuća Hevra-kadiše

*("Mala sinagoga")
na vukovarskom
židovskom groblju*

IMPRESSUM
Ha-kol 99.
ožujak - travanj 2007.
nisan - ijar 5767.

Glavna i odgovorna urednica
Nataša Barac

Urednički savjet
**Zora Dimbach, Živko Gruden,
Tamara Indik-Mali,
Damir Lajoš**

Tehnička urednica
Nataša Popović

Priprema i oblikovanje za tisak
Magen d.o.o. Zagreb

Ha-kol
glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Lektorica
Ivana Kurtović Budja

Izdavač
Židovska općina Zagreb,
Palmotićevo 16, 10000 Zagreb,
p.p. 986.
Tel: 385 1 49 22 692
fax: 49 22 694
e-mail: jcz@zg.t-com.hr
uredništvo: hokol@net.hr

Za izdavača
dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-kola financijski potpomaže
**Savjet za nacionalne manjine
Republike Hrvatske**

Pretplata
100 kuna godišnje,
za inozemstvo 200 kuna.
Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
2360000-1101504155

Židovska općina Zagreb.

Devizni račun: 30101-620-16/2424116441

Tisak:
Intergrafika ZAGREB

Za naslovnici:
Marke judaica u spomen na Juricu Miletića

SADRŽAJ

Purim u ŽOZ	4
Purim u Domu Lavoslav Schwarz	6
ŽOZ: Seminar o holokaustu	7
Izložba izraelske arhitekture	9
Aktivnosti udruge Cedek	11
Druženje volontera ŽOZ-a povodom 10. godina	11
Izložba ilustracija dječjih knjiga u Izraelu	12
Antisemitski vicevi na vrećicama za šećer	13
Izložbe Liliane Livneh i Vere Fischer	14
Izložba beogradskih sefardskih slikara	15
Ciduk-hadina kuća na vukovarskom groblju	19
Zastave Izraela	24
Rabin Alonie: Moja priča	27
In memoriam: Jurica Miletić	29
Žilina: domovina slovačkog Robina Hooda	30
Judaica: zbirka Sola Singera	34
Pismo iz Londona	36
I još uvijek mogu vidjeti njihova lica....	40
Dirljiv susret	42
Priča o Ireni Sandler	43
200. godina velikog sinedrija u Francuskoj	45
Novi židovski muzej u Muenchenu	47
Svjetski židovski kongres otpustio tajnika Izraela Singera	48
Maurice Papon umro u 96. godini	50
Nova internetska stranica Yad Vashema na farsiju	52
Djevojčica s jabukama	53
Dragi ujak George: priča o obiteljskim tajnama	55
Prenosimo iz tiska	56
Došao sam zamoliti za oprost....	59
Glatt-košer Hollywood	60
Michael Oren: Moć, vjera i fantazija - Amerika na Bliskom istoku	61
In memoriam: Ljerka Deutsch	62

U realizaciji ovog broja sudjelovali su:

Nives Beissmann, Paula Novak, Nataša Popović, Dani Deutsch, Mira Altarac Hadji-Ristić, Željko Weiss, Raka Levi, Milan Radanović, Barbara Panić, Dragan Damjanović, Željko Heimer, rabin Zvi Alonie, Jurica Miletić, Vesna Domany-Hardy, Laila Šprajc, Zora Dimbach

Svim suradnicima najtoplije zahvaljujemo!

Proslavu Purima u Židovskoj općini Zagreb uveličali su naši gosti iz Osijeka. Djeca Nedjeljne škola Židovske općine Osijek izvela su Priču o Esteri, a svojim riječima za Ha-kol su napisali svoje utiske....

Predstava

Priča o Esteri
priča je stara,
o kojoj vam pišem bez previše dara.

**Martina je Estera,
Dodo je kralj,
Ema je Vašti,
a ja sam Mordehaj.**

Tomo je Haman
iako nije htio,
jer tko bi se Nives suprotstaviti usudio.

**Emma, Rebecca, Maja, Sara i Lea
kroz priču nas vode
pričaju kako su Židovi došli do slobode.**

A Grga, savjetnik kralja
samo se po podu valja.
Gledaju ga svi u čudu,
u njemu vide dvorsku ludu.

**Glumiti nije bilo lako,
al' je ipak bilo ovako:
svi su se predstavom oduševili
velikim pljeskom nas ispratili.**

Ian Beissmann

Purim u Zagrebu

Purim u Zagrebu je bio vrlo zanimljiv. Cijela Židovska općina je bila ukrašena. Svi su bili maskirani i veseli. Kada je bilo vrijeme za predstavu, svi su se preselili u dvoranu, utišali se i Nives nas je najavila. Dok smo čekali, Rebecca je dva puta pala, jer nije vidjela stepenice. Predstava je prošla dobro, bilo je sve u redu, kako je i trebalo. Osim što je Ian neplanirano pao sa stolice. Nakon predstave smo jedva čekali da skinemo kostime. Dolje je svirala glazba, svi su se veselili i zabavljali. I mi smo se na kratko priključili zabavi, dok nas umor nije skroz svladao.

Sara Štimac, 11 godina

Purim

Nedjeljna škola Židovske općine Osijek stigla je u Zagreb u pratnji svoje voditeljice Nives Beissmann. Čim smo sišli s vlaka, otišli smo u ŽOZ. Tamo su nas čekali sendviči i sokovi, ostavili smo stvari i krenuli u šetnju. Otišli smo do Gornjeg grada i Katedrale. Nakon toga smo tramvajem otišli u ZOO vrt, gdje smo vidjeli razne životinje. Ima ih više nego u našem osječkom

ZOO vrtu. Nakon toga smo se otišli vozati tramvajem: da se ugrijemo, odmorimo, ali i da vidimo dio Zagreba iz tramvaja. Tako smo se vozili sve do Zapruda i nazad.

Poslije toga smo opet stigli u ŽOZ. Bilo je vrijeme da se pripremimo za svoju predstavu i proslavu Purima. Mi smo spremili predstavu „Priča o Esteri“. Dotjerali smo se, obukli i krenuli s predstavom. Svi su nas oduševljeno gledali. Pomoćnik kralja (naš Grga) je stvarao gluposti i svi su se smijali i pljeskali. Kakav osjećaj! Na kraju predstave su nam toliko pljeskali da smo na pozornicu izašli još jednom (osim onih koji su već odjurili gore i počeli se presvlačiti). Na Purimskoj zabavi svi su bili maskirani i veseli, plesalo se i pjevalo. Ali mi smo već bili umorni. Zbog toga smo ubrzo otišli. Ipak je dan za nas počeo davno - još u pola pet ujutro.

U nedjelju smo imali plesnu probu za novu predstavu „Svatovi“ s Nedom Wiesler, te ručak i opet šetnju po Zagrebu. Ubrzo je došlo vrijeme za povratak u Osijek i našoj je pustolovini došao kraj.

Emma Štern, 10 godina

Priča o Esteri

Što možemo reći o tome? Da je to priča u kojoj su Židovi spašeni od sigurne smrti? Kako bi i oni koji ne znaju o čemu je riječ i zbog čega se slavi Purim to saznali, mi smo izveli predstavu „Priča o Esteri“.

Sve se događa u gradu zvanom Šušan. Emma nas je uvela u priču i objasnila zašto baš taj grad. Kralj Ahašveroš (Dodo) pravi veliku gozbu, na koju poziva sve, čak i Židove. Mordehaj, vođa Židova (Ian), pokušava odgovoriti Židove od odlaska na gozbu, ali nitko ga ne sluša. Pojavljuje se Vašti, kraljica (Ema), koja ne želi plesati pred svima, pa ju kralj daje ubiti. Sad mu treba nova kraljica. Zbog toga organizira svečanost na kojoj planira pronaći sebi novu kraljicu. Tada Mordehaj nagovara Esteru (mene) da se i ona pojavi na svečanosti i pokuša osvojiti kralja. Ona pristaje i pobjeđuje. Ona i kralj se vjenčaju. Tada Haman, kraljev savjetnik (Tomo), nagovara kralja da pobije sve Židove. Kralj pristaje. Mordehaj je to saznao, pa moli Esteru da proba uvjeriti kralja da poštedi Židove. Estera se moli i posti tri dana. Skuplja hrabrost. Konačno odlazi do kralja, otkriva da je Židovka i uspijeva nagovoriti kralja da razmisli...

Na kraju Haman biva obješen, Židovi su spašeni i slavlje počinje.

Zbog toga se zapravo slavi Purim.

Martina Štern, 14 godina

Proslava Purima u Domu

Ove su godine u našem Domu Lavoslav Schwarz pripreme za Purim počele mnogo ranije nego obično.

Izvršno smo se zabavljale (muškarci su nam dali košaricu) izrađujući krinke kojima smo kasnije okitili dvoranu. Pokazalo se da su i one koje su se pridružile radionici ne vjerujući previše u gipkost i poslušnost vlastitih prstiju, vrlo vješto iscrtavale i izrezivale maske.

Sve je bilo gotovo na vrijeme pa smo u lijepo okićenoj dvorani dočekali naše *vrtičance*.

Glavna zabava je bila u utorak 6. ožujka.

Već na ulazu goste je dočekala izložba karikatura korisnice Doma Eve Akerman, koja je na šaljiv način prikazala zaposlene u obavljanju svakodnevnih poslova.

Naš zbor "Šalom", koji sada već broji 12 pjevačica, pripremio je veseli purimski program.

Zajedno smo otpjevali nekoliko purimskih pjesama i počastili se kindlima, a onda su naši mali gosti veselo odjurili u park privučeni suncem i vrtuljkom.

Posebno iznenađenje večeri bio je iluzionist kojega smo promatrali bez daha, tako da smo povremeno zaboravljali i pljeskati. Zabava naravno nije mogla proći bez tombole i kolača koje je pripremila naša kuhinja.

Paula Novak

U Židovskoj općini Zagreb organiziran je dvodijelni seminar o holokaustu, a zanimljiva su bila i kanadska iskustva o pitanju edukacije o toleranciji i holokaustu.

VAŽNOST UČENJA I PRIHVAĆANJA RAZLIČITOSTI

U ponedjeljak, 26. veljače, mnogobrojna publika imala je prilike poslušati dva izuzetna izlaganja, u sklopu drugog dijela Seminara o holokaustu, koji su organizirali Židovska općina Zagreb i predstavnik židovske nacionalne manjine u Gradu Zagrebu.

Nakon pozdravne riječi predsjednika Židovske općine Zagreb Ognjena Krausa i potpredsjednice ŽOZ-a Sanje Zoričić Tabaković, kanadski veleposlanik u Hrvatskoj, Thomas Marr obratio se nazočnima nadahnutim izlaganjem.

U svojem je govoru izložio nastojanja lokalnih kanadskih vlasti u suzbijanju svih oblika netolerancije, te dodao kako pozdravlja održavanje ovakvih seminara i u Hrvatskoj, jer je osobno upoznat kako se isti održavaju i vode širom Kanade. Osobito dojmljiv dio izlaganje bilo je i veleposlanikovo osobno zanimanje za temu edukaciju o holokaustu, gdje je njegova ekscelencija istakla kako sam ne može zaboraviti važnost lekcija koji učimo iz holokausta s obzirom da je i njegov tast preživio holokaust.

Dio izlaganja veleposlanika Marra bavio se pravnim okvirom edukacije o toleranciji i holokaustu u kanadskim provincijama, te lokalnim zalaganjima za kanadsko pridruživanje međunarodnoj Radnoj skupini za obrazovanje, sjećanje i istraživanje o holokaustu, čija je Hrvatska već članica. Premda Kanada nije članica Radne skupine, zbog pravno formalnih prepreka kanadskog zakonodavstva, edukacija o holokaustu i ljudskim pravima obavlja se već desetljećima.

Kanada se aktivno bavi temom holokausta

Prisutnima se zatim obratila naša gošća, gospođa Esther Bem, koja je za ovu

Već nekoliko desetljeće u Ontariju djeluje i Centar za edukaciju o holokaustu. Centar surađuje s javnim, privatnim i vjerskim školama, drugim edukativnim centrima, vjerskim zajednicama, a od nedavno i s kadetskom policijskom akademijom.

Kanadska židovska zajednica već dugi niz godina predano organizira brojna događanja sa središnjom temom suzbijanja svih oblika netolerancije kroz poduku o tragičnim iskustvima europskih Židova.

prigodu stigla iz Kanade, a osobito se osvrnula na edukaciju o holokaustu u Ontariju. Naglasila je veliku ulogu kanadske židovske zajednice koja već dugi niz godina predano organizira brojna događanja sa središnjom temom suzbijanja svih oblika netolerancije kroz poduku o tragičnim iskustvima europskih Židova. Gospođa Bem i osobno s drugim preživjelim aktivno sudjeluje u radu s mladima kojima prenosi vlastita iskustva iz holokausta.

Već nekoliko desetljeće u Ontariju djeluje i Centar za edukaciju o holokaustu. Centar surađuje s javnim, privatnim i vjerskim školama, drugim edukativnim centrima, vjerskim zajednicama, a od nedavno i s kadetskom policijskom akademijom. Godišnje se organiziraju i obrazovni tjedni o holokaustu u kojima sudjeluje šira javnost, te se uz ostalo održavaju projekcije filmova, predstavljanje

knjiga, umjetničke radionice i nadasve izlaganja i svjedočenja samih preživjelih žrtava uvijek s nekom određenom temom iz holokausta, koja je aktualna i u današnjim prilikama.

Prihvaćanje različitosti

Prošlogodišnja tema je bila: "Moć pojedinca", gdje se pokušalo naglasiti koliko toga ovisi o svakom pojedincu, njegovoj ulozi i utjecaju na društvo. Broj posjetitelja tih događanja broji se u tisućama, od čega su uvijek najveći dio mladi. "Kanada je multikulturalno društvo" istaknula je gđa Bem te dodala "i od izuzetne je važnosti da se ljudi svih rasa i boje kože, koji redovito pristizu u Kanadu, tu mogu osjećati sigurno i prihvaćeno." S obzirom da mladi useljenici dolaze iz najrazličitijih zemalja svijeta, kao što su i Filipini, Iran, Meksiko itd. neki od njih nemaju veće predznanja o strahotama holokausta te

pokazuju veliki interes za radionice koje govore o važnosti prihvatanja drugih i njihovih različitosti.

Za zajednicu u Ontariju pitanje poduke o holokaustu nije samo učenje dijela židovske povijesti ili povijesti općenito, već je to prije svega pitanje sadašnjosti

Za zajednicu u Ontariju pitanje poduke o holokaustu nije samo učenje dijela židovske povijesti ili povijesti općenito, već je to prije svega pitanje sadašnjosti i odnosa prema različitosti, s kojom se Kanađani, u svom multikulturalnom, multietničkom i multireligijskom društvu, svakodnevno susreću.

i odnosa prema različitosti, s kojom se Kanađani, u svom multikulturalnom, multietničkom i multireligijskom društvu, svakodnevno susreću.

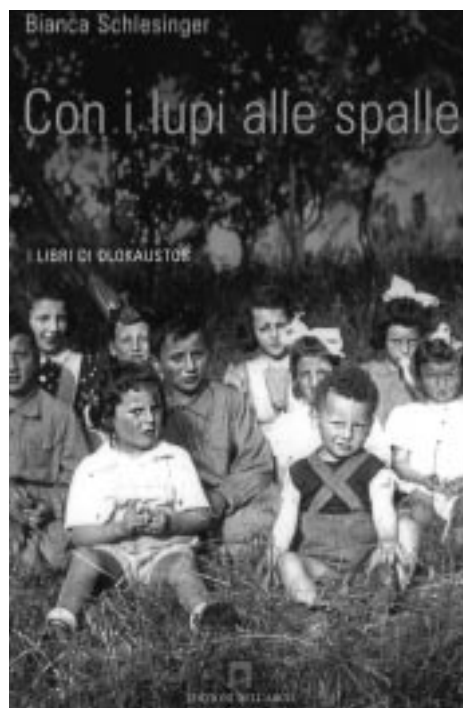
“Izgradnja je to i promicanje samih vrijednosti na kojima Kanada počiva - prihvatiti drugoga zato što je drugačiji,” ističe gđa Bem, koja je i sama preselila u Kanadu prije više od 40 godina. Gospođa Bem na kraju svojeg izlaganja pokazala nam je i multimedijalnu prezentaciju s fotografijama brojnih sudionika njihovih događanja kao i uglednih posjetitelja ontarijskog Centra.

Došavši u Zagreb samo za ovu prigodu gđa Bem sa sobom je ponijela i brojne materijale koji se koriste u edukaciji mla-

Prvi Židovi doselili su se u Kanadu u 18. stoljeću, a prema podacima iz 2005. godine u Kanadi živi 372.000 Židova. Iako ne pripadaju velikoj manjini u Kanadi, Židovi su odigrali važnu ulogu u stvaranju kanadske kulture i identiteta i nazočni su u svim sferama javnog života zemlje. Najveći broj Židova u Kanadi živi u Toronto i Montrealu.

dih u Kanadi, te ih je darovala Židovskoj općini za učitelje i profesore u Hrvatskoj koji će se njome sigurno pomoći u izradi svojih nastavnih jedinica.

K.L.

U okviru Seminara o holokaustu, u Židovskoj općini Zagreb predstavljena je i knjiga autorice Biance Schlesinger „Uprooted“ (Con i lupi alle spalle).

Knjiga je predstavljena u nazočnosti same autorice, veleposlanika Republike Italije u Hrvatskoj Alessandra Grafinija i veleposlanika Države Izrael u Hrvatskoj Shmuela Meiroma.

Bianca Schlesinger rođena je u Zagrebu, a 1941. godine je s obitelji iz Hrvatske otišla u Italiju, a od 1949. godine živi u Izraelu.

Knjiga „Uprooted“ priča o obitelji koja bježi od užasa holokausta. Sama autorica kazala je da se ne radi o autobiografiji, već o priči paralelnoj s onom koju je proživjela njezina obitelj.

IZRAELSKA ARHITEKTURA

Encounters - moderna izraelska arhitektura

Iznimno raznolika stvaralačka putanja suvremenih izraelskih arhitekata predstavljena je zagrebačkoj publici 7. ožujka 2007. u Hrvatskom muzeju arhitekture HAZU-a. Izložbu je realiziralo veleposlanstvo Države Izrael u suradnji sa Židovskom općinom Zagreb.

Izložbu su otvorili:

**Shmuel Meirom, veleposlanik
Države Izrael, akademik Boris
Magaš, dr. Ognjen Kraus,
predsjednik ŽOZ-a**

Uz nazočnost zagrebačkoga gradonačelnika Milana Bandića i brojnih uzvanika, u pozdravnom govoru kojim je otvorena izložba, veleposlanik države Izrael

Shmuel Meirom, osvrnuo se na povijesni razvoj moderne izraelske arhitekture od vremena britanskog mandata, prije samog osnivanja Države Izrael, preko traganja za vlastitim identitetom i diktiranjem trendova u izraelskoj arhitekturi uzimajući u obzir suvremene

***Izraelski veleposlanik u svom
je govoru na pomoći u orga-
nizaciji izložbe o izraelskoj
arhitekturi zahvalio predsjed-
niku zagrebačke Židovske
općine Ognjenu Krausu,
Deanu Friedrichu, Lajli Špra-
jc te ravnateljici Hrvatskog
muzeja arhitekture Dubravki
Kisić te Hrvatskoj akademiji
znanosti i umjetnosti na
gostoprimstvu.***

***Izraelski su arhitekti u svojoj
potrazi za identitetom odgov-
ore tražili u susjednoj arap-
skoj arhitekturi, ali i u
dalekim zemljama, međutim
ta potraga nije značajno do-
prinijela stvaranju „izraelske
arhitekture“.***

svjetske stilove poput art decoa i bauhausa koji su obilježili posljednja desetljeća prošlog stoljeća, a imali su izravan utjecaj u arhitekturi suvremenog Izraela.

Izraelski arhitekti u potrazi za identitetom

„Izraelska arhitektura je imala tendenciju razvoja u dva smjera: prvi je bio utemeljen na uvozu stranih stilova koje su primjenjivali arhitekti pod utjecajem međunarodnih škola, a drugi se sastojao iz pokušaja da se osmisli autentična izraelska arhitektura“, rekao je otvarajući izložbu izraelski veleposlanik, dodajući da je „prvi smjer uspješno apsorbiran u lokalnu potku na dojmiv način, a pokušaj stvaranja lokalnog stila naišao je na mnoge teškoće“.

Izraelski arhitekti, nastavio je, su u svojoj potrazi za identitetom odgovore tražili u susjednoj arapskoj arhitekturi, ali i u dalekim zemljama, međutim ta potraga

nije značajno doprinijela stvaranju «izraelske arhitekture».

Tijekom razdoblja britanskoga mandata, prije osnivanja Države Izrael, svako je razdoblje prihvaćalo svoj arhitektonski stil, podsjetio je Meirom, objašnjavajući da su „dvadesetih godina arhitekti u Izraelu preferirali *art deco* s nešto orijentalnog utjecaja što je stvorilo ‘*eklektički stil*’. Tridesetih godina, nakon što su nacisti zatvorili poznati *Bauhaus*, mnogi su arhitekti emigrirali u Izrael i prihvatili modernizam, stil bez ukrasa koji je odgovarao socijalističkom duhu koji je tada vladao u Izraelu“.

U sklopu velike izgradnje koja se događala u to vrijeme podignut je i *Bijeli grad* u Tel Avivu koji je nedavno, 2003. godine, proglašen svjetskom baštinom UNESCO-a, istaknuo je izraelski veleposlanik.

Polazište izraelske arhitekture je u Izraelu

Nakon stvaranja Države Izrael, pedesetih godina prošlog stoljeća, velik broj imigranata useljavao se u zemlju pa je i izgradnja bila u skladu s tim: jeftina i industrijska.

„Sedamdesete, osamdesete i devedesete karakterizira nametljiv urbani razvoj

Sedamdesete, osamdesete i devedesete karakterizira nametljiv urbani razvoj koji smanjuje otvorene prostore i kvalitetu života. Zelene su površine pretvorene u trgovačke centre, plaže u hotele, a neboderi su izrasli u središtima izraelskih gradova.

koji smanjuje otvorene prostore i kvalitetu života. Zelene su površine pretvorene u trgovačke centre, plaže u hotele a neboderi su izrasli u središtima izraelskih gradova“, rekao je Meirom u svom govoru.

Posljednjih godina u Izraelu se ulažu napore da se uvede red u nacionalne preferencije i u razvoj gradova proučavanjem pogrešaka iz prošlosti, objasnio je veleposlanik ističući da su na tom putu „izraelski arhitekti shvatili da je polazište za izraelsku arhitekturu u Izraelu i nigdje drugdje pa su dosegli stadij u kojem stvaraju vrijedna djela“ pa tako današnje građevine odražavaju postmodernistički pravac uzimajući u obzir vruću sredozemnu klimu i upotrebljavajući izvrsne izolacijske materijale.

Zanimljivim odabirom širokih tematskih cjelina, od prezentacije vehementnih arhitektonskih rješenja muzeja, prosvjetnih ustanova, preko privatnih rezidencija, kazališta i mnogih drugih javnih ustanova, ovom izložbom predstavljen je jasan, vodeći koncept smjera razvoja suvremene arhitekture Izraela.

Zanimljivim odabirom širokih tematskih cjelina, od prezentacije vehementnih arhitektonskih rješenja muzeja, prosvjetnih ustanova, preko privatnih rezidencija, kazališta i mnogih drugih javnih ustanova, ovom izložbom predstavljen je jasan, vodeći koncept smjera razvoja suvremene arhitekture Izraela.

Vješt看 spoj gradnje i vizualizacije čini se da je ostvarena fuzija samog smisla i primjene izraelskog arhitektonskog identiteta. I jedini zaključak koji se nameće jest da predstavljena arhitektura posjeduje izvornu svojstvenost i suvremenost te vjerujem da će takav način približavanja promišljanja i djelovanja židovskog naroda, našim sugrađanima približiti tu daleku državu.

Nataša Popović

Aktivnosti Udruge CEDEK za povrat židovske imovine

Udruga za povrat židovske imovine Cedek, što na hebrejskom znači „pravednost“, osnovana je 2004. godine, a zalaže se za povratom otete židovske imovine.

Udruga Cedek u 2006. godini održala je niz značajnih sastanaka s predstavnicima međunarodnih židovskih institucija. Tako je s predstavnicima B'nai B'rith International i World Jewish Restitution Organisation dogovorena daljnja suradnja te dogovor oko zajedničkog postupanja. Udruga Cedek je u 2006. godini zatražila u nekoliko navrata prijem kod nadležnih predstavnika vlasti kao i kod nekoliko predsjednika sudova u Republici Hrvatskoj, kod kojih se vode određeni predmeti bitni za povrat židovske imovine. Nažalost, ni kod predsjednika sudova niti kod predstavnika vlasti nije se naišlo na plodno tlo, štoviše niti jedni niti drugi nisu čak niti odgovorili na upućene dopise. Tako se nastavlja ignorantni stav prema povratu židovske imovine koji je u kontinuitetu od 1990. godine pa do danas.

Uspjeh u povratu imovine

Međutim Cedek je uspio nekim svojim članovima pomoći u povratu njihove imovine. Tako treba pripomenuti uspješni povrat imovine nasljednicima baruna Viktora Gutmana, kojima je vraćeno 30.000 hektara oranica i dvostruko više hektara šumskog zemljišta. Nadalje, našem članu Goeroegu vraćeno je suvlasništvo u hotelu njegova pokojnog oca u Osijeku. Posebno su zanimljive i skrećemo pažnju našim članovima i svim ostalim zainteresiranim osobama na dvije sudske presude Europskog suda za ljudska prava u Strasbourgu. U tim se presudama, koje su objavljene početkom veljače 2007. godine, novoj članici Europske unije, Rumunjskoj, naređuje da svu imovinu bez obzira je li ona prodana, privatizirana ili ne, treba vratiti izvornim vlasnicima ili im tu imovinu nadoknaditi prema tržišnoj vrijednosti. Tako postoji vrlo velika šansa da se ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju dogodi isto, što znači da će se sva imovina morati vratiti izvornim vlasnicima bez obzira je li ona prodana i privatizirana. Tim činom bi se poništile sve prodaje kuća, stanova, hotela i udjela u firmi koje su se dogodile devedesetih godina prošlog stoljeća. Stoga Udruga Cedek i ovim putem poziva sve one kojima je imovina oduzeta, a koji još nisu sklopili nagodbe sa Republikom Hrvatskom ili koji nisu primili naknadu za oduzetu imovinu da, ukoliko su zainteresirani za naturalnu restituciju svoje imovine, pričekaju ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju kako bi uspjeli naturalno vratiti svoju imovinu ili, ako to nije moguće, kako bi dobili obeštećenje po tržišnim vrijednostima. Za sve ostale informacije moguće je javiti se Udruzi Cedek na adresu Palmotićeva 16, Zagreb.

Dani Deutsch
Predsjednik Udruge Cedek

Druženje volontera ŽOZ-a povodom 10. godina DR. RAJNER OPROSTILA SE OD VOLONTERA

Odavno je znano da se humanost jednog društva očituje u njegovom odnosu prema najmlađima - djeci, i prema starima, onima koji su u zadnjoj fazi svog životnog puta.

Rekla bih nekoliko riječi o sastanku volontera, održanom krajem prošle godine, koji su pod vodstvom dr. Nade Rajner deset godina vodili brigu za naše starije, sastanak koji je sazvala upravo dr. Rajner, naša Koka, kao svoj oproštaj s grupom i tom dužnošću.

Dr. Rajner vodila je ovu grupu predano i srčano, da bi se sada odlučila povući i ovu dužnost prepustiti mlađim nasljednicima.

Volonterke se nisu dale smesti kišom koja je vani lila, pa su se odazvale u zaista lijepom broju. Došla je nekadašnja općinska socijalna radnica, i današnja, razumije se, došle su i tri domarke iz Schwarzova doma koje su također obilazile stare i nemoćne.

Drago nam je bilo da je oproštaju prisustvovao od početka do kraja i Žak Atijas, predsjednik Socijalnog odbora.

Našu Koku obdarili smo buketima cvijeća i sitnim poklonima zahvalnosti, a za slano i slatko posluživanje pobrinula se gđa. Biba, jedna od tri kulinarske majstorice iz našeg buffeta.

Većina onih koje smo obilazili (i obradovali svojim posjetom i brigom za njihove nedaće) odlučili su se, u toj zadnjoj fazi života, otići u Dom, gdje su mnogi i preminuli.

Ovaj članak željela bih završiti u nadi da će se nova, mlada generacija odazvati pozivu dr. Rajner i jednako predano obilaziti naše seniore, te da će naša Koka naći dostojnog zamjenika.

Mira Altarac Hadji-Ristić

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM LAVOSLAV SCHWARZ

Veljača - ožujak

Korisnici Doma zaklade L. Schwarza umjesto vijenca na grob gđe. Berte Postružnik	1.340,00
Ljerka Dajč	.600,00
<i>(ispričavamo se zbog propusta u prijašnjem broju)</i>	
Miro Krešić	.545,00
Betika Kamhi- Trpković, povodom smrti oca	.545,00
Radman Mirjana	.200,00
Obitelj Marković, povodom godišnjice smrti Josifa Baruha	.500,00
Nevenka Lovrić- Baruh, povodom godišnjice smrti supruga	.500,00
Obitelj Dobša	1.000,00
Goranka Cvijanović-Vuković	.600,00
Bjanka i Drago Auslender povodom Pesaha	.200,00
Boris Braun	.200,00
Obitelj Lustig	.500,00

Židovski smjerokazi u Virovitici

Prvi Židovi u Viroviticu su se doselili 1790. godine. Pred sam Drugi svjetski rat u Virovitici je živjelo oko 250 Židova, dok danas u tome gradu živi samo njih desetak. Židovsko groblje u Virovitici potiče iz 1870. godine i na njemu se nalazi 181 nadgrobni spomenik.

Na inicijativu Josipa Mikočiča, direktora Turističkog ureda Turističke zajednice Virovitičko-podravske županije, u Virovitici su, u suradnji sa Židovskom općinom, postavljena dva smjerokazna znaka koja upućuju na Židovsko groblje.

Napominjemo da su ovo prvi takvi smjerokazni znakovi u Republici Hrvatskoj, koji u svom grafičkom dijelu sadrže i Davidovu zvijezdu.

*Predsjednik Židovske općine Virovitica
Željko Weiss*

IZLOŽBA ILUSTRACIJA DJEČJIH KNJIGA U IZRAELU

ISRAILLUSTRATORS 06/07

Veleposlanstvo Izraela u Zagrebu
i
Gradsko kazalište Trešnja

Embassy of the State of Israel
And
The Cherry Theatre

Imaš čast pozvati Vas na otvorenje izložbe

Have the honor of inviting you to the opening
of the exhibition

ILUSTRACIJA DJEČJIH KNJIGA
ISRAILLUSTRATORS 06/07

Na otvorenju u ponedjeljak 1. listopada 2007.
u 19.00 sati

In the foyer of The Cherry Theatre
On Thursday 1st of October 2007
at 19.00 Hours

 gradsko kazalište trešnja

ZAGREB – Ilustracije opisuju i interpretiraju tekst i podaraju mu estetsku vrijednost, istaknuo je Shmuel Meirom, izraelski veleposlanik u Hrvatskoj, na otvorenju izložbe »Ilustracija dječjih knjiga« ovih dana u Gradsko-

me kazalištu Trešnja.

Izložba predstavlja petnaest najboljih plakata s ilustracijama dječjih knjiga izdanih protekle godine u Izraelu. Sponzorira ju izraelsko Ministarstvo vanjskih poslova, kojem je namjera prikazati pla-

kate na međunarodnim sajmovima diljem svijeta – od Frankfurtskog do drugih vodećih sajmova u Europi, Aziji i Južnoj Americi.

Na izložbi se predstavljaju ilustracijama Yossi Abolafia, Naama Ben-Ziman, Orit Bergman, Ora Eitan, Alona Frankel, Liora Grossman, Rinat Hoffer, Cristina Kadmon, Avner Katz, Batia Kolton, Rutu Modan, David Polonsky, Merav Salomon, Gilad Soffer i Ruth Zarfati.

Shmuel Meirom je naglasio kako je ilustracija danas postala neizbježan dio dječje knjige. Ona ne samo da je prvi poticaj za djecu već i apstraktne pojmove pretoče u nešto razumljivo. Da je izgled knjige danas važan kao i prenesena poruka u pismu, složio se i slikar Zlatko Bourek na otvorenju. [T. N.]

Svijet bajke u slici: prvi poticajni korak za djecu

TOMISLAV KRIŠTO

ANTISEMITSKI VICEVI NA VREĆICAMA ZA ŠEĆER

Hrvatski i svjetski mediji proteklog su mjeseca pisali o skandalu koji je izbio kada se otkrilo da su se u Lici pojavile vrećice šećera za kavu s tiskanim antisemitskim vicem i Hitlerovom slikom.

U kafićima u Gospiću pojavile su se vrećice šećera za kavu s neukusnim antisemitskim vicevima, a nakon što su se o tome raspisali mediji protiv vlasnica tvrtke "Pinki" Anite Ivanešić, koja je stavila u promet sporne vrećice šećera, Županijsko državno odvjetništvo u Požegi podnijelo je Istražnom centru Županijskog suda u Požegi prijedlog za poduzimanje istražnih radnji.

Anitu Ivanešić, vlasnicu tvrtke Pinki, sumnjiči se da je počinila kazneno djelo rasne i druge diskriminacije stavljanjem u promet vrećica s likom Adlofa Hitlera na kojima je bio otisnut antisemitski sadržaj.

Prijedlog je podnesen nakon zaprimljenog posebnog izvješća Policijske uprave požeško-slavonske i dosadašnjih rezultata kriminalističke obrade pa zato tužiteljstvo smatra da je tijekom provođenja istražnih radnji potrebno ispitati osumnjičenu, kao i veći broj svjedoka.

O podizanju optužnice Državno odvjetništvo u Požegi će odlučiti nakon što provede istragu do kraja i ispita sve okolnosti pod kojima je došlo do distribucije spornih vrećica.

Za kazneno djelo rasne diskriminacije prema kaznenom je zakonu predviđena kazna od šest mjeseci do tri godine zatvora. Kako se navodi u četvrtom stavku članka 174. KZ-a: "Tko s ciljem širenja rasne, vjerske, nacionalne, etničke mržnje ili u cilju omalovažavanja putem računalnog sustava raspačava ili na

Na vijesti o pojavi spornih vrećica sa šećerom reagirala je i Židovska općina Zagreb.

"Zakonske odredbe postoje i prema njima treba postupiti bez obzira o čemu se radi. Taj vic je primitivan i naprimjeren, poznato je tko je tiskao te vrećice i očekujemo zakonske sankcije", rekao je predsjednik ŽOZ-a Ognjen Kraus.

Direktor Centra Simon Wiesenthal iz Jeruzalema Efraim Zuroff izrazio je "odbojnost i gađenje što se takav proizvod u današnje doba mogao proizvesti u državi u kojoj ne samo da se dogodio holokaust, nego su ga najvećim dijelom izvršili lokalni nacistički kolaboratori. U zemlji u kojoj je toliko nedužnih civila ubijeno od strane ustaša i nacista ne može biti tolerancije za proizvode koji ne samo da vrijeđaju uspomenu na fašističke žrtve, nego i ohrabruju ponovno oživljavanje smrtonosne ideologije ubojica".

drugi način učini dostupnim javnosti materijale kojima se poriče, znatnije umanjuje, odobrava ili opravdava kazneno djelo genocida ili zločina protiv čovječnosti, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do tri godine."

PIROVAC 2007.

Ljetni kampovi

Dragi naši "Pirovčani",

sretni najavljujemo da smo za ovu godinu uspjeli organizirati dvije dječje smjene i jednu studentsku!!

Dakle, za početak uvrstite u svoj kalendar sljedeće datume:

6.-16.7. - I. dječja smjena (6-13 g.)

17.- 27.7. - II. dječja smjena (13 - 18 g.)

29.7. - 4.8. - studentska smjena

Prijave za dječje smjene su u tijeku. Prijaviti se možete u Uredu ŽOZ, uz uplatu akontacije u iznosu 20% cijene. Razlika do punog iznosa uplaćuje se najkasnije 14 dana prije polaska:

Cijena za jedno dijete:	800,00 Kn
Cijena za drugo dijete iz iste obitelji:	600,00 Kn

Cijena uključuje: Prijevoz autobusom od Zagreba do Pirovca i nazad, pet obroka, smještaj, stručno vodstvo 24 sata.

Ako ste student prijavite se za smjenu od 29. srpnja 2007. do 4. kolovoza 2007. Detaljne informacije možete dobiti kod Saše Cvetkovića.

Broj mjesta je ograničen, stoga požurite!!!

Vidimo se u Pirovcu!

LJETOVANJE ZA OBITELJI

Odmaralište otvara svoja vrata obiteljima od 6. kolovoza 2007. do zaključno 25. kolovoza 2007. Na raspolaganju Vam stoji samostojeca kuća, dva velika apartmana s balkonima, jedan s terasom ili smještaj u dvokrevetnim, trokrevetnim ili četverokrevetnim sobama. Detaljnije informacije možete dobiti u Uredu ŽOZ

Izložba „Lica i karijatide“ izraelske akademske slikarice Liliane Livneh otvorena je koncem ožujka u zagrebačkoj galeriji Marisall.

„LICA I KARIJATIDE“ LILIANE LIVNEH

Akademska slikarica Liliana Livneh rođena je 1956. godine u Buenos Airesu u Argentini, gdje je i diplomirala na Akademiji likovnih umjetnosti. Od 1977. godine živi i radi u Izraelu.

Na sveučilištu u Tel Avivu studirala je filozofiju i povijest umjetnosti, a za svoj originalni rad dobila je rektorovu nagradu 1991. godine. Kod profesora Nuritha Kenaana Kedara u Normandiji i Alsaceu studirala je gotičko slikarstvo, a zatim i renesansnu umjetnost u Firenci i Rimu.

Godine 1987. dobila je stipendiju francuske vlade za studij litografije na Ecole des Beaux Arts u Parizu.

Liliana Livneh izlagala je na više samostalnih i grupnih izložbi u Izraelu, Argentini, Meksiku, Čileu, Boliviji, Njemačkoj, Španjolskoj, Francuskoj, Švedskoj i Hrvatskoj. Prije dvije godine svoje je radove hrvatskoj javnosti predstavila u Koprivnici.

Liliana Livneh često slika bez pomoći kista, a boju razmazuje - izravno rukom što stvara dojam taktilnosti. U svojim radovima često koristi kombinirane tehnike: ulje, akril, ugljen pa čak i katran. Svoje slike često upotpunjuje riječima, čime -kako je sama objasnila - ističe da je riječ univerzalna kategorija bez obzira razumijemo li njezino značenje ili ne.

Jedna od stalnih inspiracija za Lilianu Livneh je more, koje je gotovo uvijek prisutno na njezinim slikama, te ljudski lik koji se također stalno provlači kroz njezina djela.

Liliana Livneh jednu je sliku poklonila Židovskoj općini Zagreb.

IZLOŽBA

VERE

FISCHER

Ingeniozni spoj Davidove zvijezde i križa: Vera Fischer

Približavanje različitog Vere Fischer

ZAGREB - Umjetnosti koja popravljaju što se popraviti ne da, jedna je od misli koju je Alfred Pal izrekao na otvorenju izložbe Vere Fischer (1925.) pod nazivom »Ja« u nedjelju u Galeriji »Milan i Ivo Steiner«. Radi se, dakako, o ingenioznom kiparskom spoju križa i Davidove zvijezde. Tema kojom autorica od 1988. nastoji pomiriti židovstvo i kršćanstvo dio je fascinantnog životnog i umjetničkog puta, prikazanog na izložbi kroz mnoštvo detalja.

Vera Fischer, kiparica po struci, među prvima je spajala sliku i kip, fotokolažima iz šezdesetih odgovorila je izazovu pop arta, stvarala je asemblaže što zadiru na po-

lje nadrealnog, iznimne erotске slike, bavila se fotografijom, dizajnom. Dodajmo još pisanje poezije, mijenjanje zanimanja od telefonistice do zubarske asistentice.

Umjetnica svoj život pripričava, razgolićuje kroz različite predmete i tekstove, koji svjedoče i njezin credo. Promišljanje Vere Fischer je iskreno, duhovito, duboko. Jednako uvjerljivo kad spaja žličicu i čašicu pudinga u erotsko-ludičku igru i kad nastoji izmiriti dvije religije. To može samo umjetnost, no istaknimo, bez feminističkih pretenzija, i snaga ženskog principa koja od pamtivjeka približava, miri različito. [Barbara Vujanović]

Institut Cervantes, Jevrejski Istorijski Muzej i JO Beograd su organizirali u okviru programa "Godina sefardske Kulture u JOB" ciklus izložba posvećen sefardskim slikarima iz Beograda.

IZLOŽBA BEOGRADSKIH SEFARDSKIH SLIKARA U SRCU BEOGRADA

Mala izložbena sala instituta Cervantes na uglu Knez Mihajlove ulice, sa velikim staklenim izlozima da svi šetači Korzoom vide... bila je tri puta središte kulturnih događanja koja jako retko posećuju Beograd, od 20. novembra do 20. januara, izložba "svojih" slikara španskog- sefardskog porekla iz kolekcije Jevrejskog Istorijskog Muzeja:

Albert Alkalaj, Dida De majo, Bora Baruh i Rajko Levi

Na otvaranju izložbe Dide De Majo govorio je njegov prijatelj Alfred Pal iz Zagreba.

DAVID DIDA DE MAJO

David-Dida de Majo rođen je 1906. u Beogradu, u porodici sefardskih Jevreja. Njegovo detinjstvo obeležilo je višegodišnje odvajanje od roditelja, nakon što je Didu i njegovu sestru početak Prvog svetskog rata zatekao u Beču. Oni su razdoblje od jula 1914. do januara 1917. proveli u Beču, kao i u nekoliko austrougarskih logora za internaciju srpskih zarobljenika.

Nakon školovanja u rodnom gradu, Dida 1925. ponovo boravi u Beču, gde u ateljeu profesora Požedajeva stiče znanja iz crtačke i grafičke veštine. U Beču, u pozorištu *Josefstadt Theater*, sarađuje na izradi kostima i scenografije za predstavu „San letnje noći“, pod rukovodstvom reditelja Maksa Rajnharta. Krajem 1925. odlazi u Pariz, gde boravi do 1932. Po dolasku u Pariz Dida u jednom kosmopolitskom okruženju sarađuje sa brojnim umetnicima iz oblasti primenjenih umetnosti, pozorišta i filma. Najpre sarađuje kao kostimograf u pozorištu *Moulin Rouge*, potom se školuje na privatnoj akademiji poznatog slikara i likovnog pedagoga Andre Lota, kao i na akademiji *Grande Chaumiere*, kao učenik čuvenog Burdela. Takođe, sarađuje sa mladim i neafirmisanim filmskim rediteljima Albertom Kavalkantijem, Luisom Bunjuelom i Žanom Renoarom, kao jedan od saradnika na izradi scenografija za njihove filmove. Likovno

je osmislio rešenja za plakate dva Kavalkantijeva filma iz 1927. („Yvette“ i „Le Petite Lillie“). U saradnji sa nadrealističkim apostatama Monijem de Bulijem, Žanom Karivom, Klodom Serneom i Arturom Adamovom pokrenuo je efemerni umetnički časopis „Discontinuité“. Krajem dvadesetih zajedno sa Monijem de Bulijem priključio se grupi avangardnih umetnika okupljenih oko časopisa „Le Grand Jeu“, koji su uređivali pesnici Rože Žilber Lekont i Rene Domal.

Po povratku u Beograd 1932, Dida uspostavlja prijateljstvo sa članovima beogradskog nadrealističkog kruga. Tokom 1934. postaje član zabranjene Komunističke partije Jugoslavije i njegov dotadašnji umetnički ideal biva zauvek podređen revolucionarnom idealu. Uhapšen je naredne godine. Nakon desetodnevnog mučenja u zatvoru Specijalne policije, pokušao je samoubistvo. Osuđen je na dve godine robije, koje je izdržavao u zatvoru u Sremskoj Mitrovici. Po izlasku sa robije, u leto 1937, kao grafičar sarađuje na izradi stotinu i pedeset falsifikovanih putnih isprava za jugoslovenske dobrovoljce na putu za Španiju. Nakon što je policija sredinom 1938. otkrila njegovu delatnost, bio je prinuđen da ilegalno emigrira u Francusku.

Po dolasku u Pariz Dida privremeno obavlja dužnost sekretara jugoslovenske sekcije Komiteta za pomoć republikanskoj Španiji. Posle okupacije Pariza odlazi u južni neokupirani deo Francuske gde će u Brivu, u regionu Koreze, provesti najveći deo rata, bez vesti o brojnoj porodici u Beogradu, koja nije preživela holokaust. U Brivu, početkom četrdesetih, učestvuje na nekoliko kolektivnih izložbi. Uspostavlja poznanstvo sa Lujem Aragonom, Elzom Triole i Anrijem Matisom. Nakon što su nacisti okupirali južnu Francusku, postaje jedan od organizatora pokreta otpora (FTP-FMOI), u regionu Koreze. Kapetan Dida de Majo, avgusta 1944, kao organizator učestvuje u spašavanju književnika Andrea Malroa iz ge-stapovskog zatvora u Tuluzu. Sredinom 1945. Dida se vratio u oslobođenu Jugoslaviju.

Zbog predratnog sukoba sa pojedincima iz partijske nomenklature, Dida biva marginalizovan nakon povratka u Beograd. Početkom 1946. oženiće se sa Beogradankom Mirom Šoten. Uhapšen je septembra 1948, navodno zbog podržavanja

stavova iz „Rezolucije Informbiroa“. Nakon jednogodišnjeg boravka po raznim beogradskim zatvorima, sproveden je u logor na Golom otoku, gde je mučen i ponižavan. Dida će na Golom otoku provesti četiri godine, najpre u logoru Stara žica, potom u specijalnom logoru Petrova rupa. U uspomenama golotočkih logoraša ličnost Dide de Majo ostaje primer izrazite humanosti.

Nakon povratka iz logora zaposlio se u novoosnovanom Beogradskom grafičkom zavodu. U toku desetak godina Dida de Majo je likovno i tehnički opremio preko stotinu knjiga, kao i velik broj naučnih časopisa. Krajem pedesetih godina odbija ponudu tadašnjeg ministra kulture u vladi Republike Francuske, Andrea Malroa, da se sa porodicom preseli u Francusku. Umro je 1964. u Beogradu. Nakon smrti gotovo potpuno je zaobavljen.

Najveći broj likovnih radova Dide de Majo zagubljen je ili uništen tokom vremena, tako da je vrlo teško steći uvid u njegov likovni opus.

Milan Radanović

ALBERT ALKALAJ

Albert Alkalaj, sefardski Jevrejin, rođen je u Parizu 1917. godine gde provodi svoje najranije detinjstvo. Porodica 1929. go-

dine prelazi u Beograd, grad koji za Alkalaja postaje mesto školovanja i sazrevanja. Već tada, kao dvanestogodišnjak, počinje da se interesuje za slikarstvo, uči kao samouk sa Borom Baruhom, a potom pohađa privatnu školu slikanja. Mladi Alkalaj je slikarstvo smatrao za svoju veliku ljubav, ali ne i za životni poziv, pa tako 1937. godine upisuje Arhitektonski fakultet u Beogradu sa namerom da postane arhitekta. Prateći savremene evropske umetničke tokove on koristi priliku i iste godine odlazi u Pariz kako bi se upoznao sa slikarstvom impresionista, postimpresionista, fovista i kubista.

Ovi umetnički pravci, a posebno dela Matisa i Derena, imaju veliki uticaj na njegov rad. Putovanje i učenje u Parizu je rezultiralo prvim učešćem na zajedničkoj izložbi održanoj 1939. godine u Umetničkom paviljonu „Cvijeta Zuzorić“.

Drugi svetski rat naglo prekida umetnikovo školovanje, nastaju godine patnje, beg iz Beograda, menjanje identiteta, boravci po zatvorima. Jedina želja mu je bila da ode u Palestinu. Međutim, stvarnost je bila drugačija, Alkalaj završava u koncentracionom logoru Feramoti, u Italiji. Sasvim nenadano tu se ponovo susreće sa svojom porodicom. Boravak od devet meseci u tom zastrašujućem mestu olakšava mu novostečeno poznanstvo sa nemačkim ekspresionističkim slikarom Fingenshtajnom Mihaelom. Zahvaljujući njemu Alkalaj shvata da ga je slikarstvo potpuno obuzelo i da će mu ono biti životni poziv. Uspeva sa roditeljima i sestrom da se izbavi zatočeništva i odlazi, u tada slobodnu konfinaciju, Pergolu. Skrivajući se po selima i italijanskim planinama dočekao je kraj rata. Ovaj ruralni italijanski predeo nije Alkalaju ostao samo u sećanju, već ga je zabeležio tih godina i na svojim platnima.

Nakon završetka rata i oslobođenja odlazi u Rim. Susret i poznanstvo sa skulptorom Basadelanom Mirkom omogućava mu ulazak u umetničke krugove. Pun poleta neumorno radi stvarajući i po nekoliko slika dnevno. Izložbe se nižu jedna za drugom, kritike su pozitivne, što potvrđuje i to da su tekst kataloga za njegovu drugu samostalnu izložbu održanu u Rimu 1949. godine pisali Oskar Kokoška i Karlo Levi. Rim je bio značajan za Alkalaja iz dva razloga, u njemu se formirao kao slikar i u njemu se oženio poznanicom iz Beograda, Verom Eškenazi.

Zajedno sa suprugom 1951. godine odlazi u SAD, a za mesto boravka, kao izbeglice, biraju Boston. Alkalaj je smatrao da je to grad koji odiše evropskim duhom i nikada se iz njega nije selio. Period prilagođavanja na novu sredinu bio je težak, pre svega je morao razmišljati kako da obezbedi svojoj porodici egzistenciju, pa tek onda o nastavku umetničke karijere. Uz minimalna finansijska sredstva nastavlja da slika, a slede izložbe u Bostonu, Čikagu, Linkolnu. Ono što ga fascinira i što beleži na platnima je moderan, industrijski život američkog grada u duhu apstraktnog ekspresionizma Kandinskog.

Godina 1959. je bila vrlo važna za Alkalaja, dobio je Gugenhajmovu stipendiju, nagradu Bostonskog umetničkog festivala, naslikao svoju prvu apstraktnu sliku prirode i ponovo se sreo

sa drugom iz Rima, Basadelan Mirkom, sa kojim osniva privatnu umetničku školu. Njegovo slikarstvo doživljava potpunu transformaciju. Postaje slikar apstrakcije, prikazujući nepregledno pust, ogoljen prostor američkih kanjona i pustinje, a suština umetnosti se ogleda u snažnom, dinamičnom gestu i jakoj boji koja postaje medij korišćen da privuče i stimuliše posmatrača.

Kao što je bio plodan slikar tako je Alkalaj bio i odličan učitelj i pedagog. Od 1963. godine se priključuje novoosnovanom Karpen-ter Centru za vizuelne umetnosti na Harvardskom univerzitetu gde predaje sve do 1982. godine. U isto vreme, u svom privatnom studiju, uči mnoge studente ne samo način slikanja i tehniku, već i teoriju likovne umetnosti bez koje se, kako je smatrao, ne može postati dobar slikar. Slobodno vreme posvećuje putovanjima, obilazi bivšu Jugoslaviju, Italiju, grčka ostrva, Tursku, Izrael.

Albert Alkalaj je imao preko četrdeset pojedinačnih i preko pedeset zajedničkih izložbi, kako u SAD-u, tako i u Kanadi, Evropi i Africi. Njegova platna nalaze se u mnogim svetskim prestižnim muzejima i galerijama. Danas, u osamdesetdevetoj godini života, mada skrhanog zdravlja, i dalje ne posustaje, kad god može nešto naslika, radije se i uživa u svakom novom danu. U avgustu mesecu 2006. godine održana je izložba ulja na platnu, akvarela i crteža iz umetnikove privatne kolekcije.

Barbara Panić

BORA BARUH

Baruh (Bora) Baruh, sefardski Jevrej, rođen je u Beogradu 1911. godine. Bezbrizno detinjstvo koje je proveo na dorćolskoj kaldrmi prekidaju ratni dani 1914. godine. Otac Ilija zatvara krojačku radnju i odlazi sa srpskom vojskom u rat, dok majka Bulina sa decom, Borom, Isidorom i Josifom, roditeljima u bugarski grad Vidin. Dečaci su u Vidinu dobili sestru Rašelu-Šelu i započeli svoje školovanje u jevrejskoj osnovnoj školi. Po završetku Prvog svetskog rata, 1918. godine, vraćaju se u Beograd, a na mestu svog nekadašnjeg doma nalaze samo veliko zgarište. Odlazak u Požarevac bio je pri-vremeni spas za porodicu Baruh gde Bora 1921. godine upisuje prvi razred Državne realne gimnazije i otkriva svoju ljubav prema slikarstvu. Ipak život Baruhovih iz dana u dan biva sve teži, rađa-ju se još dve devojčice, Simha-Sonja i Berta-Bela. Kako bi prehranio porodicu otac prihvata novi posao, što je značilo i preseljenje u Niš. Borina želja da uči slikarstvo ne jenjava i on najviše vremena provodi u svom improvizovanom ateljeu, a korisne pouke mu daje i profesor slikanja Prve niške gimnazije Moša Šamović.

Nakon položene velike mature 1929. godine Bora se vratio u gotovo potpuno zaboravljeni rodni grad i upisao Pravni fakultet. Nakon završenih studija kao mladi advokatski pravnik vrlo kratko je radio u struci. U potpunosti se posvećuje umetnosti i prvi put javno izlaže radove 1933. godine na Šestoj jesenjoj izložbi slikarskih i vajar-skih radova beogradskih umetnika. U tom momentu sluha za njegov talenat najviše je

imala Jevrejska opština koja mu iste godine dodeljuje atelje, a potom i stipendiju za školovanje na École des Beaux Arts u Parizu. Učeći kod poznatih slikara i pedagoga, Ozanfana i Lota, počeo je kao slikar impresionističke škole, a potom se razvio u koloristu. Boravak u Francuskoj Bora je iskoristio i za političku angažovanost uključivanjem u KP Jugoslavije i KP Francuske. Istovremeno šalje svoje radove na prolećne i jesenje izložbe u Beogradu, upoznaje Elviru Žilia, svoju buduću suprugu, dobija sina Žan-Kloda, okuplja se sa jugoslovenskim slikarima u Udruženju jugoslovenskih umetnika u Parizu, izlaže na Svetskoj izložbi u Parizu 1937., zatim u salonu "Tuileries", kao i u galerijama "Niveau", "Carmina", "Galerie de Paris".

Zbog političkog angažmana koji je bio sve ozbiljniji Bora je deportovan u zemlju i mesec dana provodi u logoru Glavnjača. Pod stalnom prisilom policije, bolestan i iscrpljen, nastavlja da slika, prilazi grupi "Život", koju između ostalih čine Đorđe Andrejević Kun, Mirko Kujačić, Radojica Živanović Noe, Danijel Ozmo, Baja Beraković i Vinko Grdan, čiji je cilj da okupi što veći broj umetnika na osnovama antifašističkog programa.

Potez na Borinim slikama postaje sve kraći, kompozicija gubi čvrstinu oblika zbog insistiranja na tamnim kolorističkim rešenjima, a motivi su sa Kalemegdana, Marinkove bare, Zemuna, Makiša, Višnjice. Godine 1938. priredio je svoju prvu samostalnu izložbu u Inženjerskom domu u Beogradu sa radovima nastalim u Parizu. U kritici povodom ove izložbe se kaže da je Baruh dobar slikar, ali da svoj rad treba da obogati proučavanjem crteža i forme, koje nagoveštava u skici kompozicije "Zbeg", vizije oktobra 1938., kada je jevrejski narod doživio tragediju za vreme sloma Čehoslovačke.

Svoju poslednju samostalnu izložbu organizovao je 1939. godine u Zagrebu, da bi potom neko vreme sa porodicom proveo na Jadranskom moru, što su bili i poslednji dani mira i spokoja za Boru, Elviru i malog Žan-Kloda. Iste godine opet se našao u zarobljeništvu u Glavnjači, a prebacivanje u Bilečki logor bilo je nova prekretnica u daljem životu i umetničkom radu Bore Baruha. Njegovo slikarstvo sada dobija drugu dimenziju, nastoji da bude svedok događaja i strahota, da kao reporter ostavi trag pokolenjima o tadašnjim ratnim danima. Nastali radovi su sada crteži, a ne slike. Sredinom maja 1940. uspeva da izađe iz logora, vraća se u Beograd ali je i dalje pod stalnom prisilom. Te godine učestvuje na Dvanaestoj prolećnoj i Trinaestoj jesenjoj izložbi slikarskih i vajar-skih radova jugoslovenskih umetnika u Umetničkom paviljonu na Kalemegdanu, ni ne sluteći da je to gotovo kraj njegovog bogatog umetničkog opusa.

Šestoaprilsko bombardovanje Beograda bilo je poslednje viđenje porodice Baruh. Kao Jevrejin bio je obeležen, nosio je žutu traku, počeli su najstrašniji i najtužniji dani. Ratno slikarstvo obeleženo je skicama i crežima iz skloništa. Sve je iskazano u potezima tušem, mastilom i olovkom, jer za brzinu doživljenog boja nije imala vremena, paleta je prigušena. 1942. Bora je proveo dva meseca u zatvoru, u valjevskoj Mionici, pod strahovitim mukama, obležen i po nacionalnoj osnovi i po političkom opredeljenju. Ipak je i tu nalazio snage da na komadićima papira crta. Zahvaljujući zatvorskom drugu Bošku Novakoviću neki od crteža su sačuvani. Iz ovog zatvora je prebačen u Gestapo u Beogradu, a odatle 2. jula 1942. u logor na Banjici. To je bilo jedino mesto na kome nije ništa zabeležio. Sreću svog imena nije doživeo (Baruh na hebrejskom znači blagosloveni), dva dana kasnije streljan je na stratištu u Jajincima.

Bora Baruh je za sobom ostavio brojno (oko 200 slika i gotovo isto toliko crteža) i tematski raznovrsno slikarstvo sa prikazom portreta, gradskih veduta, pejzaža, enterijera i mrtve prirode.

Barbara Panić

RAJKO LEVI

Beogradski slikar Rajko Levi rođen je u jevrejskoj sefardskoj porodici 1904. godine. Nakon završenog osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja ukazala mu se mogućnost da ode u Švajcarsku, gde je u Lozani završio studije farmacije.

Po povratku u zemlju počeo je ozbiljnije da se bavi umetnošću. Prve i veoma značajne slikarske pouke dao mu je blizak prijatelj Mihajlo Petrov pod čijim se uticajem Levi formira. Od 1929. godine počinje da izlaže svoje radove, a za Šestu jesenju izložbu slikarskih i vajarских radova beogradskih umetnika održanu 1933. u Umetničkom paviljonu na Kalemegdanu kritika kaže: "... Adelina Bakotić, Lepasava Pavlović, fon Rojtlinger, Turk, Joler, Baruh i Levi, dali su svaki po prilog koji često nisu bili bez kvaliteta, ali su još u pitanju daroviti mladi ljudi, pred kojima je još dug i težak put

traženja i izgrađivanja sopstvenog likovnog izraza i sopstvene likovne fraze koja bi tekla bez mucanja i slučajnoga".

San svakog mladog umetnika bio je odlazak u Pariz. Od početka dvadesetog veka slikarski pravci su se vrtoglavo smenjivali jedan za drugim, a da bi bar donekle sustigao munjevit promene, Rajkov boravak na Akademiji Grande Chaumière u periodu od 1936. do 1938. godine je bio dragocen. Godine 1937. u Parizu se osniva Udruženje jugoslovenskih umetnika, među kojim su bili i Bora Baruh, Marko Čelebonović, Danica Antić, Ivan Tabaković, Ljubica Cuca Sokić, Vera Čohadžić, Ivan Rajn, Peđa Milosavljević i drugi. Ova grupa u kojoj je bio i Rajko Levi imala je prvo zajedničko izlaganje aprila meseca iste godine u Pariskoj galeriji. Jugoslovenski umetnici željni znanja, a uglavnom bez materijalnih sredstava, vrlo često su imali zajedničke ateljee u kojima su stvarali, ali se i družili. Tako je Levi zajedno sa Ljubicom Cucom Sokić i Borom Baruhom iznajmio atelje gde su proveli nekoliko lepих meseci. U Parizu su nastale slike u duhu impresionističkog iskustva, sa prikazom gradskog motiva, mrtve prirode, figura u enterijeru i portreta.

Po povratku u Beograd organizovane su dve samostalne izložbe Rajka Levija u Umetničkom paviljonu Cvijeta Zuzorić, 1938. i 1940. godine. Učestvovao je i na Dvanaestoj prolećnoj izložbi slikarskih i vajarских radova jugoslovenskih umetnika kada ga kritika, hvaleći ga, poredi sa Baruhom. U listu "Pravda" iz 1940. Jelena Lubarda povodom ove izložbe kaže: "... Dok je u slici „Umka“ Rajka Levija spretno iskorišćeno njegovo poznavanje slikarstva i slikara, dotle je Bora Baruh još nespretn u početničkim traženjima".

Drugi svetski rat je naglo prekinuo umetničko stvaralaštvo Levija i poput mnogih Jevreja bio je uhapšen. Odveden je u austrijski logor Stalag XVII u kojem uspeva da preživi ratne godine. Na tom strahotnom mestu nastaju brojni crteži i akvareli sa portretima zarobljenika i scenama patnje.

Nakon oslobođenja 1945. vratio se u rodni Beograd, potom se ubrzo, kao mnogi jugoslovenski Jevreji, uselio 1948. godine u novoosnovanu državu Izrael. Već 1951. odlazi u Rim gde je proveo godinu dana, pa zatim tri godine živi u Paragvaju, da bi na kraju 1955. kao svoje stalno boravište odabrao Njujork. Tu je radio kao hemičar u farmaceutskoj i kozmetičkoj industriji, a po penzionisanju 1973. nastavio je da se bavi slikanjem i javnim izlaganjem. U istom gradu je umro 1986. godine.

Barbara Panić

Ciduk - hadina kuća

Hevra-kadiše

("Mala sinagoga")

na vukovarskom židovskom groblju

Piše: Mr. sc. Dragan Damjanović

Uvod

Nakon obrade, u prethodna dva članka, sinagoge u Vinkovcima, prelazimo na drugu sinagogalnu građevinu iz opusa vukovarskog arhitekta Frana Funtaka: Ciduk - hadin kuću Hevra-kadiše ("malu sinagogu") na vukovarskom židovskom groblju. Ta je grobljanska kapela treći židovski vjerski objekt podignut u Vukovaru. Prvu, klasicističku, sinagogu, izgrađenu još 1845. godine, zamijenila je velika historicistička podignuta 1889. godine.¹ Stari je hram potom prodan kalvinskoj vjerskoj općini i pretvoren u crkvu, kojoj će Fran Funtak dograditi secesijski zvonik 1910. godine.² Dosadašnja literatura, u nedostatku izvora, nije mogla utvrditi autorstvo projekta Ciduk - hadin kuće, a ni točnu godinu njezine izgradnje.³ Arhivsko gradivo vukovarskog Gradskog poglavarstva pokazuje kako je autor Funtak, budući da su sačuvani izvorni potpisani projekti te gotovo

cjelokupna dokumentacija o njezinoj izgradnji.⁴ Pojam Zidduk - hadin ili Ciduk - hadin kuća⁵, koju koristi i onodobni

tisak i arhivski izvori u prijevodu s hebrejskog znači "kuća Pravednog suda".⁶ Naziv nam postaje jasan ako znamo da su se u ovom hramu održavale pogrebne ceremonije. Kapele - mrtvačnice na židovskim grobljima postaju uobičajene krajem 19. stoljeća; niz ih je i danas sačuvanih u Hrvatskoj, kao npr. u Đakovu, Virovitici, Cerniku ili Osijeku. Djelom su nastale kao zadužbine pojedinih istaknutih članova židovske zajednice, a djelom ih grade zajedničkim prinosima članovi vjeroispovjednih općina. Vukovarska Ciduk - hadin kuća sagrađena je inicijativom domaće Hevra-kadiše (Chewra-Khadischa). Svaka je židovska općina u Hrvatskoj i svijetu imala uz sebe Hevra-kadišu, "Društvo svetih", koje se brinulo za

Dragan Damjanović rođen je 1978. u Osijeku. Diplomirao je povijest umjetnosti i povijest u rujnu 2002. na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Tijekom studija dobiva nagradu rektorata Zagrebačkog sveučilišta s radom "Sakralna arhitektura Đakovačko-srijemske biskupije u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera". Poslijediplomski studij povijesti umjetnosti upisuje 2002. godine, a od 1. ožujka 2003. počinje raditi kao znanstveni novak na Odsjeku za povijest umjetnosti na projektu Hrvatska umjetnost XIX. i XX. stoljeća u europskom kontekstu, kod prof. dr. sc. Zvonka Makovića. Magistrirao je u ožujku 2005. na istome fakultetu s temom "Vukovarski arhitekt Fran Funtak" (mentor prof. dr. sc. Zvonko Maković). U proljeće 2002. uključen je u Intenzivni tečaj Istočno-europskog instituta Slobodnoga sveučilišta u Berlinu u organizaciji Pakta stabilnosti Južnoistočne Europe. Glavno područje interesa vezano mu je za povijest arhitekture sjeverne Hrvatske i Slavonije u 19. i prvoj polovini 20. stoljeća, o čemu je već objavio niz radova.

Objekt je financijski bio prilično ambiciozan. Ukupni su troškovi dosegli 200.000 dinara. Najveći je dio novca došao, kao i inicijativa za njezinu izgradnju, od bogatog vukovarskog Židova Sigmunda Franka, no i ostalo je ugledno domaće židovsko građanstvo pridonijelo njegovoj izgradnji.

vjersko školovanje, pomoć siromašnim, potporu bolesnika i dostojno sahranjivanje svakog preminulog, bez obzira na njegovo imovno stanje.⁷ U sklopu tih aktivnosti često je upravo Hevra - kadiša predstavljala glavnog inicijatora pri gradnji sličnih grobljanskih kapela.

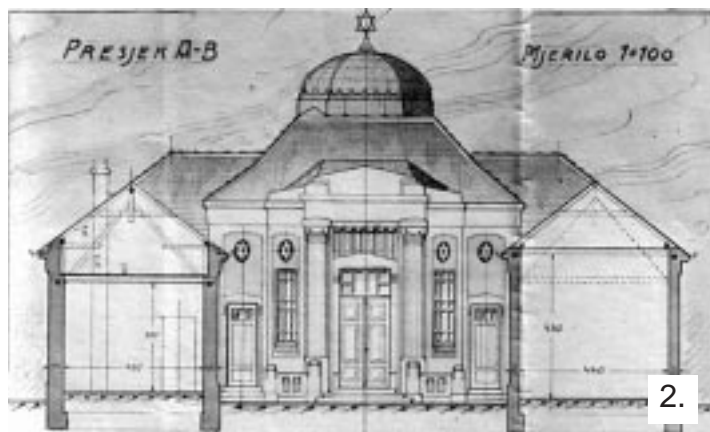
Zemljište za izgradnju kapele Hevra-kadiša kupila je već 1924. godine, Funtak izrađuje nacрте u lipnju 1926.,⁸ no zasigurno zbog nedostatka dovoljne količine sredstava gradnja nije započela sve do 1927. godine. Početkom travnja 1927. ta je organizacija konačno raspisala jeftimbu za gradnju kapele,⁹ te su radovi mogli započeti.

Objekt je financijski bio prilično ambiciozan. Ukupni su troškovi dosegli 200.000 dinara.¹⁰ Najveći je dio novca došao,

kao i inicijativa za njenu izgradnju, od bogatog vukovarskog Židova Sigmunda Franka, no i ostalo je ugledno domaće židovsko građanstvo pridonijelo njegovoj izgradnji - tako je firma Hinko Steiner i sinovi dala cjelokupan potreban drveni materijal u vrijednosti od oko 25.000

dinara, Josip Landesmann dao je 10.000 dinara, a udovica Charlotte Deutsch 5.000 dinara, dok su siromašniji članovi zajednice pridonijeli vlastitim radom - Wilhelm Schnitzler obavio je sve

Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju danas se nalazi u vrlo teškom stanju. Vanjski zidovi ceremonijalne dvorane s ulične su strane dobrim dijelom propali. Gotovo svi prozori na građevini su polupani, no još stoje, mada oštećene, obje vratnice i s prednjeg i sa stražnjeg ulaza u ceremonijalnu dvoranu.

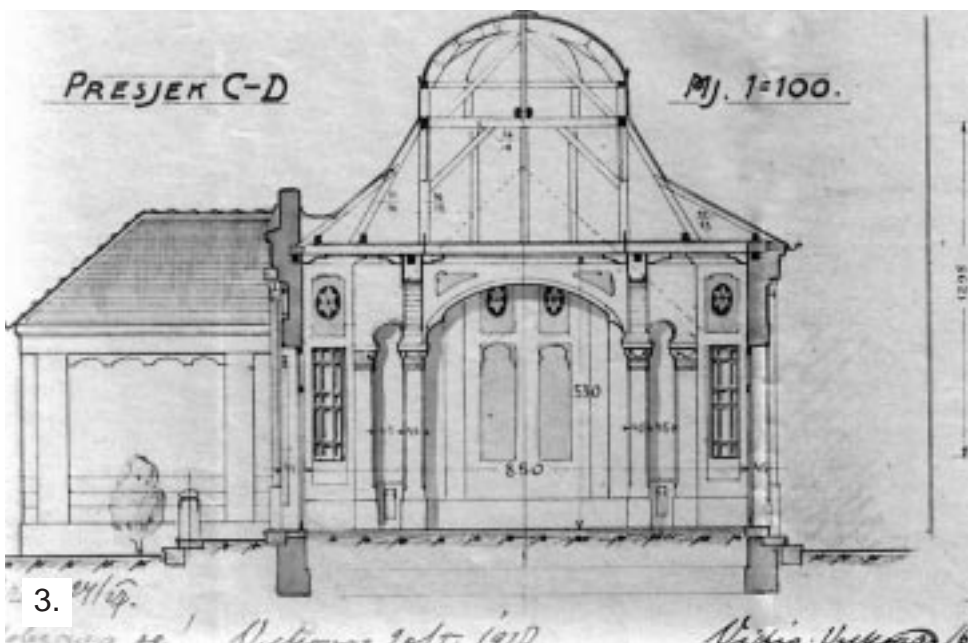

kamenorezačke radove, a Max Roth slikarske.¹¹ Većina je radova bila gotova već početkom iduće, 1928. godine,¹² svečano posvećenje kuće obavljeno je međutim tek 28. listopada 1928. od strane dugogodišnjeg vukovarskog nadrabina Julija Diamanta i tadašnjeg pre-dsjednika općine Daniela Kleina.¹³

Oblikovno rješenje građevine

Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju predstavlja jedan od najzanimljivijih i najreprezentativnijih građevina projektiranih od Frana Funtaka uopće. Podignuta je na ulazu u židovsko groblje, znatno odmaknuta od ulične linije. Riječ je o relativno velikom objektu u tlocrtu s ukupno sedam prostorija. Lijevo krilo zauzimao je stambeni prostor namijenjen grobaru sa sobom, kuhinjom i komorom - smočnicom.¹⁴ Središnji dio zauzima u cjelini jedna prostorija koja služi kao ceremonijalna dvorana. Desno krilo zauzimaju prostorije namijenjene sprovodu: kolnica (prostorija za spremanje kola za sprovod), mrtvačnica i "kabinet" nejasne uloge.

Objek glavne fasade Ciduk - hadin kuće, i prema ulici i prema groblju, riješene su izrazito reprezentativno. Bočni dijelovi pročelja koje gleda na ulicu znatno su istureniji od središnjeg. Kako je riječ o pročeljima spomenutih utilitarnih prostorija, vrlo su jednostavno raščlanjena kolorističkom obradom i slijepim lukovima ispod vijenca. U kontrastu su s bogato riješenim pročeljem središnjeg dijela kapele. Središnji je korpus dodatno vizualno naglašen posebni mansardnim

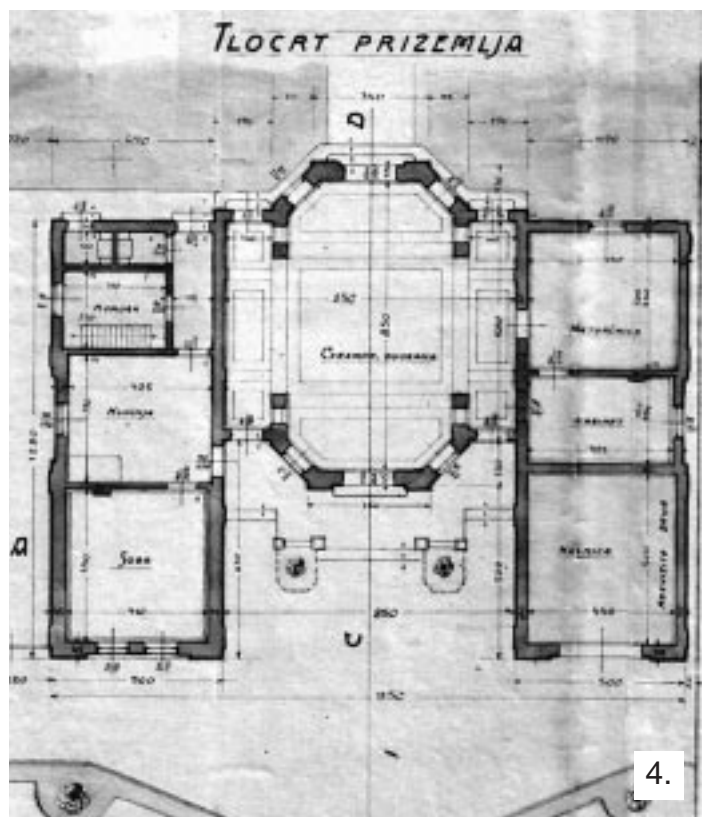
krovom u obliku prelomljene piramide s kupolom na vrhu. Zanimljivo je kako je kupola vukovarske grobljanske kapele riješena reprezentativnije negoli kupola glavne vinkovačke sinagoge. Ponovo je riječ o rebrastoj osmostranoj kupoli s Magen Davidom postavljenom na art deco postolje. Prijelaz s "tambura" na kupolu riješen je nekom vrstom izokrenutih slijepih lukova, a plitki geometrijski ornament pokriva i donji dio tambura. Središnji je dio pročelja izrazito raščlanjen, budući da se ceremonijalna dvorana u sredini i sa stražnje i s prednje strane otvara trostranim apsidama. Kao i na bočnim dijelovima glavne fasade, i na središnjim susrećemo kolorističku obradu zajedno s bogato plastičkom. Glavni je portal naglašen dodatno trokutastim stepeničasto lomljenim zabatom izrazite art decoovske inspiracije.¹⁵ Zabat vizualno počiva na dvama masivnim kaneliranim polustupovima orijentalizirajućih kapitela. Nadvratnici triju portala koje vode u ceremonijalnu dvoranu riješeni su trokutasto. Iznad središnjeg nalazimo niz slijepih polustubova.¹⁶ Zidna površina iza njih raščlanjena je slijepim maurskim arkadama, koje susrećemo i na armirano-betonskoj ogradi ispred stepenica glavnog ulaza. Ovaj motiv ne smijemo tumačiti kao ostatak historicizma, okretanje orijentalnoj baštini tipično je i za arhitekturu art decoa, s tim da se "posuđeni" elementi stiliziraju na način tipičan za ovaj stil. Bočni portali riješeni su mnogo jednostavnije, bez teške arhi-

tektonske artikulacije. Samo se na zidnu plohu iznad njih postavljaju u ovale art decoovski izduženi u plitkom reljefu izvedeni Davidovi štitovi (Magen David), uobičajen motiv pročelja židovskih vjerskih građevina.

Od prostorija u unutrašnjosti reprezentativno je riješena samo ceremonijalna dvorana, budući da je ona jedina, kako joj samo ime uostalom i govori, imala karakter javnog prostora. Oblik joj je izrazito nepravilan.

Pravokutna prostorija otvara se i srijeda i straga trostranim "apsidama". Četirima stubovima podijeljena je na tri "broda", centralni, široki, namijenjen je vjerojatno za ceremoniju pogreba, a dva pobočna za ljude koji pogrebu prisustvuju. Stubovi koji odvajaju "brodove" svojim orijentalizirajućim kapitelima nalikuju na polustupove pročelja, s tim da nisu kanelirani.¹⁷ Povezani su segmentnim lukom međusobno i potkovičastim maurskim sa polustubovima prislonjenim uz zid. Ceremonijalna je dvorana pokrivena stropom, kupola koju vidimo izvana tek je dekorativna aplikacija. Predviđeni slijepi maurski lukovi na zidu nisu izvedeni, dok Magen Davidi jesu, kao i na pročelju kapele.

Kako nazvati stil u kojem Funtak projektira vukovarsku grobljansku kapelu? Radi se o vrlo uspjelom križanju art deco artikulacije s maurskim dekorativnim elementima. Uključivanje elemenata maurskog stila bilo je nesumnjivo diktirano željama naručitelja, budući da je riječ o stilu s kojim se vizualno identificiraju židovske zajednice u Europi još od sredine 19. stoljeća. Svojim piramidalnim središnjim korpusom s kupolom vukovarska se kapela znatno udaljava od klasičnog tipa židovske vjerske građevine 19. i

4.

početka dvadesetog stoljeća i doista počinje ličiti na kakav babilonski hram. Nesumnjivo je riječ o objektu daleko kvalitetnije arhitektonske raščlambe od vinkovačke sinagoge. Usporedba ovih dvaju rješenja za židovske vjerske građevine pokazuje koliko Funtak sličnom zadatku prilazi na potpuno različit način.

Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju danas se nalazi u vrlo teškom stanju. Vanjski zidovi ceremonijalne dvorane s ulične su strane dobrim dijelom propali. Gotovo svi prozori na građevini su polupani, no još stoje, mada oštećene, obje vratnice i s prednjeg i sa stražnjeg ulaza u ceremonijalnu dvoranu.

Na kraju se moramo upitati je li Funtak projektirao još koju sinagogu. Ne može se sa sigurnošću ni poreći, ni potvrditi. Veliku gradsku sinagogu zasigurno ne (bar ne u Hrvatskoj), budući da bi nam takva građevina morala biti poznata. Rađajući mostove i crkve po cijeloj Slavoniji i Srijemu Funtak je, međutim, možda negdje projektirao još koju Ciduk - hadin kuću za kakvo lokalno židovsko groblje.

Kako nazvati stil u kojem Funtak projektira vukovarsku grobljansku kapelu? Radi se o vrlo uspjelom križanju art deco artikulacije s maurskim dekorativnim elementima. Uključivanje elemenata maurskog stila bilo je nesumnjivo diktirano željama naručitelja, budući da je riječ o stilu s kojim se vizualno identificiraju židovske zajednice u Europi još od sredine 19. stoljeća.

Popis ilustracija:

1. Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju, glavno pročelje. Projekt ing. Frana Funtaka iz lipnja 1926; Arhivska građa Gradskog poglavarstva Vukovar, Spremište Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb
2. Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju, poprječni presjek. Projekt ing. Frana Funtaka iz lipnja 1926; Arhivska građa Gradskog poglavarstva Vukovar, Spremište NSK, Zagreb
3. Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju, uzdužni presjek. Projekt ing. Frana Funtaka iz lipnja 1926; Arhivska građa Gradskog poglavarstva Vukovar, Spremište NSK, Zagreb
4. Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju, tlocrt. Projekt ing. Frana Funtaka iz lipnja 1926; Arhivska građa Gradskog poglavarstva Vukovar, Spremište NSK, Zagreb
5. Ciduk - hadin kuća na vukovarskom židovskom groblju danas, glavno pročelje. Fotografija D. Damjanović, rujan 2004.

Izvori o gradnji "male sinagoge" u Vukovaru:

*** *Vukovar - Hevra Kadiša, "Židov", Zagreb, 6. 5. 1927., br. 18., str. 5*

«Hevra Kadiša pod upravom svoga nadasve agilnog predsjednika gosp. Sigmunda Franka zaključila je da sagradi novu modernu «Cadik Hadin-kuću». Sama gradnja iziskuje mnoge materijalne žrtve, ali je neumornim sakupljanjem i potporom svih mjesnih jevrejskih krugova gradnja osigurana, te će se izvršiti u toku ove godine.»

*** *Ein lobenswertes Werk der Chewra - Kadischa in Vukovar, "Israel, Jüdische Wochenschrift von Marthe", Subotica, Schebat 5688 - 3. Februar 1928., br. 8., str. 8.*

«In der Jetztzeit, wo im Leben vieler jüdischen Gemeiden mit mehr oder weniger begründeten Schlagwörtern traurige Stagnation herrscht, vollbrachte die *Chewra - Kadischa in Vukovar* ein Werk der Pietät, welches Lob und Anerkennung verdient. Mit einem Kostenaufwande von cca 220.000 D. errichtete sie am jüdischen Freidhofe in Vukovar ein würdiger «Zidduk-hadin»-Haus. Die jüdischen Friedhöfe bilden die Eingangspforte zu diesem «Reiche des ewigen Lebens». Diese hervorragende Leistung der Vukovarer Chewrah-Kadischah knüpft sich in erster Reihe an den Namen *Sigmund und Frank*, der schon fast Jahrzehnte hindurch in verschiedenen leitenden Ehrenämtern inmitten der ehrw.

Vukovarer Judenheit als talentvoller, opferfähiger und hingebungsvoller Führer segensreiche Wirksamkeit entfaltet und gegenwärtig das Ehrenamt eines Präsidenten bei der Vukovarer Chewra-Kadischah bekleidet. Aber auch der liebevolle Opfersinn aller Gemein角度hörigen offenbarte sich bei diesem heiligen Baue. So spendete die berühmte Firma *Hinko Steiner und Söhne* das gesammte erforderliche Holzmaterial im Werte von cca. 25.000 Dinar zum Baue; Herr *Josef E. Landesmann* widmete diesem Werke eine Spende von 10.000 Dinar und *Wittwe Charlotte Deutsch* die Summe von 5.000 Dinar. Wie einst beim jüdischen Heiligtume wurden auch zu diesem Baue jüdischer Lieber noch von vielen Seiten zahlreiche Beiträge und Spenden an Materialien geleistet. Ohne Unterschied der Vermögensverhältnisse wollte da jeder

Angehörige der Vukovarer Judenheit seine «Bruderpflcht» erfüllen. *Wilhelm Schnitzler*, ein armer Handwerker, versah alle Schlosserarbeiten und *Max Roth* alle Malerarbeiten unentgeltlich bei dem Gebäude. Die Generalversammlung der Chewra-Kadischah in Vukovar die am 22. Januar d. J. abgehalten, wurde und bei welcher Herr *Dr. Daniel Klein*, Kultuspräsident und Herr *Dr. Josef Herzl*, Präsident der zionistischen Ortsorganisation, begeisterte Ansprachen hielten, wurde Herr *Sigmund Frank* in Anerkennung seiner hervorragenden und unvergänglichen Verdienste zum ewigen Ehrenmitgliede der Chewra-Kadischah gewählt. Auch alle Mitglieder des Baukomitees waren mit Selbstlosigkeit und edlem Eifer am Werke dieses pietätvollen und wichtigen Baues; ihnen allen gebührt ein aufrichtiger

*** *Chewra Kadischa*, „Hrvatska riječ“, Vukovar, 1927., br. 13., str. 3.

«Gradi na žid. groblju mrtvačnicu, te poziva gg. graditelje i graditeljske poduzetnike, da svoje ponude staviti izvole. Nacrti i uvjeti nalaze se na uvid počam od 4. aprila o. g. kod Sigmunda Franka.»

*** *Posvećenje ciduk Hadin kuće u Vukovaru*, „Židov“, Zagreb, 16. 11. 1928., br. 46., str. 7.

«U nedjelju 28. X. u 3 sata p. p. sve što jevrejski misli i govori, staro i mlado, skupilo se u novoj divno arhitektonski sagradjenoj Ciduk Hadin kući. U velikoj dupkom punoj dvorani otvara posvećenje predsjednik Hevre Kadiše i inicijator ovog pobožnog i plemenitog djela gospodin Sigmund Frank. Gosp. Sigmund Frank, koji uživa među Jevrejima, kao i nejevrejima glas plemenitog i Bogu odanog čovjeka u odlučnom govoru iznio je historijat Hevre Kadiše i historijat Ciduk Hadin kuće. Veliku hvalu zaslužio je g. Sigmund Frank za njegov neumoran rad, kojem se radu ima zahvaliti, da je to etično lijepo jevrejsko djelo došlo do ostvarenja. Općinari znali su mu se i dolično odužiti, izabravši ga za doživotnog predsjednika ove najhumanije jevrejske institucije.

Nakon njegovog stvarnog i iscrpnog referata novoizabrani nadkantor g. Eugen Goldberger zapjevao je svojim ugodnim, dobro školovanim u svim registrima, a specijalno u srednjim, lirskim tenorom uz pratnju kora 16. psalm. Na to je gospodin dr. Julije Diamant nadrabin srijemski održao svečano posvećenje u odlučnom prigodnom govoru. U prvom dijelu svoga govora istakao je požrtvovanje svih članova, koji su pridonijeli, da se ovo velebno djelo moglo ostvariti, a osobito tvrtku Mirko Steiner i sinovi, koja se sa svojim darom osobito istakla. Na to je istakao g. Josefa Landesmanna i ostale, koji su omogućili ostvarenje ovoga velebnoga djela. U drugom dijelu svoga govora razglabao je značaj groblja u jevrejskom jeziku koji ima 4 znamenja u 4 riječi. I. Kuća grobova. II. Kuća života. III. Kuća vječnosti. IV. Svijet istinitosti. Ovaj religiozno filozofski problem, nije mogao naći boljeg tumača, jer logična nit razglabanja, lakoćom je omogućila

svim prisutnima lako razumijevanje. Nakon toga zahvalio se predsjednik bogoštovne općine g. dr. Daniel Klein svima koji su pridonijeli, da je došlo do posvećenja, a napose Hevri Kadiši i njenoj predsjedniku gosp. Sigmundu Franku. Time je opet pokazala naša starodrevna Bogoštovna općina u Vukovaru da ima smisla i osjećaja za svoje dužnosti. Nada se, da taj duh neće oslabiti u redovima općinara i da će vukovarska bogoštovna općina kao jednog opet stajati u prvim redovima naših bogoštovnih općina.

S nekoliko popratnih riječi predao je g. Sigmund Frank Ciduk Hadin kuću bogoštovnoj općini. Na to je cijela općina otišla na grobove blagopokojnog nadkantora Adolfa Schwarza i učitelja Davida Singera, kojima je općina u znak zahvalnosti za njihov mnogogodišnji rad postavila nadgrobne spomenike.

Gosp. Dr. Diamant posvetio je nadgrobne spomenike, istaknuvši 28-godišnji rad nadkantora i 40-godišnji rad učitelja prikazujući isti s odsjekom iz Biblije (Cedek Melaha i Abrahama).»

- 1 Karač, Zlatko, *Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma*, Zagreb, 2000., str. 34.
- 2 Damjanović, Dragan, *Vukovarski arhitekt Fran Funtak - prva faza stvaralaštva (1910. - 1918.)*, „Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU-a“, Osijek, Zagreb, 2002., str. 124 - 128.
- 3 Pretpostavljalo se da je građevina podignuta oko 1918. godine; Karač, Zlatko, *Arhitektura secesije i urbani razvoj Vukovara početkom 20. stoljeća*, „Secesija u Hrvatskoj, Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem“, Zagreb - Osijek, 1999., str. 49., 61.
- 4 Arhivska građa Gradskog poglavarstva Vukovara (dalje GPV), spremište NSK, Zagreb
- 5 Ispravno čitanje u hrvatskoj transkripciji je Ciduk - hadin, koje je korišteno i u ovom tekstu. Onodobno novinstvo donosi naziv najčešće u njemačkoj transkripciji - Zidduk - hadin. Na Funtakovu projektu pojavljuje se i treći naziv - Zadihadin kuća -

no čini se da je tu riječ o običnoj pučkoj transformaciji službenog naziva.

- 6 Schwarz, G., *Zagrebačka Hevra - Kadiža*, „Jevrejski narodni kalendar“, Beograd, 1935/36, br. 1., str. 168 - 169; Goldstein, Slavko, *Društva i organizacije*, didovi na tlu Jugoslavije, [katalog izložbe Muzejskog prostora na Jezuitskom trgu], Zagreb, 1988., str. 146.
- 7 Arhivska građa GPV-a, spremište NSK, Zagreb
- 8 *** *Chewra Kadischa*, „Hrvatska riječ“, Vukovar, 1927., br. 13., str. 3.; I zagrebački Židov izvještava o ovom događaju *** *Vukovar - Hevra Kadiša*, „Židov“, Zagreb, 1927., br. 18., str. 5.
- 9 *** *Ein lobenswertes Werk der Chewra - Kadischa in Vukovar*, „Israel, Jüdische Wochenschrift von Marthe“, Subotica, 1928., br. 8., str. 8.
- 10 Isto
- 11 Isto; U subotičkom Židovskom časopisu *Israel* već se početkom veljače 1928. vukovarska Ciduk - hadin kuća spominje kao gotova
- 12 *** *Posvećenje ciduk Hadin kuće u Vukovaru*, „Židov“, Zagreb, 1928., br. 46., str. 7.
- 13 Zanimljivo je kako u tom dijelu građevine i danas žive stanari.
- 14 Inače vrlo čest motiv u Funtakovu stvaralaštvu dvadesetih godina. Javlja se jednako i na profanim i na sakralnim građevinama
- 15 Motiv je to koji nas direktno veže za Funtakov raniji opus - kalvinsku crkvu iz 1910., gdje na zvoniku nalazimo vrlo slične elemente
- 16 Kapiteli s naglašenim jonskim pilastri- ma i dugim tijelom poput onoga na kointskim kapitelim, podsjećaju na kapitele velikog vukovarskog hrama; ilustracija u Karač, nav. djelo iz 2000., str. 35.

ZASTAVE IZRAELA

Piše: Željko Heimer

Ovaj tekst sažetak je knjige Zvija Ruderar: „The National Colors of the People of Israel: Tradition, Religion, Philosophy and Politics Interwined“, Samir Publications, Jerusalem 1999 - 5759., izrađen i otisnut uz dozvolu autora.

PLAVA I BIJELA - II. dio

Boje purpura

„Od vezena lana egipatskog bijahu ti je-dra da ti budu zastava!“

A „tekhelet“ i „argeman“ s Eliških otoka [ili obala] staviše ti za krovista.“

Ezekijel 27:7

Kada je prorok Ezekijel, koji je umro oko 571 godine p. n. e., pisao o Eliškim otocima kao mjestu na kojem se u njegovo doba izgleda izrađivao najfiniji „tekhelet“ (i njegov parnjak „argeman“), nije označio njihovu geografsku lokaciju. No, budući da boja „tekhelet“ očito zauzima važno mjesto u hebrejskom i židovskom simbolizmu tijekom čitave povijesti, pa i danas, zanimljivo bi bilo znati odakle dolazi. Neke od brojnih teorija što se tiče pozicije tih Eliških „otoka“, ili zemalja, povezuju ih s današnjim Ciprom, druge ih stavljaju u Kartagu, treće na palestinsku obalu, a neke čak i tako daleko od Izraela kao što je Sicilija.

Vjerojatno nikada nećemo saznati koji je narod prvi otkrio postupak bojenja u „tekhelet“ i „argeman“ na Bliskom istoku. To je pitanje zanimalo i zbunjivalo mnoge kroz generacije. Postoji čak i legenda o Herkulu, čiji je pas čeljustima zdrobio morskog puža te se obojio prekrasnom ljubičastom bojom, čime je otkriven postupak bojenja [78]. Legenda naravno ne spominje je li se čeljust obojila u ljubičasto-plavu ili ljubičasto-crvenu nijansu, pa ne znamo dugujemo

Vjerojatno nikada nećemo saznati koji je narod prvi otkrio postupak bojenja u „tekhelet“ i „argeman“ na Bliskom istoku. To je pitanje zanimalo i zbunjivalo mnoge kroz generacije. Postoji čak i legenda o Herkulu, čiji je pas čeljustima zdrobio morskog puža te se obojio prekrasnom ljubičastom bojom.

Imogli „pokupiti“ na svojim putovanjima na istok i na zapad. Ipak, čini se da je fenička nadmoć u bojenju postignuta tek nakon Ezekijelova vremena [80], budući da on govori o Asircima koji su trgovcima u Tiru dobavljali „tekhelet“: „Haran, Kane i Eden, trgovci Šebe, Asirije i Kišmada trgovahu s tobom. Mijenjahu za trg tvoj skupocjene halje, purpurne i vezene plašteve, sagove šarene i užad čvrsto pletenu.“ [81] Iz [82] saznajemo da je „tekhelet“ bio traženiji i popularniji od „argemana“, kao što se moglo i očekivati jer se u svim biblijskim odjeljcima gdje se spominju oba, „tekhelet“ uvijek spominje prvi [83].

Općenito, korištenje plave boje bilo je u starom svijetu, osobito na Bliskom istoku, vrlo rašireno. Na primjer, u Egiptu je potvrđena njezina uporaba u vrijeme faraona Ramzesa III. Među najstarijim spomenima te boje jest asirska „takiltu“, koja se spominje u listi dragocjenih darova koji su stigli u Egipat od mitanskog kralja Dusrata. Time se potvrđuje da je „tekhelet“ bio cijenjen u zemlji piramida i u vrijeme faraona Amenofisa III [84].

Slično tomu, u Asiriji su vrlo rano bili poznati i često korišteni i „tekhelet vuna“ („sipatu takiltu“) i „argeman vuna“

(„sipatur argemannu“). „Takiltu“ se spominje u pismima iz Tel-el-Amarna koja su iz vremena između 1500. i 1300. g. p. n. e. [85]. Vjeruje se da su ih u Babilon donijeli Kasiti i da su bili uobičajeni već u 16. stoljeću p. n. e. Argemannu se nalazi u Asiriji u 8. st. p. n. e., a njegova se uporaba u Babilonu pojavljuje tek kasnije. Drugi kažu da je njihova uporaba bila ograničena kao oznaka babilonskih kraljeva, prema Danijelu [86]: „...I reče kralj mudracima babilonskim: ‘Tko pročitao ovo pismo i otkrije mi njegov smisao, bit će obućen u grimiz [„argeman“], oko vrata nosit će zlatan lanac i bit će treći u kraljevstvu.’“ Sličan običaj postojao je i među drugim bliskoistočnim narodima, kao na primjer kod Medianita, bliskih rođaka Hebreja, čiji su kraljevi nosili ogrtače od „argemana“ kao kraljevske insignije. Ili, plavo-ljubičasti („tekhelet“)

Općenito, korištenje plave boje bilo je u starom svijetu, osobito na Bliskom istoku, vrlo rašireno. Na primjer, u Egiptu je potvrđena njezina uporaba u vrijeme faraona Ramzesa III.

ogrtač s bijelim prugama bio je dio kraljevskih oznaka u Asiriji [87], a nosili su ga i babilonski kraljevi. No, za razliku od „argemana“, „tekhelet“ nije nigdje potvrđen kao ekskluzivno kraljevska odjeća.

Naše poznavanje sekularnog korištenja boje „tekhelet“ (kao i „argeman“) među Hebrejima u biblijsko vrijeme vrlo je ograničeno. Primjerice, ni jedna se ne spominje u biblijskim izvorima u vezi s kraljevskom odorom židovskih kraljeva. Osobito je zanimljivo da u [89] kroničar koji očito opisuje židovske kraljeve u svojoj slavi, uopće ne spominje boju

„tekhelet“ na kraljevskoj nošnji. S druge strane, „tekhelet“ i „argeman“ se spominju među darovima koje je kralj Ezekija, trinaesti kralj Judeje (716-687 p. n. e.), poslao asirskom kralju Sanheribu.

Iz toga slijedi da je upotreba plavog purpura („tekhelet“) i crvenog purpura („argeman“) u vrijeme Hebreja bila dobro poznata, ali ograničena samo na dvije svrhe: Hram i *cicit*.

Kralj Solomon traži Hirama, kralja Tira, da mu pošalje vičnog majstora za izradu ukrasa od „tekheleta“ i „argemana“ za Hram, iako je već u doba kralja Davida bojenje u ljubičasto bilo udomaćeno u Judeji. [93]

Izrada tekheleta

Oni kojima su poznati židovski vjerski običaji mogu reći da su sve te povijesne činjenice vrlo zanimljive i informativne, ali i dalje ne pružaju vezu između biblijskog „tekheleta“ i suvremenih židovskih i izraelskih simbola. Zaista, ne samo da pruge talita i ne moraju biti plave, nego je tako i sa suvremenim *cicitim* koje dodaju na talite religiozni Židovi. Zapravo *cicit*, kakve poznajemo danas, u većini su slučajeva potpuno bijeli - sasvim bez plave niti! Dakle, gdje je ta veza između tekhelet i plave? Oni koji postavljaju to pitanje imali bi pravo, ali iz sasvim neočekivanog razloga. Taj je dio „misterije“ tekheleta proizvodnja kojega je izgubljena u povijesti [99]. Inače bi bilo moguće reproducirati i tako ponovo uspostaviti boju i nijansu jednom zauvijek!

Prema Talmudu [100] biblijski se „tekhelet“ dobivao isključivo iz krvi morske životinje (rabinska literatura uglavnom sve morske životinje naziva ribama, bez obzira na suvremenu znanstvenu klasifikaciju) na hebrejskom nazvane „*hilazon*“. Hilazon je izgleda bio vrlo rijedak i u biblijsko doba i prema nekim izvorima [101] skup i rijedak tako da si ga mnogi u Jeruzalemu nisu mogli priuštiti. Vjerovalo se da se „hilazon“ može naći na mediteranskoj obali između Tira (danas Cor u Libanonu) i Haife [102] pa čak možda i u Mrtvom moru [103]. Židovska tradicija postavlja područje Zebuluna kao središte proizvodnje „tekheleta“ u

Palestini: „O Zebulun reče: Bio sretan, Zebulune, u pohodima, ... Na brdu gdje dolaze zazivati narodi za uspjeh prinose oni prave žrtve jer sišu obilje mora i blago skriveno u pijesku.“ [105] Rabi Jospeh kaže da je to blago u pijesku „hilazon“, a uloga pripadnika Zebuluna dobavljanje „tekheleta“ drugim plemenima Izraela.

Neki židovski učenjaci kažu da se radi o beskralježnjaku bez kostiju [106], drugi da ima dva ticala [107] i zmijoliko tijelo [108]. Prema trećima „Kako ‘hilazon’ raste, raste i njegova školjka“ [109]. Talmud spominje: „njegovo tijelo (odnosno boja tijela ili školjke) je kao more, tj. plava [110]; njegov oblik je kao riba, ... izlazi jednom u sedamdeset godina, a njegovom krvlju boji se ‘tekhelet’, stoga je vrlo vrijedan...“ [111] Prema nekima „hilazon“ bi trebao biti jedan od brojnih pre-

Većina religioznog židovstva prihvatila je ideju da smo izgubili originalni smisao riječi „tekhelet“ i vještinu njezine proizvodnje. S vremena na vrijeme pojave se pojedinci koji tvrde da su pronašli tajnu, no niti jedna teorija nije danas šire prihvaćena.

dstavnika školjkaša, možda neki od ovih koji se danas nazivaju *Murex trunculus*, *Murex Brandaris* ili *Purpurea Patula*. A mogao bi biti i *Purpurea Lapillus*, *Murex Purpurea* ili *Purpura* [112], prema drugima. Te „ribe“ zaista ispuštaju tekućinu koja je tamno-plava, plavo-ljubičasta ili ljubičasto-plava, ali kako se danas zna, ne radi se o krvi nego o izlučevinama posebnih žlijezda [113]. Većina religioznog židovstva prihvatila je ideju da smo izgubili originalni smisao riječi „tekhelet“ i vještinu njezine proizvodnje. S vremena na vrijeme pojave se pojedinci koji tvrde da su pronašli tajnu, no niti jedna teorija nije danas šire prihvaćena.

Tako sa židovskog vjerskog stajališta, „hilazon“, koji je danas izumro, ostaje jedini autorizirani izvor boje „tekhelet“. Jedna karakteristika „tekheleta“ dobivenog

od „hilazona“ razlikuje ga od drugih izvora plave boje. Na primjer, i u biblijsko doba se znalo za biljku indigo (u rabinskim izvorima nazivana „kalla illan“) koja je davala boju vrlo sličnu pravom „tekheletu“. Ipak, židovski su se mudraci snažno protivili tom nadomjesku: „Bog će kazniti one koje koriste plavu nit obojanu kalla illanom i tvrde da je pravi tekhelet...“ [121] (26)

Prema opisu biblijskog „hilazona“ kao školjke, neki suvremeni istraživači smatraju da je „tekhelet“ ljubičasta ili plavo-ljubičasta boja [122]. Drugi [123] identificiraju tu boju kao „nebesko plavu“ ili „svijetloplavu“. S druge strane, neki tradicionalni izvori dopuštaju postojanje različitih stavova o nijansi pa čak i boji „tekhelet“. Na primjer, Babilonski Talbum određuje je kao plavu, ali kaže „Jeruzalemski Talmud smatra da je [ta boja] zelena“ [124]. Sve u svemu, većina rabinskih autoriteta se slaže da su rese prihvatljive i samo u jednoj boji - „odsutnost ‘tekheleta’ ne poništava bijelo, a ni odsutnost bijele ne poništava ‘tekhelet’“ - [125]. Upravo zbog toga danas više ne možemo vidjeti „tekhelet“ plavu nit u većini današnjih talita. Plava, naime nije prisutna fizički, ali je zato spiritualno uvijek tu. Nedostaje, ali samo zbog objektivnih razloga, a što se religioznog gledišta tiče, to je samo privremeno, jer u nastupajućim vremenima Mesije, sva će se stara hebrejska znanja (pa tako i poznavanje pravog ‘hilazona’ i ‘tekheleta’) ponovo otkriti.

Napomene:

(15) Postoje izvještaji da su u nedavnim arheološkim iskopavanjima u Izraelu nađeni ostaci talita iz vremena Prvog Hrama. Nije doduše posve jasno radi li se o običnoj odjeći s resama ili o pravim „šalovim“ s *cicitom*. Npr. Abraham Rabonovich „Skeleton of Cannante Warrior Found near Jericho“, The Jerusalem Post International Edition, week ending December 4, 1993.

(16) Za razliku od većine suvremenih Židova koji nose *cicit* samo kao dio talita, - samo za vrijeme službe u sinagogi, vrlo ortodoksni Židovi, koji su manjina u suvremenom židovstvu, i dalje nose *cicit* -

sve vrijeme. Njihovi *cicit* postavljeni su na četiri kuta odjevnog predmeta koji se zove „talith katan“ odnosno mali talit, i - koji se u pravilu nosi ispod košulje. Talit katan se sastoji od jednostavnog pravokutnog komada tkanine s rupom za glavu. Zbog svoje funkcije zove se i „arba kanfot“ - četiri ugla ili jednostavno „*cicit*“. Prvo spominjanje talita katana nalazi se iz godine 1350. Njegov nastanak i popularnost može se vidjeti kao odgovor na srednjovjekovne progone kada „otvorena“ upotreba talita nije bila sigurna. Tako je mali talit postao jedinstveni židovski simbol „podzemlja“, skriveni simbol odlučnosti izraelskog naroda u njihovoj određenosti prema vjeri i tradiciji. [39]

(17) Tosafot su dodatne napomene Rašijeva komentara biblijskih tekstova. Radi se o zajedničkom djelu mnogih škola tijekom dvije stotine godina (12. i 13. stoljeće) koje se nalaze na vanjskim marginama standardnih talmudskih stranica.

(18) Ravad - Rabi Abraham Ben-David (1125. - 1198.) bio je važan talmudski učenjak iz Provanse u Francuskoj i veliki Majmonidesov oponent.

(19) Gematrija odnosno numerička vrijednost riječi izvodi se iz činjenice da hebrejska slova imaju i brojevu vrijednost te svaka riječ onda ima i određenu vrijednost zbrojenih vrijednosti slova kojima se piše. U židovskoj tradiciji rano se javlja koncept da se apstraktno značenje riječi može tumačiti kroz njihovu gematriju, pri čemu se smatra da se dvije inače nepovezane riječi koje imaju istu gematrijsku vrijednost mogu povezati

Naše poznavanje sekularnog korištenja boje „tekhelet“ (kao i „argeman“) među Hebrejima u biblijsko vrijeme vrlo je ograničeno. Primjerice, ni jedna se ne spominje u biblijskim izvorima u vezi s kraljevskom odorom židovskih kraljeva.

na nekoj višoj spiritualnoj razini. U slučaju riječi *cicit*, gematrija se izračunava: cade 90 + jud 10 + cade 90 + jud 10 + tav 400 = 600.

(21) Izraz koji se koristi u hebrejskom tekstu Izlaska je „rakiah“, što se obično prevodi kao nebasa, nebo ili svod.

(22) Hebrejska riječ „*karti*“ tradicionalno se interpretira kao nijansa zelene, slična boji poriluka ili nezrelih jabuka.

(22a1) Rabin Isaac Herzog (1888.-1959.), glavni rabin Izraela. Rođen u Lomzi u Poljskoj, došao je još kao dječak s obitelji u Leeds u Englesku. Nakon postizanja najvećih uspjeha u rabinskim studijama, Herzog je obranio doktorat na Londonskom Sveučilištu na temu „The Dyeing of Purple in Ancient Israel“. Naslijedio je Rabina Kooka kao glavni rabin Izraela. Herzog je bio zagriženi cionist i osnivač Mizrahi Federation of Great Britain and Ireland.

(26) Neki vjerski učitelji ističu da u zapovijedi o tekheletu i cicitu u Knjizi brojeva 15:38 hilazon nije spomenut kao jedini izvor. Stoga, strogo gledajući, može se zanemariti zahtjev da se tekhelet dobiva isključivo od hilazona, kad bismo pronašli drugi izvor koji bi davao adekvatnu boju. Ipak, kako drugi izvor nije nađen, većina religioznih Židova u današnje doba slijedi odluku mudraca da se suspendira zahtjev da se u cicitu nalazi nit obojna u tekhelet.

Reference:

[6-78] Herzog, nav. dj. str. 36-37.

[6-79] Herzog, nav. dj. str. 40 koji među ostalim citira Lassen Christian „Indische Altertumskunde“, Leipzig, 1858, vol. I, p. 277.

[6-80] Herzog, nav. dj. str. 50-53; 144.

[6-81] Ezekijel 27:23-24

[6-82] Ezekijel 23:6

[6-83] Herzog, nav. dj. str. 105-106.

[6-84] Herzog, nav. dj. str. 42-50.

[6-85] Herzog, nav. dj. str. 50-52.

[6-86] Danijel 5:7

Uredništvo Ha-kola zahvaljuje se Željko Heimeru na suradnji te na zanimljivom i jedinstvenom serijalu o izraelskim zastavama.

[6-87] Herzog, nav. dj. str. 51.

[6-89] Kraljevi I, 15:29

[6-93] Herzog, nav. dj.

[6-99] Vidi primjerice: Shaar Ha-Kavanot, Tsitsit 4; Pri Ets Haiim, Tsitsit 5; Sifri (354) o Ponovljenom zakonu 33:19 i drugo, kao i mnoga već navedena djela.

[6-100] Talmud, Menahot 44 i mnoga druga rabinska literatura.

[6-101] Talmud, Menahot 44a; Menahot 40a.

[6-102] M. Eliav, nav. dj.

[6-103] Majmonides, nav. dj. 2:2

[6-105] Ponovljeni zakon, 33:19.

[6-106] Jeruzalemski Talmud, Shabbat 1:3 (8a); Kurban Ha-Edah, Penai Moshe; Tosafot Shabbat 73b; Mefarek; Ritva, Shabbat 107a (14:1)

[6-107] Kelim 12:1; Shefunei Temunei Khol 2:5

[6-108] Berahot 6:2 (38a), Targum Yonatan; Raši o Levitskom zakoniku 21:20; Shefunei Temunei Khol 2:6.

[6-109] Devarim Rabbah 7:11; Shir Ha-Shirim Rabbah 7:11; Pesikta 10 (92a); Midrash Tehillim 23:4; Yalkut 1:850; 2:691.

[6-110] Talmud, Menahot 44a; Shefunei Temunei Khol 2:1.

[6-111] Talmud, Menahot 44a; Herzog, nav. dj. str. 65.

[6-112] Ravva on Beharot 3b; Berakhot 1:2; Tiferet Israel.

[6-113] Todafot, Shabbat 75a; Shefunei Temunei Khol 2:9.

[6-121] Talmud, Baba Metzia 61a, b; isto So-loveitchik, nav. dj. str. 29.

RABIN ALONIE MOJA PRIČA

Sjećam se...

«Mama, možeš li mi pričati o Bergen - Belsenu...?» - strogi glas moga oca prekinuo je moje pitanje. „Ali, tata, ja samo želim znati zašto moja majka plače!“ „Molim te, Zvi, odi u svoju sobu, a ja ću ti doći sve objasniti.“

Došavši u moju sobu otac me čvrsto uzeo u naručje. „Zvi, zamolio bih te samo jednu stvar: nikada nemoj majku ispitivati o tom vremenu...“

Od tada je prošlo gotovo 50 godina, a ja još uvijek pamtim kako me otac poslao u sobu.

Rođen sam 1951. godine u Izraelu. Kod kuće smo govorili na njemačkom, kasnije na engleskom i francuskom. Hebrejski sam naučio u vrtiću. U osnovnoj smo školi počeli učiti značenje holokausta i njegovih razornih posljedica za cijeli svijet. U ono vrijeme nisam mogao shvatiti pravo značenje te nacističke akcije po Židove.

Do početka Drugoga svjetskog rata moja je obitelj živjela u Berlinu. Moj pokojni djed uspio je organizirati vizu za baku kako bi iz Njemačke brodom mogla pobjeći za tadašnju Palestinu. Izbjegla je sa sinom i drugom kćeri. Djedu i mojoj majci to nije uspjelo. Od tog trenutka morali su bježati u Nizozemsku.

Majka je zajedno s djedom zarobljena u Nizozemskoj, odvedena u logor Westerborg te je naposljetku s Anom Frank i

mnogim drugima, završila u zloglasnom Bergen- Belsenu. Tisuće i tisuće ljudi odvedeno je u Bergen- Belsen i većina ih nije preživjela.

U tom logoru moj je djed, prema kojemu sam dobio ime, umro mojoj majci na rukama. Gotovo cijela moja obitelj ubijena je u raznim koncentracijskim logorima. Neki od njih odmah nakon dolaska, zbog svoje dojenačke odnosno starije dobi. Nacisti su na životu držali samo one koji su im mogli poslužiti kao robovi.

Nekoliko dana prije nego su svi bili osuđeni na odlazak u koncentracijske logore Auschwitz ili Buchenwald, Crvena armija spasila je moju majku. Oni koji su bili sposobni hodati, odmah su pušteni te im je rečeno da idu u obližnja sela i nabave hranu. Ruski vojnici su strijeljali seljake koji nisu htjeli dati hranu preživjelima. Zbog ruske brutalnosti nisu se usudili odbiti. Mnogo preživjelih logoraša je umrlo nakon jela, jer se nisu bili navikli na hranu. Drugi su se jednostavno predali sudbini.

Nakon oslobođanja iz logora moja se obitelj ponovo okupila u Palestini.

Uspjevši pobjeći iz logora, moj je otac pobjegao u Palestinu, zatim se priključio engleskoj vojsci i borio protiv Nijemaca u Židovskoj brigadi. Kasnije se priključio tajnoj EZEL organizaciji.

Zimi bi sjedili pokraj peći, igrali se i čitali te s vremena na vrijeme pitali zašto naša majka plače. Otac nas je uvijek upozoravao da majku ne ispitujemo o tome, inače neće moći tjednima spavati.

Nakon završetka vojne službe, otputovao sam u Europu kako bih upoznao svijet „izvana“. To je bilo vrlo teško vrijeme za mene, budući da sam se svuda susretao s drugim Židovima koji su me uvijek ispitivali o mome porijeklu i sudbini moje obitelji za vrijeme holokausta. S obzirom na to da nisam htio ispitivati mamu o tome, obično bih odgovorio da znam vrlo malo.

Kako su godine prolazile oženio sam se u Njemačkoj. Moji su roditelji došli na vjenčanje, ali su istaknuli da je to iznimka zbog koje su došli u Njemačku. U Njemačku nisu željeli više kročiti nogom.

Sve do danas ne mogu pojmiti patnje koje su prošli moji roditelji niti mogu shvatiti okrutnost nacista prema našem narodu.

Prije nekih mjesec dana posjetio sam svoju majku. Bolnim glasom rekla mi je da mi želi nešto dati za uspomenu. Predala mi je staru kuvertu i rekla da je otvorim. Unutra se nalazila bolna

uspomena iz vremena njezina zarobljeništva - **žuta zvijezda kojom je prisilno bila obilježena.**

Kada je držim u ruci, još uvijek osjećam pritisak pod kojim mi je dala tu zvijezdu.

Sjećam se kako su joj se oči zacrvenjele, ali iz poštivanja odlučio sam da je neću ništa pitati. Suze u njenim očima govorile su dovoljno.

Kao sin često razmišljam o tome kako bih joj mogao olakšati život, što da učinim da joj pomognem zaboraviti strahote koje je preživjela u holokaustu...

Što to svi mi možemo učiniti da se holokaust više nikada ne ponovi?

Rabin Zvi Alonie

KONCERT MARKA PERKOVIĆA U SARAJEVU, NAJAVLJEN ZA 10. SVIBNJA, UPITAN ZBOG ŽESTOKOG PROTIVLJENJA ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE BIH

Zabranite Thompsona jer je fašist

Kako prenosi sarajevski »Dnevni avaz«, Židovska zajednica BiH je u povodu najavljenog Thompsonova koncerta uputila pismo tijelima vlasti Sarajevske županije, tražeći trenutni prekid svih priprema za planirani nastup ovog pjevača

Martina FRKA, Hina

Židovska zajednica Bosne i Hercegovine ugrozila se održavanju koncerta Marka Perkovića Thompsona u Sarajevu, najavljenom za 10. svibnja, s obrazloženjem da je taj hrvatski pjevač »fašist«. Kako u subotu prenosi sarajevski »Dnevni avaz«, Židovska zajednica BiH je u povodu najavljenog Thompsonova koncerta uputila pismo tijelima vlasti Sarajevske županije, tražeći trenutni prekid svih priprema za planirani nastup ovog pjevača.

– Sarajevo i BiH gaje stoljetnu međureligijsku toleranciju i zato smo sigurni da mi ovom gradu niti ovaj državni takav koncert ne treba, izjavio je predsjednik sarajevske židovske općine Boris Kožemjakin.

Thompsonov nastup u Sarajevu planira organizirati Hrvatsko katoličko dobrotvorno društvo u BiH (HKDD) na čelu s don Antom Jelićem, povodom 10. obljetnice dolaska pape Ivana Pavla II. u Sarajevo. Don Jelić je najavio da bi koncert bio humanitarne naravi, a nakon prvih negativnih reak-

Thompson bi u Sarajevu trebao nastupiti na humanitarnom koncertu u organizaciji Hrvatskog katoličkog dobrotvornog društva u BiH

gostovanje u Sarajevu.

– Bezuspješno smo pokušali komunicirati s Jelićem, no onda smo zaključili da je bolje i ne ulaziti u polemiku s čovjekom koji organizira koncerti prokazanog fašista, izjavio je Kožemjakin.

Thompsonova menadžerica Lidija Samardžija potvrdila nam je pak da je održavanje koncerta nakon oštih reakcija židovske zajednice pod upitnikom te se prije konačne odluke čekaju očitovanja »određenih institucija u BiH«.

– Budući da se Thompson odazvao humanitarnom koncertu u počast Papi, a kojeg organizira Hrvatsko katoličko društvo, mislim da pogrdne riječi koje su mu upućene nikako nisu primjerene. Svojom gostovanjem Thompson bi trebao predstavljati Hrvate katolike, a ta uvreda onda se odnosi na sve njih, ne samo na njega, ističe Samardžija.

»Dnevni avaz« navodi da će, nastupi li Thompson ipak u Sarajevu, istog dana biti organiziran još jedan »promjedni i antifašistički koncert« uz potporu Židovske zajednice BiH, dragovoljačke udruge »Unije veterana« te Saveza antifašističkih boraca.

cija bošnjačkih dragovoljačkih udruga kazao je da mu nije jasno zbog čega bi Thompsonov nastup u Sara-

jevu bilo koga iritirao.

– Nikada nisam čuo da Thompson pjeva nacionalističke već domoljubne pjesme

s porukom mira, izjavio je don Anto Jelić.

Boris Kožemjakin kazao je pak da su iz Židovske zajed-

nice BiH pokušali stupiti u kontakt s Jelićem i objasniti mu zbog čega smatraju neprimjerenim Thompsonovo

DOVIĐENJA, JURICE!

Tijekom naših života srećemo ljude koji nam na čudan način ispunjavaju život, ljude koje prepoznamo kao dio nas samih, ljude bez kojih naš život ne bi bio potpun, ljude koji nas oplemenjuju, zbog kojih počinjemo vjerovati da još uvijek ima onih koji s pravom nose ime „čovjek“. Jedan od njih bio je Jurica Miletić.

Priča o našem poznanstvu počela je neočekivano i iznenada, tek nedavno. A opet mi se čini kao da smo se poznavali čitav život. Jurica i ja se, nekim čudnim spletom okolnosti i zbog ubrzanog načina života kojim je on živio i kojim živim i ja, ustvari nikada nismo uspjeli sastati. A dogovarali smo se često, obećavali da ćemo popiti kavu i konačno se vidjeti. Često smo razgovarali telefonom, izmjenjivali mailove i misli.

Ta je priča počela prije godinu i pol dana, kada mi se jednog dana javio Jurica Miletić i rekao kako bi želio pisati za Ha-kol. I od prvog razgovora uspostavili smo blizak odnos.

Predlagao je teme, pisao tako čitko i tako lijepo, slao fotografije s raznih putovanja, pisao o filateliji o kojoj je toliko znao i na tako divan način da sam ja - potpuni laik - bila opčinjena svijetom maraka.

Kada sam čitala Juričine tekstove, često sam bila zadivljena širinom znanja o tako različitim temama. Čitajući tekstove s putovanja, imala sam osjećaj da i ja sama putujem i prolazim ulicama Firence, Rima, Lisabona... Sigurna sam da su se tako osjećali i svi oni koji su u Ha-kolu imali privilegiju čitati Juričine tekstove.

Prije nekoliko mjeseci, kada sam i sama bila suočena s bolešću osobe koja

mi je veoma bliska, Jurica me tješio, raspitivao se, rekao mi kako i sam ima određenih problema sa srcem. I tada sam mu, sjećam se, rekla da ne ignorira znakove koje mu šalje organizam...

Istu stvar ponovila sam i samo dva dana prije nego što nas je napustio, tijekom našega zadnjeg razgovora. Zabrinuta što obećani tekstovi nisu stigli na vrijeme, nazvala sam Juricu, koji mi je rekao da se ne osjeća dobro, ali me brzo stao uvjeravati da mu je bolje, da je to bio samo jedan napad koji je prošao. I sad će odmah, rekao je, sjesti za računalo i završiti tekstove.

Na moje molbe da se odmori, da tekstovi nisu važni, rekao mi je: „Ni slučajno, ne može izaći novi broj Ha-kol bez onoga što sam obećao, to ne dolazi u obzir“. Te večeri stigao je tekst o Judaici. Ostali obećani tekstovi nisu stigli...

Vijest o tome da Jurice više nema ostavila me bez daha. Tugu koju osjećam dijelim sa svim Juričinih prijateljima i prije svega, njegovom obitelji. Odlazak nekih nama drugih ljudi ostavlja u nama prazninu koju je teško ispuniti. Prazninu koja ostaje nakon Juričina odlaska osjećat će i svi čitatelji Ha-kola koji neće moći čarolijom Juričinih riječi u svakom broju otputovati na drugi kraj svijeta i upoznavati nove krajeve.

A ja ću i dalje čuvati knjigu o markama koju Vam nisam uspjela dati. Do nekog drugog susreta...

Ovaj broj Ha-kola posvećujemo uspomeni na gospodina Juricu Miletića

Nataša Barac

Jurica Miletić rođen je 23. travnja 1945. godine u Požegi. U Zagrebu je završio Klasičnu gimnaziju a na Filozofskom fakultetu studirao je arheologiju i klasičnu filologiju. Nekoliko je godina živio u Engleskoj.

Tijekom života bavio se prevoditeljstvom i novinarstvom. Jedna od njegovih velikih ljubavi bila je filatelija. U „Večernjem listu“ je 25 godina uređivao rubriku filatelije, a s pravom se može reći da je bio pionir i doajen filatelističkog novinarstva. Pisao je, između ostaloga, za „Vjesnik“, „Hrvatski vojnik“, te zagrebačke lokalne novine.

Godinama je radio kao turistički vodič i vodio turiste diljem svijeta.

ŽILINA - DOMOVINA SLOVAČKOG ROBINA HOODA

Juraj Jánošík - najslavniji je stanovnik žilinskoga kraja svih vremena. Mađari ga zovu Jánosik György, Poljaci Jerzy Janosik, ali i jedni i drugi, zajedno s Česima ponajčešće ga spominju kao svojevrsnoga Robina Hooda. Sva je prilika da se u selu Terchová nadomak Žiline rodio 1688.

Legende o tom slovačkom Robinu, ili možda Wilhelmu Tellu, nicale su i u Slovačkoj i u Poljskoj.

Kao mladac našao se na čelu skupine koja se krila u šumama i krala bogatima da obdari siromašne. Kad su mu bile samo dvadeset i četiri godine, carski su ga vojnici uhvatili i utamničili, ali uspio je pobjeći. Godinu dana kasnije uhvatili su ga ponovo i tom prilikom objesili. Legenda o njemu živi već tri stoljeća i sastavni je dio svake priče o Žilini.

Nacionalni park Mala Fatra, a osobito Velký Kriváň, popularna su skijališta do kojih je lako doći i iz Žiline, i iz popularnog sela Terchová. Nemotoriziranim skijašima i onima koji nisu pristigli vlastitim autobusom, na raspolaganju su lokalni autobusi. Linija ima mnogo, točni nisu osobito, a razlog leži vjerojatno i u činjenici da su u prometu uglavnom prastari češki autobusi zvani *Karosa* kojima je odavno već odzvonilo i bolje bi pristajali u kakav tehnički muzej, nego na cestu. Nakon posjeta trima restoranima nametnuo mi se zaključak: od jezika, konobari, a i većina stanovništva, govori samo jedan. Slovački, dakako. To ne znači da ne razumiju češki, ali svi ostali jezici najblaže rečeno su *terra incognita*. Sporazumjeti se s konobarima bilo je nemoguće. Na sreću, prethodno sam naučio riječ *haluški* - naziv za te lokalne valjuške koji bi u svakoj kombinaciji trebali biti pjesma za nepce. Nažalost, najčešće su bili obilno zasipani češnjakom, teško probavljivi, nerijetko nejestivi.

Uvijek sam volio češnjak. Ne zato što zvani i nezvani na sva zvona zvone koliko je koristan i kakve sve dobre stvari činu našem organizmu. Volio sam njegov okus, jer tako me razgovijetno podsjećao na more, jug, Sredozemlje i sve moguće mediteranske okuse, mirise, slike i krajolike. A onda sam stigao u Žilinu i njezinu okolicu podno Male Fatre i svaki dan, svaki obrok, doslovce u svakome jelu dobivao češnjak. Kadšto primjeren, češće zapečen i gorak. Žilinu sam zavolio, a prema češnjaku sam postao ambivalentan. Mislim da je to učeni izraz za onaj osjećaj kad nešto malo volite, a onda malo ne... U picerijama se peče pizza koja ima samo neke daleke veze s talijanskima, a konobari su *maheri par excellence*: kad spaze stranog gosta, pod nos mu tutnu jelovnik na njemačkom. Stoga je posve svejedno odakle ste, a znate li njemački ili ne, ionako nitko ne pita. Na sreću, izvrsna slovačka piva mogu isprati okus svake hrane. Uključujući i okus češnjaka.

Prastanovnici Žiline znali su izabrati pogodno mjesto za grad

U jutarnjoj siječanjskoj magli teško je bilo razabrati da je Žilina uopće grad, a kamoli da je grad bio još prije sedam stoljeća. Ne kazuje tome u prilog niti turobni autobusni kolodvor na kojem nema baš niti jednog natpisa, a još manje obavijesti ispisane na bilo kojem drugom jeziku, osim na slovačkom. Usprkos mnogim razmetljivim floskulama kako je slovački lako razumjeti, jer hrvatskom slično znatno više od češkog, vozne redove autobusa izvještene na ponekom stupu nije lako ni pročitati. Strani jezici u Žilini ipak su prisutni, poglavito njemački, ali posredno: *blajhane* i do besmisla glatko izbrijane ljepotice gledaju s visoko ovješanih *jumbo* plakata i uvjeravaju nas, baš kao i u svim okolnim zemljama, kako su telefonski signali najbolji i kristalno čisti samo ako se odlučite za sklapanje ugovora baš s tim telefonskim operaterom. Premda je tekst na slovačkom, dizajn i boje rječito govore o kojoj je tvrtki riječ.

U svakom slučaju, prastanovnici su znali izabrati pogodno mjesto: okružena gorama i nadomak planina Mala Fatra, Strážovské vrchy, Súľovské vrchy, Javorníky i Kysucká vrchovina, i sama Žilina. leži na visini od nekih tri stotine i pedeset metara,

na mjestu gdje se rijeke Kysuca i Rajčanka sastaju s rijekom Váh, koja tu zatvara oštar luk i mijenja smjer, s mukom se probijajući pokraj starih zamaka Strečno i Budatin. Oba su u oštroj suprotnost s industrijskim predgrađem koje još ni izdaleka nije izgubilo sve one lako prepoznatljive značajke soc-realizma popraćene onečišćenjem okoliša i posvemašnjom nebrigom za stanovnike. Ipak, aktivnih tvornica i dimnjaka

Svi izloženi predmeti koji govore o bogatoj tradiciji Židova nastanjenih ne samo u Žilini, nego na cijelom području doline rijeke Váh, izloženi su u ženskom dijelu sinagoge.

što bljuju sivilo više nema, a suvremeno postrojenje tvornice automobila KIA podalje je od grada i izgrađeno kao golem i tipiziran kompleks koji se lako može smjestiti u bilo koji Zemljin kutak. Toliko je, naime, stereotipan i bezličan. Međutim, godišnja proizvodnja nije ni najmanje bezlična: iz proizvodnih hala u 365 dana izade 300.000 komada vozila, koje stvara čak tri tisuće radnika.

Ime grada Žiline prvi put se spominje 1208. godine

Kad je prije nekih sedam stotina godina na čelu svoje svite kralj Karlo Robert Anžuvinski ujahao u grad, nije morao proći kroz tmurna predgrađa, jer ih nije bilo, ali onaj najljepši dio starog grada već je postojao. Barem u zametku. Posjet je bio važan, jer njegovo je veličanstvo gradu dalo povlastice da slobodno može trgovati, a sva je prilika da je danas to vidljivije

nego ikad. Kao *terra de Selinen*, Žilina je prvi put spomenuta bila još 1208., a kao Žilina bit će zabilježena stotinjak godina kasnije. Nažalost, ta stara Žilina potkraj XIII. stoljeća bila je u potpunosti uništena, a onda su stigli njemački kolonisti. Stotinu godina kasnije spalili su je Husiti, a vrijeme procvata stiglo je s razdobljem baroka. Tad su bile izgrađene najljepše palače, a tad je osvanuo i zamak Budatin na drugoj obali rijeke. One glasovite 1848. kad se naš Jelačić sukobljavao s Mađarima, isto su činili i stanovnici Žiline. Ne bez ponosa, i danas se ističe kako su slabo naoružani slovački dragovoljci porazili regularnu mađarsku vojsku. Što se razvoja gospodarstva tiče, zamah je nastao nakon II. svjetskog rata. Napokon, taj peti po veličini slovački grad danas je treće najveće industrijsko središte zemlje.

Turistički ured ima i sadržaje kakva internet-cafea. Ljubazna službenica u uredu

svojski se trudi i nastoji pomoći, ali o Žilini ne zna mnogo. Mlada je i neiskusna, pa daje proturječne obavijesti. Nisu zapravo niti potrebne, jer iskoračivši iz turističkog ureda, uska, gotovo srednjovjekovna ulica putnika namjernika uvodi u staru gradsku jezgru i nedvojbeno mu stavlja do znanja da se pred njim otvara slikovit gradić koji su na križanju mnogih trgovačkih putova osnovali njemački doseljenici. Središte zbivanja, trg nekad zvan Dukla, a današnje Mariánske namestie odiše patinom starine i djeluje gotovo nestvarno; posebice u zimskoj jutarnjoj sumaglici. Gradska je jezgra bila često mijenjana, pa ipak stilski je nepromijenjenom ostala punih šest stoljeća, a taj prvotni germanski pečat i danas je vidljiv. Napokon, gradske se arhiv još uvijek ponosi tzv. *Žilinskom knjigom* - zbirkom pravnih propisa prije nekih pet stoljeća najprije napisanih na njemačkom, a onda na slovačkom.

sinagogi, jasno govori spomen ploča na pročelju. Ona je zapravo sve što je od nje ostalo.

Žilina je imala dvije sinagoge

U bedekerima, pravim i kopijama, o židovskoj populaciji u Žilini i okolici ne može se naći ni slova, a podaci na internetu tek su šturi i općeniti, unatoč činjenici što su u gradu djelovale čak dvije zajednice. Napokon, grad koji nema niti stotinu tisuća stanovnika ima čak dvije sinagoge, a druga je na posve drugoj strani grada. Stići do nje, znači proći donji dio grada. Približavajući se ulici koja nosi ime Národná, slika se mijenja iz temelja. Zapuštene kuće s kojih otpada žbuka i opskurni dućančići s okusom kineske jeftinoće i loše kakvoće, ustupaju mjesto građanskim kućama s početka prošlog stoljeća. Lijep broj trgovina s odjećom, pokoji manji hotel i nešto više banaka. Sudeći po bojama i

Židovsko groblje i nekadašnja sinagoga

Ne krene li se s trga u smjeru nedalekog i oblikom rimskom trkalištu nalik trgu Námestie L. Štúra, odakle polazi autobus za još veći i bolje opskrbljeni Tesco na rubu grada kojem u posljednje vrijeme dosta poslova preotima nimalo manji i lošiji trgovački centar Carrefour, mogu se izabrati dva puta. Naime, prema zapadnom dijelu grada vode dvije ulice: jedna uredno popločena i optočena lijepo obnovljenim secesijskim zdanjima, a druga pomalo neugledna, zapuštena, i nalik kakvom divljem parkiralištu. Na samo pet minuta hoda od glavnog trga prostire se starograbsko groblje, koje tek dva niza kuća dijele od starog židovskog groblja. *Židovski cintorín* se doima lijepo održavanim, s impozantnim ulazom i detaljnim uputama gdje se i kada može dobiti ključ ulaznih vrata koja su u pravilu zaključana. U neposrednoj je blizini i jedna od arhitektonski posebno zanimljivih sinagoga. Zapravo, riječ je o bivšoj sinagogi, jer danas je u toj zgradi kino, a građena je bila u razdoblju od 1929. do 1931. godine prema nacrtima proslavljenog njemačkog arhitekta Petera Behrensa. Svjetski ugled tog Hamburžanina bio je tolik da ga čak ni nacisti nisu dirali. Štoviše, kažu da se njegovu radu ponajviše divio Speer. Da je riječ o nekadašnjoj

znakovlju, uglavnom stranih, i nama dobro poznatih. Ulica se ulijeva u prostran trg na kojem počinje donji grad, a nosi ime Andreja Glinke. Njegov se kip našao u pomalo neuobičajenoj ulozi: raskriljenih ruku, kao da poziva prolaznike da se upute u robnu kuću Tesco koja se nadvila nad njim. Taj nekadašnji gorljivi zagovornik katolicizma koji se u okviru mađarskog kraljevstva suprotstavljao bilo kakvoj sekularizaciji koliko god je mogao, označen kao klero-fašist za vrijeme komunizma, bio je na popisu nepoćudnih. Premda se njegov lik može vidjeti i na novčanici od 1000 slovačkih kruna, i premda je za mnoge

Bivša sinagoga, jer danas je u toj zgradi kino, građena je bila u razdoblju od 1929. do 1931. godine prema nacrtima proslavljenog njemačkog arhitekta Petera Behrensa. Svjetski ugled tog Hamburžanina bio je tolik da ga čak ni nacisti nisu dirali.

U bedekerima, pravim i kopijama, o židovskoj populaciji u Žilini i okolici ne može se naći ni slova, a podaci na internetu tek su šturi i općeniti, unatoč činjenici što su u gradu djelovale čak dvije zajednice.

Slovake heroj, nemali je broj onih koji su prema njegovu liku i djelu, blago rečeno, posve ravnodušni.

Slovačka je najjeftinija europska zemlja

Prema Tescou nisu toliko ravnodušni. Sve u svemu, lanac supermarketa i robnih kuća Tesco nekako se pretvorio u zaštitni znak ne samo Slovačke, već i Češke i Mađarske. Usput, Slovačka je i onako najjeftinija od svih europskih zemalja, bile one u tranziciji ili ne, a sudeći prema vlastitim iskustvima, nepoznata im je i navika *deranja turista po načelu što više i češće, to bolje*. U odjelima s hranom u prizemlju malo kad nema gužve, osobito ispred suhomesnatih proizvoda i sireva. Sudeći po ponudi, u obližnjim brdima je podosta ovaca koje prilikom mužnje ne škrtare. Pomalo začuđuje lik njegova apostolskog veličanstva, cara i kralja Franje Josipa I. Pojavljuje se kao zaštitni znak na sardinama, konzerviranim dagnjama, bocama s mineralnom vodom, pa čak i na maslinovu ulju.

Čini se da su Slovaci, baš kao i Česi od kojih su se ne tako davno razveli, (pokojnog Hlinku to bi zacijelo iznimno razveselilo) jako zaljubljeni u pivo. Ne samo da su u ponudi ponajbolje i najpoznatije češke vrste, već se police savijaju i pod bocama i limenkama slovačkog *Gemera* i *Zlatnog fazana*. Na gornjim katovima obilje kvalitetnih i privlačnih predmeta od kože i još više bezlične konfekcije jeftina izgleda. Pred ulazom u robnu kuću neizbježni kamioneti otvorenih okana, pretvoreni u šankove s kojih se nudi *fast food* na slovački način: kobasice, pileti-
na i hamburgeri. S puno kalorija i još više masti.

Ortodoksna sinagoga i Muzej židovske kulture

Ortodoksna sinagoga je u Dlabačevoj ulici, a na istoj je adresi i Muzej židovske kulture. Skromno neveliko zdanje svijetloplave boje s trošnim drvenim vratima. Otvara starija žena, premda prema uredovnom vremenu izvještenom na vratima, unutra ne bi trebalo biti nikoga. Iznimno je ljubazna i povjerava mi kako nije Židovka već pripada anglikanskoj vjeroispovijesti, ali kao umirovljenica prihvatila se posla čuvanja i održavanja prostorija skromnog, ali izlošcima velikog muzeja. Zapravo, svi izloženi predmeti koji govore o bogatoj tradiciji Židova nastanjenih ne samo u Žilini, nego na cijelom području doline rijeke Váh, izloženi su u ženskom dijelu sinagoge. Niti ja znam slovački, niti ona zna bilo koji drugi jezik, ali u sporazumijevanju nije bilo nepremostivih teškoća. Spominje mi kako na groblju s kojeg sam stigao ima više od 4000 grobova, ali židovska populacija Žiline danas je vrlo mala.

Nasuprot sinagogi s obje strane ulice nižu se pročelja finih građanskih kuća, a u okolnim ulicama ne nedostaje restorana. Čak ni kineskih, a u njima nema sveprisutnog češnjaka u nejestivim količinama.

*Tekst i fotografije:
Jurica Miletić*

ZBIRKA SOL SINGER

Jedna od češće spominjanih filatelističkih zbirki, koja se u potpunosti može svrstati pod naslov judaica neprijeporno je ona koju su umirovljeni poslovni čovjek iz Atlante Sol Singer i žena mu Ruth prije pet godina darovali arhivu Emory's Manuscript Archives and Rear Book Library. Sol ju je skupljao četiri desetljeća i u zbirci nisu samo marke, već i pravo bogatstvo popratnog materijala. Filatelističkoga i povijesnog. Ne obiluje ta zbirka nekim izvanredno skupim rijetkostima (premda u njoj ima i takvih), ali predstavlja gotovo školski primjer kako bilo koju zbirku osmisлити, urediti i sustavno poredati. Bez obzira hoće li ikad biti izložena ili će služiti tek kao materijal za napasanje očiju i njezina autora i onih najbližih i najmilijih oko njega.

Ponajprije, Singer je svoju zbirku judaice podijelio u tri dijela: u prvom dijelu su sve marke koje je pošta Izraela ikad izdala, od dana uoči proglašenja neovisnosti pa sve do godine 2002. Ne samo da su skupljene sve marke, već su u zbirci i ugaoni blokovi svakog arka, kompletni arci svakog izdanja i omoćnica prvog dana (uobičajena je engleska kratica FDC (=First Day Cover). Kad je riječ o prvim izdanjima Izraela, te su marke, omoćnice i arci izvanredno skupi.

Drugi dio obuhvaća marke židovske tematike, izdane bilo gdje i bilo kada u svijetu. Nitko točno ne zna koliko ih ima, nekakav referentni katalog u tom smislu ne postoji, ali Singer ih je skupio za nekoliko albuma i podijelio na sljedeće teme: poznati Židovi, židovski blagdani, rukopisi i holokaust.

Singer je svoju zbirku judaice podijelio u tri dijela: u prvom dijelu su sve marke koje je pošta Izraela ikad izdala, od dana uoči proglašenja neovisnosti pa sve do godine 2002.

Rijetke marke Singerove zbirke

Treći dio zbirke izvanredna je rijetkost jer su u njemu gotovo sva izdanja Nacionalnog fonda osnovanog za prikupljanje sredstava za kupnju zemljišta u Palestini, kao i za razvoj iste te zemlje jednom kad država Izrael bude osnovana. Slobodno se može ustvrditi da zbirka zapravo ima i četvrti dio, a to su kompleti filatelističkih glasnika i drugih časopisa tematski vezanih uz izraelske marke i judaicu.

Prve izraelske marke bile su tiskane još za trajanja britanskog mandata nad Palestinom i na njima nema natpisa IZRAEL ni u kojem obliku, već umjesto toga stoje samo riječi Doar Ivri odnosno „hebrejska pošta“. Marke su, naime, pripremljene u vrijeme kad još nije bilo odlučeno kako će se zemlja zvati. Na markama su prikazani novčići iz vremena Drugog hrama, primjereni tim burnim vremenima rađanja države i simbolizirajući borbu za neovisnost. Riječ je o skupom i danas već dosta rijetkom izdanju.

Omoćnica s markama Doar Ivri - datum 16. 05. 1948.

Iste su godine prvi put bile izdane marke u povodu Roš Hašane i na njima su prikazani svici s pečata kojima su zapečane bile ručke amfora, starih nekih 2,500 godina. U njima su bili ili maslinovo ulje ili vino - danak koji se prinosio vladaru.

Prve marke u povodu Roš Hašane

Jedna od rjeđih omotnica je i ona kojom je godine 1949. obilježena prva obljetnica neovisnosti Države Izrael.

Prva obljetnica neovisnosti

Prve izraelske marke bile su tiskane još za trajanja britanskog mandata nad Palestinom i na njima nema natpisa IZRAEL ni u kojem obliku, već umjesto toga stoje samo riječi Doar Ivri odnosno „hebrejska pošta“.

Poznati Židovi na markama

Bilo bi nemoguće opisati svaku marku koju je u dijelu posvećenom znamenitim Židovima Singer uspio naći i uvrstiti u zbirku, pa ćemo se usredotočiti samo na neke od primjera, s ciljem da prikazemo kako je zbirka uređena. U zbirci je i jedna od ranijih njemačkih maraka, izdana još 1959., a prikazuje poznatog skladatelja židovskih korijena - Felixa Mendelssohna (1809. - 1847.)

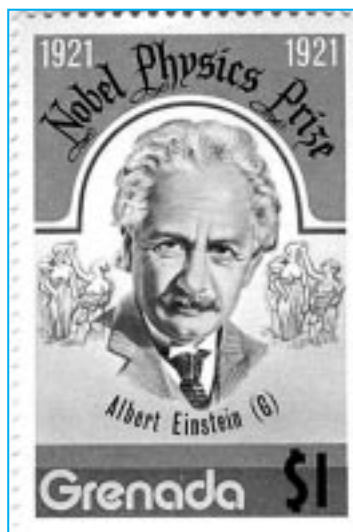
Bio je unuk uglednog židovskog mislioca Mosesa Mendelssohna, rodio se u Hamburgu, a školovao u Berlinu. Prešao je na kršćanstvo te uzeo i prezime Bartholdy. Proslavio se i kao plodan skladatelj i kao dirigent i pijanist. Znalci tvrde da su njegove skladbe protkane lijepim spojem klasicizma i kasnog romantizma. Njemačka marka nominalne vrijednosti tadašnjih 40 pfeniga donosi njegov portret i nije osobito inventivna, niti privlačna, ali to se može reći za lijep broj njemačkih maraka uopće.

U zbirci je i jedna od ranijih njemačkih maraka, izdana još 1959., a prikazuje poznatog skladatelja židovskih korijena - Felixa Mendelssohna (1809. - 1847.)

Felix Mendelssohn na njemačkoj marki, 8. rujna 1959.

U zbirci je i jedan Modigliani, zapravo marka posvećena njemu, koju je pošta Monaka izdala godine 1970. Amadeo Modigliani (1884. - 1920.) rodio se u Italiji, ali karijeru je napravio kad se godine 1906. odselio u Pariz. Pripisuju mu namjerno izobličavanje likova, sklonost većim obojenim ploham, okomitost i izduženost likova Slaba zdravlja, podlegao je piću i umro u svojoj trideset i petoj godini.

Vjerojatno niti jedna judaica ne bi bila potpuna bez kakve marke ili omotnice posvećene Albertu Einsteinu (a ima ih doista mnogo). Među mnogim zemljama koje su se, neke čak i nekoliko puta, sjetile tvorca teorije relativnosti, bila je i karipska Grenada, otočna državnica o kojoj se posljednji puta nešto više čulo prije dvadesetak godina kad je kraće vrijeme postala poprištem sukoba.

Jurica Miličić

PISMO IZ

L O N D O N A

Od mnoštva zanimljivih stalnih događanja u multikulturalnoj metropoli poput Londona, teško se odlučiti koju temu izabrati za pisanje. Ako se ide kronološkim redom treba se spomenuti inauguraciju novoosnovanog židovskog foruma koji je početkom veljače održao svoj prvi javni sastanak u kazalištu u Hampsteadu. Forumu, pod nazivom IJV (Nezavisni židovski glas) pristupili su neki znameniti ovdašnji akademici i pisci kao što su Donald Sassoon, Jacqueline Rose, dramski pisac i Nobelovac Harold Pinter i njih još 297.

Na javno održanom osnivačkom sastanku grupe otkrila se dubina raskola među britanskim Židovima, ne samo s obzirom na njihove osude izraelske politike, već i u vezi ovdašnjih židovskih institucija. Osim politike izraelskih vlasti, kritiziran je

Židovski odbor zastupnika (Board of Deputies) zbog svoje javne nekritičnosti prema izraelskoj politici i unutarnjoj politici odbijanja pristupa članstvu židovskih udruga grupa koje to čine. No ima ih mnogo koji pozdravljaju formiranje IJV, jer smatraju da će taj forum pružiti platformu svima koji žele javno istupiti protiv kršenja ljudskih prava od strane

Kao obično, kraj veljače i prvi dani ožujka obilježavaju Tjedan židovske knjige u Londonu uz bogat program razgovora, filmova, kazališnih predstava koji prate promocije novih ostvarenja.

izraelskih vlasti, kao i protiv stalne okupacije palestinskog teritorija.

Naizgled nerješivi problemi oko kojih se sada skupila grupa istomišljenika, svakako će i dalje biti razlog strastvenih sukobljavanja potpuno suprotnih uvjerenja.

Odgovarajući na prosvjede iz publike da Forum ignorira izraelsku stranu sukoba, predstavница IJV-a Jacqueline Rose ogradila se izjavom da IJV kao grupa ne uzima sebi apsolutno moralno pravo, niti je njihova tema svakodnevna izloženost terorističkim napadima stanovnika Izraela.

Koliko god da su svakom društvu potrebne platforme javnih diskusija, ne mogu se osloboditi određene skepse zbog političkog sljepila nekih vrhunskih intelektualaca, a u ovom slučaju

Harolda Pintera koji je neshvatljivo, i neoprostivo, kao apogej Slobodana Miloševića, podržavao negatore evidentno rasističkih koncentracijskih logora Omarska i drugih za vrijeme, a u notornom sudskom postupku i poslije, rata u BiH. S druge strane, isto je tako teško prihvatiti već poslovičnu inerciju i konzervativizam Odbora židovskih zastupnika koji se od samog svog postojanja nikad nije pozitivno angažirao u rješavanju bilo kakvih problema židovskih zajednica u posljednja dva stoljeća¹.

Iz svijeta knjige

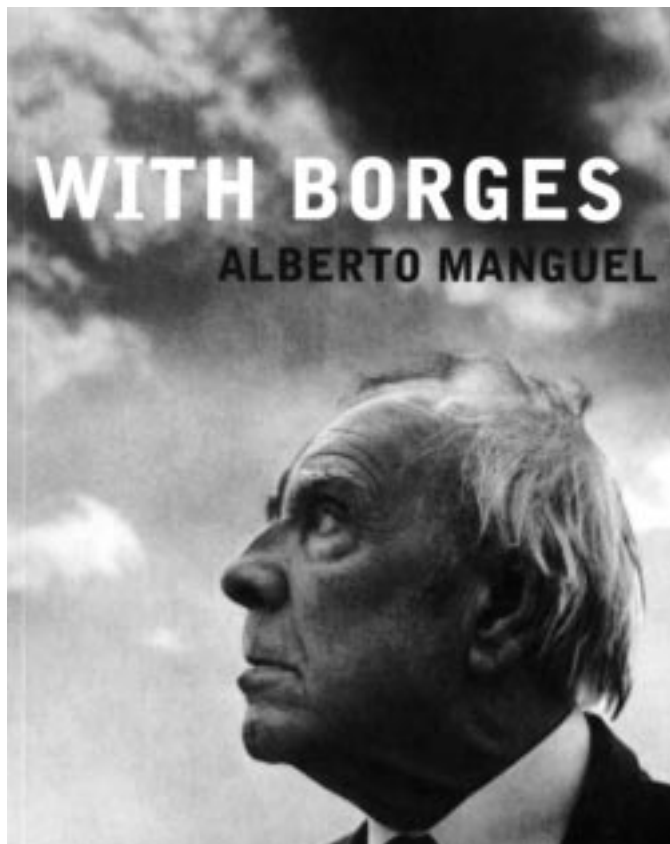
Kao obično, kraj veljače i prvi dani ožujka obilježava Tjedan židovske knjige u Londonu uz već bogat program razgovora, filmova, kazališnih predstava koji prate promocije novih ostvarenja. Od promocija sa zanimanjem sam očekivala nastup međunarodno priznatog argentinskog židovskog pisca **Alberta Manguela**², koji je prema najavama trebao govoriti o djelima i postupcima velikog argentinskog književnika i antinacista Jorge Luisa Borgesa, čiju je biografiju nedavno objavio u knjizi **S Borgesom**. Nažalost, zbog bolesti je Manguel morao otkazati svoje sudjelovanje, a glavne su teze njegova predavanja objavljene³.

Rođen u Buenos Airesu 1948. godine, u židovskoj obitelji, A. Manguel je odrastao u Izraelu. Kad se kao gimnazijalac vratio u Buenos Aires, za školskih praznika radio je u knjižari Pygmalion u koju je zalazio tada pedesetosmogodišnji Jorge Luis Borges, već gotovo potpuno slijep. Borges je pozvao mladog Alberta da mu čita na glas, pa je radi toga Alberto ne-

koliko puta tjedno, od 1964. do 1968. godine, odlazio k njemu na čitanje, a razgovori s velikim piscem usmjerili su mu životni put.

Argentina tridesetih godina prošlog stoljeća

U predgovoru biografije, Alberto Manguel opisuje Borgesovo argentinsko okruženje tridesetih godina 20. stoljeća.

Iako je u vrijeme Drugog svjetskog rata Argentina nominalno bila neutralna, od uspona fašizma argentinski elitistički krugovi, i vojni i civilni, podržavali su Hitlera i Mussolinija. Kad su od 1944. godine agenti tajne Himmlerove službe u Madridu pletli mrežu veza za olakšavanje bijega poraženim nacistima, 1945. su radi sigurnosti jednostavno cijelu operaciju premjestiti u Buenos Aires⁴ sa štabom, ni manje ni više nego u predsjedničkoj palači, naravno uz odobrenje novoizabranog predsjednika Juana Dominga Peróna. Premda su Perónu elitni argentinski krugovi predbacivali mnogo toga, o njegovim pronacističkim aktivno-

stima su šutjeli. No glasine o aktivnostima koje se odvijaju pod pokroviteljstvom predsjednika države doprle su i do židovske zajednice i uznemirile ju. Danas znamo kako je Perónu bilo važno steći njihovu naklonost, dok je štitio Eichmana, Menegela, Antu Pavelića i mnoge druge ratne zločince. Ne treba zaboraviti da je te usluge nacistima bračni par Perón dobro naplatio i to u zlatu koje su nacisti opljačkali europskim Židovima. Da bi stekao naklonost argentinskih Židova, Perón je odmah priznao Državu Izrael 1948. godine i usprkos protivljenju svog ministarstva vanjskih poslova, čiji su službenici mahom bili Vatikana odani nacionalisti, poslao za prvog argentinskog veleposlanika u Izrael jednog Židova. Bio je to Pablo Manguel, Alberto otac, a ministarstvo vanjskih poslova je po želji Vatikana željelo imenovati za ambasadora u Izraelu jednog nuncija.

U Perónovoj Argentini Jorge Louis Borges bio je jedan od malobrojnih intelektualaca koji se kontinuirano javno izjašnjavao protiv nacizma. Dosta prije dolaska Perona, već 1934. godine, Borges je napalo uredništvo nacionalističkog časopisa Crisol da maliciozno krije svoje židovsko porijeklo.

Borges protiv nacizma

U Perónovoj Argentini Jorge Louis Borges bio je jedan od malobrojnih intelektualaca koji se kontinuirano javno izjašnjavao protiv nacizma. Dosta prije

dolaska Perona, već 1934. godine, Borges je napalo uredništvo nacionalističkog časopisa *Crisol* da maliciozno krije svoje židovsko porijeklo. Kao odgovor Borges je tada objavio kratki tekst *Ja, Židov* u kojem obznanjuje kako je samome sebi često laskao zamišljajući da je Židov, ali da nažalost nije u stanju pronaći ni traga židovskim precima u dvjesto godišnjoj obiteljskoj povijesti.

U tom istom tekstu upozoravao je na fašizam, jer u državi u kojoj su jednakom nebrigom briše dobro kao i zlo, povijest će biti prekrojena, a lažna sjećanja postat će postulati istine. Borges nije držao potrebnim braniti svoje uvjerenje o važnosti i vrijednosti židovske kulture kojom je prožeto njegovo djelo (Biblijske priče, Talmudska mudrost, noćne more Gustava Meyernika i Kafke, Heineova poezija, legenda o Golemu, misteriji Kabale), ali je zato ismijavao antisemite koji su svojim neprijateljima opsesivno, vampirski tražili svaku kap židovske krvi. Napadajući antisemitizam koji je pošto-po to nastojao negirati židovski doprinos njemačkoj kulturi jednakim je apsurdom držao negiranje postojanja njemačku kulture njezinim svođenjem na isključivo židovski doprinos⁵. Osuđivao je svaki rasizam pa je istim mjerilom sudio njemačkom kao i židovskom, krivudajući između potrebne obrane i nepotrebnog kritiziranja, držeći da radi isticanje vrijednosti Izraela, nije potrebno negirati one njemačke.

Borges je vjerovao da židovska kultura u sebi sadrži (upotrijebio je termin metafizičku) simboličnu težinu. U svojem pisanju je često ruglu izlagao antisemite i od samog početka vjerovao da su

Hitlerove namjere uništenja židovske kulture neostvarive budući da po njegovu sudu židovska kultura zapravo stoji kao osnovna kultura čovječanstva. Borges je prezirao politiku (držao ju je niskom vrstom ljudske aktivnosti) i vjerovao u istinitost fikcije te u našu sposobnost pričanja vjerodostojnih priča.

San o pjesmi

Listajući knjige na štandovima teško se odlučiti što izabrati u velikom broju zanimljivih knjiga. Vrlo je privlačan štand s izdanjima pjesama, esejistike i priča palestinskih, židovskih ili ostalih srednje ili bliskoistočnih književnika pa čak i knjiga nastalih u međusobnoj suradnji. Radi se o izdavačkoj kući **Ibis Editions**, iz Jeruzalema koja se specijalizirala za djela književnosti, poezije i esejistike s Levanta. U katalogu kuće navodi se Ibisov *raison d'être*: ... dok se ljudi zatvaraju u etnički jedinstvene plemenske zajednice i podižu ograde, Ibis želi svojim čitateljima pružiti ozbiljnu književnost u knjigama koje sadrže unakrsnu razmjenu oplodenu međusobnim kulturama kakva je oduvijek karakterizirala Levant u razmišljanju najboljih pisaca. U svakom djelu koje objavimo djeluje zemljovid imaginacije. I premda povijest imaginacije još nije napisana a i njezina je geografija maglovita, svaka od naših knjiga s tog područja djelo je dugotrajne suradnje sa stvarnim ljudima, stijenama, šumarcima ili gradskim ulicama koje čine lokalni krajolik.

Među tolikim krasnim knjigama kojima se ne može odoljeti, izabrala sam na engleskom tek objavljenu antologiju hebrejske poezije iz muslimanske i kršćanske Španjolske u razdoblju od 950. do 1492., izdane u suradnji s američkim sveučilištem Princeton. Urednik tog epohalnog antološkog djela i prevoditelj svih pjesama, također je autor impozantnog predgovora, jedan je od trojice Ibisovih urednika, prevoditelj poezije **Peter Cole**.

U antologiji naslovljenoj *San o pjesmi* (*The Dream of a Poem*) skupio je hebrejsku poeziju koju je on sada prvi puta preveo na engleski, a originale na

hebrejskom može se naći na web stranici sveučilišta Princeton.

Kakva je to veličanstvena poezija i kako je tu bogatstvo izražavanja! Da bi se o njemu pisalo, ovom se djelu mora pristupiti studiozno, pa ću ga ovdje opisati samo s par riječi.

Zamislite zbirku dugačku pet stoljeća najljepših pjesama iz pera poznatih pa i nekih do sada nepoznatih autora iz sretnog razdoblja Židova u srednjovjekovnoj Španjolskoj, vremenu kad je njihova kultura u povremenim razdobljima tolerancije i suživota, bilo pod muslimanskom upravom ili pod kršćanskim vladarima, doživljavala renesansni procvat. Pjesme u sebi sintetiziraju Istok i Zapad, hebrejsku senzualnost i izražajnost kombiniranu s arapskom metrikom, spajaju osobno s univerzalnim, čudesnog su

Među tolikim krasnim knjigama kojima se ne može odoljeti, izabrala sam na engleskom tek objavljenu antologiju hebrejske poezije iz muslimanske i kršćanske Španjolske u razdoblju od 950. do 1492., izdane u suradnji s američkim sveučilištem Princeton.

senzibiliteta, pokazuju čvrstu vjeru, s lakoćom prelaze jezične, vremenske ili lokalne barijere.

Cijeli opus je veliko otkriće za povijest književnosti općenito, nešto tako značajno, teško je vjerovati da je do sada bilo nedostupno svima koji ne vladaju hebrejskim.

Autor antologije je svakog autora i svaku pjesmu popratio iscrpnim bilješkama o životu i vremenu pisca, uz komentare i objašnjenje svake pjesme. Te iscrpne bilješke, osim imena, sadrže komentare s bibliografskim bilješkama, engleske naslove pjesme jer u hebrejskom naslova nema, provenijenciju svake pjesme, popis svih radova svakog pojedinog pjesnika. Uz to su tu i citati uzeti iz ostalih antologija, posebno iz antologije u četiri toma autora Haima

Schrimmana *Ha shira havrit bisefard uve Provenc* izdano u Jeruzalemu i Tel Avivu 1959. godine. Uz to svaka pjesma ima bilješku o tome je li pjesma već ranije bila uključena u neku antologiju i to u koju. Komentari pojedinih pjesama spominju sadrži li pjesma biblijske citate, i koje, aluzije, kao i svu drugu tekstualnu ili kulturnu pozadinu.

Evo u prijevodu dviju pjesama posljednjeg pjesnika u antologiji, Sa adia Ibn Danaana koji je živio u drugoj polovini 15. stoljeća u Granadi, a poslije katoličke Reconquiste u Maroku gdje je umro godine 1505.

Neprijateljstvo tinja i budi svađe
među budalama i zlim ljudima.
Među mudrima ljubav, međutim,
pokriva gotovo sva prekoračenja.

*****

Vidim horde čitatelja kako napuštaju gramatiku
I kako nas svojim jezikom optužuju
Tako u sinovima čovjek vidi strance
Čije riječi u zasjedi čekaju dušu.

Peter Cole: San o pjesmi (The Dream of a Poem; Hebrew Poetry from Muslim and Christian Spain 950. - 1492.) Princeton University Press, 2007.

Sarajevska Hagada

U stilu hebrejske renesanse u Španjolskoj i međusobne tolerancije, uoči Pesaha u suradnji Jewish Care (kao pokrovitelja londonskog ogranka sarajevske La Benevolencije) i veleposlanstva Republike Bosne i Hercegovine održana je svečana prezentacija luksuznoga faksimilnog izdanja srednjovjekovnog manuskripta sarajevske Hagade, nastale u 14. stoljeću, po svojoj prilici u Španjolskoj.

Velika, u skupocjenu tikovinu obložena dvorana zgrade veleposlanstva BiH, (nekadašnje veleposlanstvo SFRJ) napunila se uzvanicima londonskog diplomatskog kora, predstavnicima ovdašnjih židovskih udruga, članovima londonske La Benevolencije i drugim zainteresiranima.

Uzvanike je pozdravila veleposlanica BiH Tanja Milasinović da bi odmah preputila riječ Jakobu Finci, predsjedniku Saveza židovskih zajednica u BiH. On je zanimljivo i duhovito ispričao povijest sarajevske Hagade prezentirajući novo izdanje, tiskano u Italiji u luksuznom bibliofilskom formatu i samo u 613 primjeraka, svaki sa svjedodžbom autentičnosti.

Broj 613, kaže Finci, uzet je zbog broja zapovijedi koje su Židovi primili na

planini Sinaju. Skupocjeno izdanje može se još nabaviti po cijeni od 1700 eura.

Svečanu promociju uvećao je ministar vanjskih poslova Republike BiH, Sven Alkalaj. U svom je govoru istaknuo ulogu Židova u kulturnom bogatstvu BiH, spomenuo koegzistenciju raznih kultura koje su karakterizirale BiH i u kojoj su kao u srednjovjekovnoj Španjolskoj, Židovi uspješno koegzistirali, doživjeli vrijeme prosperiteta i samostalnosti. No

U stilu hebrejske renesanse u Španjolskoj i međusobne tolerancije, uoči Pesaha u suradnji Jewish Care (kao pokrovitelja londonskog ogranka sarajevske La Benevolencije) i veleposlanstva Republike Bosne i Hercegovine održana je svečana prezentacija luksuznog faksimilnog izdanja srednjovjekovnog manuskripta sarajevske Hagade, nastale u 14. stoljeću, po svoj prilici u Španjolskoj.

zadnji genocid koji se dogodio u Europi ostavio je dubok trag na svim stanovnicima BiH.

Cijelu su večer još uljepšale dvije mlade Sarajke pjevajući uz gitaru pregršt ladino romanci od kojih su neke postale glazbeni simbol BiH, kao što je to pjesma 'Bembaša'.

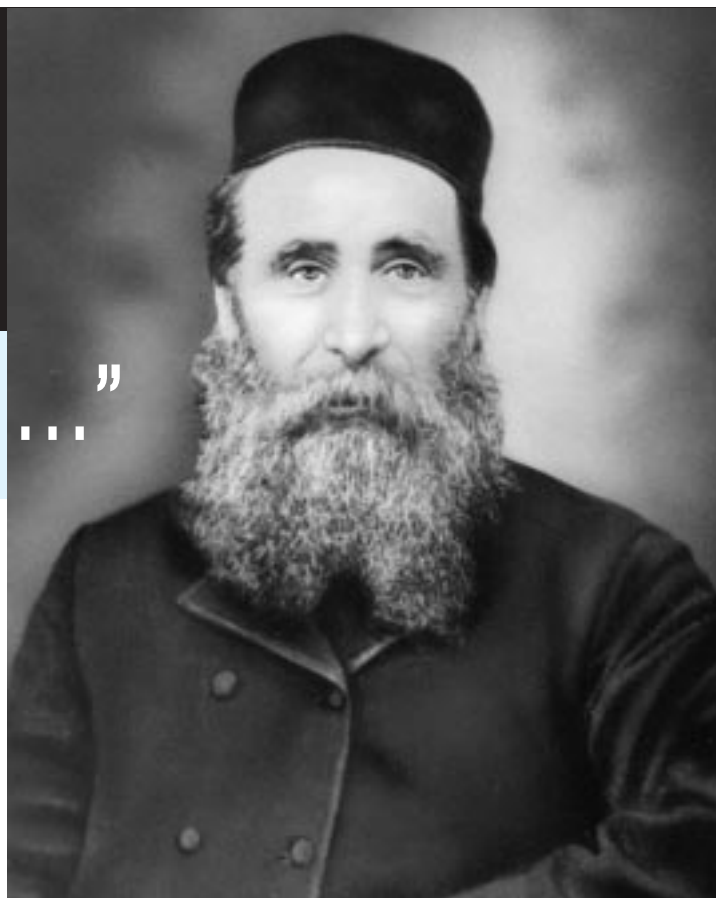
Povodom promocije u velikoj dvorani upriličena je prigodna izložba povijesti sarajevske Hagade koja je u bosanskom vlasništvu preživjela nekoliko raznih administracija i isto toliko ratova.

Vesna Domany Hardy

- 1 Geoffrey Alderman, The Board, a true history JC, 23. ožujka 2007.
- 2 Alberto Managuel bibliografija-vidi Wikipedia
- 3 Literary Supplement, Jewish Chronicle, veljače 2007.
- 4 O ulozi Eve Peron u organizaciji ove mreže, o zlatu što su ga nacisti opljačkali od Židova i financijskoj koristi koju je bračni par Peron imao od tog aranžmana pisala sam u dva broja Ha-kola.
- 5 Ožujka 1939. časopis El Holgar o tome je Borges pisao u recenziji knjige Louisa Goldberga The Jewish Problem.

"I JOŠ UVIJEK MOGU VIDJETI NJIHOVA LICA

”
...

Oko 450 prijeratnih fotografija poljskih Židova izloženo je početkom ožujka u muzeju Sveučilišta Yeshiva u New Yorku na izložbi “I još uvijek mogu vidjeti njihova lica: Izgubljeni svijet poljskih Židova”, a posjetitelji će do kraja lipnja moći vidjeti kao je izgledao život nekada najveće židovske zajednice u Europi.

Na starim fotografijama snimljena su vjenčanja, obiteljski skupovi, a snimke su tako žive da je teško zamisliti užase koji su se dogodili tijekom Drugoga svjetskog rata. Uglavnom se radi o vrlo običnim obiteljskim fotografijama: šest mladića i djevojaka na plaži, majka s djetetom u naručju, obilježavanja šabata....

“Niti jedna zemlja u Europi nije imala više Židova od Poljske, niti jedna zemlja u Europi nije izgubila više Židova od Poljske. Niti jedna zemlja u Europi nije slomila više srca od Poljske kada je trebalo spasiti Židove i niti jedna zemlja u Europi nema toliko Pravednika među narodima kao što to ima Poljska”, kazao je rabin Joseph Polak na otvaranju izložbe.

Fotografije izložene u New Yorku zaista su impresivne. Najstarije fotografije potječu iz 19. stoljeća, a zatim prate povijest poljskih Židova od prvih desetljeća 20. stoljeća pa sve do nacističke okupacije Poljske 1939. godine.

Zaklada Shalom

Direktor Muzeja povijesti poljskih Židova Stephen D. Solender rekao je da je izložba postavljena ne samo zbog toga da bi se ljude podsjetilo da je velik broj poljskih Židova stradao tijekom Drugoga svjetskog rata, već da bi se pokazalo kako su živjeli i u kojoj su mjeri pridonijeli Poljskoj i stvaranju Izraela.

Zaklada Shalom je 1994. godine uputila javni apel u pokušaju da prikupi što veći broj fotografija poljskih Židova i do

sada je uspjela skupiti arhivu u kojoj se nalazi 9.000 fotografija. Fotografije su dobivene iz bezimenih obiteljskih albuma, velik broj fotografija njihovi su vlasnici ostavili na skrivenim mjestima tijekom rata. Posebno je zanimljiva činjenica da je Zaklada većinu fotografija dobila od nežidova.

“Ovo su fotografije običnih ljudi koje bi povijest inače zaboravila”, rekla je direktorica Zaklade Shalom, Golda Tencer, te je dodala: “Moja je ideja bila da tim ljudima pružim novi život”.

Golda Tencer, 57-ogodišnja glumica, objasnila je da je u skupljanje fotografija poljskih Židova krenula iz vrlo osobnih razloga. Njezin otac je bio zatočen u logorima Auschwitz i Mauthausen i jedini je član obitelji koji je preživio holokaust. Ali nakon

Zaklada Shalom je 1994. godine uputila javni apel u pokušaju da prikupi što veći broj fotografija poljskih Židova i do sada je uspjela skupiti arhivu u kojoj se nalazi 9.000 fotografija. Fotografije su dobivene iz bezimenih obiteljskih albuma, velik broj fotografija njihovi su vlasnici ostavili na skrivenim mjestima tijekom rata. Posebno je zanimljiva činjenica da je Zaklada većinu fotografija dobila od nežidova.

“Imali su troje djece - Zosiju, Moniku i Libu”, napisao je u pismu priloženom uz darovane fotografije jedan anonimni Poljak te je dodao: “Šaljem vam ove fotografije, jer želim da se nikada ne zaboravi da su gospodin i gospođa Rajch jednom postojali i sretno živjeli u Kaliszu”.

Fotografije izložene u New Yorku zaista su impresivne. Najstarije fotografije potječu iz 19. stoljeća, a zatim prate povijest poljskih Židova od prvih desetljeća 20. stoljeća pa sve do nacističke okupacije Poljske 1939. godine.

Život u predratnoj istočnoj Europi dobro su fotografijama uvijekvječili umjetnici poput Romana Vishniaca, ali i obični ljudi koji su fotografirali svakodnevnicu ili posebne obiteljske ili vjerske događaje.

rata nije imao niti jednu jedinu fotografiju članova svoje izgnane obitelji. U znak sjećanja na sve ubijene obitelji poljskih Židova, Golda je počela skupljati stare fotografije.

Fotografije prikazuju svakodnevni život poljskih Židova

“Prije nego što su ih Nijemci odveli iz našeg grada, naši prijatelji Židovi dali su mojoj majci ove fotografije i zamolili je da ih čuva”, kazao je Jozef Kaczmarczyk, koji je Zakladi dao velik broj fotografija.

Susjedi odvedenih poljskih Židova desetljećima su čuvali povjerene fotografije.

Na fotografijama posjetitelji mogu pratiti svakodnevne aktivnosti poljskih Židova te tako mnogo toga naučiti o njihovu načinu života. Židovi su prije Drugoga svjetskog rata činili jednu trećinu stanovnika poljskih gradova, a bavili su se trgovinom, obrtom i privatnim poslom. Samo u Varšavi više od 60 posto liječnika bili su Židovi. Poljski Židovi doprinijeli su izgradnji stambenih zgrada, škola i kazališta, a gradili su i sinagoge, bolnice, sirotišta i domove za starije osobe.

Izložba fotografija poljskih Židova je od 1996. godine do danas predstavljena diljem Europe, Južne Amerike, Kanade i Izraela.

Prije Drugoga svjetskog rata u Poljskoj je živjelo više od tri milijuna Židova, a gotovo 90 posto poljskih Židova ubijeno je tijekom holokausta.

FOTO-ALBUM OBITELJI POLJSKIH ŽIDOVA

„Pozdravljam vas ove posebne noći. Govorim na jidišu, jeziku koji simbolizira sjećanje na moj ubijeni narod. Ja sam glumica Židovskog kazališta, rođena nakon rata, ali sjećanje na holokaust bilo je stalno prisutno tijekom mog djetinjstva. Dolazilo je k meni usred noći kroz urlike mog oca koji je u svojim noćnim morama ponovo proživljavao užase varšavskog geta, Auschwitza i Mathausena. Govorim za one koji više ne mogu govoriti“, govorila je Golda Tencer otvarajući izložbu. U svom je govoru objasnila kako je počela skupljati fotografije poljskih Židova, a njezina ih je Zaklada do sada skupila više od 9 tisuća. „Pravednici nisu samo oni koji su spasili jedan jedini život. To ime zaslužuju i oni koji su spasili i sačuvali sjećanje. Svatko tko je spasio barem jednu fotografiju spasio je sjećanje“, istaknula je Golda Tencer.

„Moja obitelj je nakon holokausta jako mala. Ova izložba je foto-album moje obitelji - svijeta poljskih Židova“, zaključila je.

DIRLJIV SUSRET

U hodnicima židovske škole u blizini nekadašnjeg židovskog geta u Varšavi, Miriam Schmetterling (82) je u veljači ove godine nakon niza godina zagrlila Jozefu Czekaj-Tracz (79). Miriam je doputovala u Poljsku, prvi put nakon 60 godina, kako bi u Varšavi sudjelovala na sastanku 60 preživjelih žrtava holokausta i njihovih spasitelja. Bio je to dosada najveći takav sastanak održan u Poljskoj, u organizaciji Claims Conference.

Jedne ljetne noći 1943. godine, dok je padala kiša, mlada Miriam, njezin suprug i roditelji pronašli su sklonište na malom tavanu kuće Jozefinih roditelja u mjestu Kopyczyince, u blizini Lavova. Na početku Drugoga svjetskog rata Lavov, u kojoj je živjela najveća židovska zajednica u Poljskoj, bio je dio tadašnjeg Sovjetskog Saveza, nakon sporazuma o nena- padanju između Hitlera i Staljina.

S još jednom židovskom obitelji, oni će na tom tavanu ostariti sve do ožujka 1944. godine.

“Ovakvi sastanci trebali bi pokazati svijetu kakve nevjerovatne stvari su učinili ovi ljudi. Oni su pravi heroji Drugoga svjetskog rata”, istaknula je Miriam Schmetterling.

Kada je Miriam Schmetterling 1946. godine napustila Poljsku, nije mogla ni sanjati da će ikada više vidjeti zemlju u kojoj se rodila, a još manje da će se sastati s ljudima koji su joj tijekom holokausta spasili život.

Jedne ljetne noći 1943. godine, dok je padala kiša, mlada Miriam, njezin suprug i roditelji pronašli su sklonište na malom tavanu kuće Jozefinih roditelja u mjestu Kopyczyince, u blizini Lavova.

Deset mjeseci tišine

“Deset mjeseci nas je sedmero živjelo na tavanu. Nismo razgovarali, samo smo šaputali”, prisjeća se Miriam te dodaje: “Nakon što nas je oslobodila sovjetska vojska, morala sam ponovo učiti govoriti”.

Jozefa je tada imala 15 godina i zajedno je sa svojom sestrom i roditeljima uz pomoć kolotura na tavan dostavljala hranu, a na isti su način sakupljani smeće i prljavo rublje.

“Bili su svjesni opasnosti i znali su da će ih, ako nas pronađu, sve zajedno pogubiti”, nastavlja Miriam i prisjeća se kako je Jozefa pokušavala normalno živjeti - imala je prijatelje, pohađala je školu, a svaki put kada bi tko došao u posjet, svirala je klavir kako bi na taj način sakrila eventualne zvukove s tavana.

Kuća obitelji Tracz nalazila se preko puta policijske stanice i svakoga dana

zatvorenici su dolazili u dvorište da bi iz njihova bunara izvukli vodu.

“Ovakvi sastanci trebali bi pokazati svijetu kakve nevjerovatne stvari su učinili ovi ljudi. Oni su pravi heroji Drugoga svjetskog rata”, istaknula je Miriam Schmetterling.

“Sretna sam da sam ponovo vidjela Jozefu i da sam joj mogla reći koliko sam joj zahvalna. Ona je jedini član te hrabre obitelji koja je još uvijek živa”, zaključila je Miriam.

Poljska vlada je od pada komunističkog režima 1989. godina pokušala ponovo izgraditi dobre odnose sa židovskom zajednicom, a nekoliko tisuća Židova svake godine posjećuje Poljsku i obilazi zemlju svojih predaka.

PRIČA O IRENI SENDLER

Među Pravednicima među narodima najveći je broj Poljaka. Iako je svaka od priča Pravednika i onih koje su spasili poseba i dirljiva, jedna zaslužuje i posebnu pažnju.

Irena Sendler rođena je 1910. godine u Otwocku, gradu u blizini Varšave. Velik utjecaj na mladu Irenu imao je njezin otac, koji je bio jedan od prvih poljskih socijalista, a kao liječnik liječio je velik broj siromašnih Židova. Godine 1939. Njemačka je okupirala Poljsku i uslijedila su ubojstva, nasilje i teror.

Irena je u to doba radila u Odjelu za socijalnu skrb u Varšavi. Na njezinu

inicijativu Odjel se brinuo da siročad, siromašne i starije osobe dobiju hranu, financijsku i drugu pomoć.

Nacisti su 1942. godine sve varšavske Židove odveli u geto koji je bio potpuno odvojen od drugih dijelova grada.

S obzirom na posao kojim se bavila, Irena je imala dozvolu za ulazak u varšavski geto, a bila je i članica poljskog pokreta otpora. Bila je zgrožena uvjetima u getu i, u želji da nešto učini i pomogne Židovima u varšavskom getu, priključila se Zegoti, Vijeću za pomoć Židovima poljskog pokreta otpora.

Spas za 2.500 židovske djece

Irena je svakoga dana ulazila u geto, uspostavila je kontakte i donosila hranu, lijekove i odjeću. U varšavskom getu dnevno je od gladi i bolesti umiralo 5 tisuća osoba i Irena je odlučila pokušati od sigurne smrti spasiti što veći broj židovske djece.

Za Irenu, i samu mladu majku, najteži dio bio je uvjeriti roditelje da se odvoje od djece, a nije lako bilo ni pronaći obitelji koje su bile spremne uzeti i skrivati židovsku djecu. Irena je nakon rata pričala kako još uvijek čuje plač roditelja koji su joj predavali djecu.

Irena Sendler uspijevala je ono što drugima nije polazilo za rukom - u vrećama za krumpir i mrtvačkim sanducima izvlačila je židovsku djecu iz varšavskog geta. Iz solidarnosti prema Židovima, nosila je žutu Davidovu zvijezdu.

Poljakinja i katolkinja, Irena je na taj način, i uz pomoć katoličke crkve, spasila 2.500 židovske djece. Djeca su dobivala novi identitet i pronalazila su nove domove - u poljskim obiteljima, sirotištima i samostanima. Irena Sendler pažljivo je bilježila originalna imena židovske djece i njihov novi identitet. Bilješke s pravim identitetom židovske djece Irena je zakopala ispod drva jabuke u dvorištu svog susjeda u nadi da će bilježnice jednom iskopati, locirati djecu i kazati im istinu o njihovom porijeklu.

Poljakinja i katolkinja, Irena je na taj način, i uz pomoć katoličke crkve, spasila 2.500 židovske djece. Djeca su dobivala novi identitet i pronalazila su nove domove - u poljskim obiteljima, sirotištima i samostanima. Irena Sendler pažljivo je bilježila originalna imena židovske djece i njihov novi identitet.

A tada su je nacisti otkrili. Uhićena je 20. listopada 1943. godine, Gestapo ju je podvrgnuo mučenju, slomili su joj obje noge, ali njezin duh nisu mogli slomiti. Smrtnu kaznu izbjegla je samo srećom - nacistički vojnik prihvatio je mito i okrenuo glavu, a ona je pobjegla. Nakon toga, Irena se skrivala do kraja rata.

Nakon rata Irena je iskopala svoje bilježnice i pokušala pronaći 2.500 židovske djece koje je spasila. Njezina želja bila je da djecu vrati obiteljima, ali većina poljskih Židova ubijena je tijekom holokausta.

„Trebala sam učiniti više“

Danas Irena Sendler ima 95 godina i živi u domu za starije osobe u Varšavi.

Kako sama objašnjava, židovsku djecu je spašavala zato “što se ne možemo prema ljudima odnositi na ružan način” i zato “što su ju tako odgovorili roditelji”.

Djeca koju je spašavala znala su je samo pod kodnim imenom Jolanta. Ali mnogo godina nakon kraja Drugoga svjetskog rata, kada je primila nagradu za svoj rad, njezina je fotografija objavljena u novinama. “Muškarac, jedan

slikar, me nazvao. Rekao je ‘Sjećam se vašeg lica. Vi ste me izveli iz geta’. Primila sam puno takvih poziva”, sjeća se Irena.

Irena Sendler sebe ne smatra herojem.

“Mogla sam učiniti više. Zbog toga ću žaliti do kraja života”, kazala je.

Yad Vashem proglasio je Irenu Sendler 1965. godine Pravednicom među narodima, a 1991. godine proglašena je počasnom državljankom Izraela.

Židovska zaklada za Pravednike među narodima kandidirala je Irenu Sendler za Nobelovu nagradu za mir.

JOODS
HUMANITAIR
FONDS

Židovska općina

Zagreb zahvaljuje na

pomoći pri realizaciji

projekta

Croatian Jewish

Network.

ZAKAŠNJELI BAR MITZVA

Prije 64 godine Samuel Modiano (77) bio je zatočenik zloglasnoga koncentracijskog logora Auschwitz i nije mogao proslaviti svoj Bar Mitzva.

Zato je u ožujku u nazočnosti stotinu članova židovske zajednice u Rimu završio ono što nije mogao kada je trebao zbog užasnih događaja koje je proživio kao dječak. Modiano je tijekom službe bio vrlo emotivan, a sa suzama u očima zahvalio je članovima rimske židovske zajednice što su bili uz njega u toj posebnoj prigodi i velikom danu u njegovu životu.

„Bili smo dirnuti kada je zamotao tefilin oko tetoviranog broja na svojoj ruci“, rekao je rimski rabin Riccardo DiSegni. „Ovo je divan primjer kako židovska tradicija živi u srcima svakog Židova“, dodao je DiSegni.

Modiano je rođen na Rodosu, a tijekom holokausta izgubio je 60 članova svoje obitelji. Nakon Drugoga svjetskog rata otišao je u Kongo gdje je godinama živio i radio kao trgovac. Nakon nekog vremena preselio se u Rim i pridružio se židovskoj zajednici.

200 godina velikog sinedrija u Francuskoj

Francuska židovska zajednica, najveća židovska zajednica u Europi, proslavila je u ožujku dvije stotine godina tzv. Velikog sinedrija, simbola integracija Židova u francusko društvo.

Veliki sinedrij bio je Napoleonova ideja o integraciji Židova u francusko društvo, a ime je dobio po "sinedriju", visokom židovskom duhovnom i svjetovnom sudištu u Jeruzalemu u grčko i rimsko doba.

Pariški Veliki sinedrij imao je 71 rabina i židovskih uglednika koji su morali odgovoriti na 12 pitanja o braku, vjernosti domovini, pravdi, profesionalnom životu itd. Radilo se u stvari o tome da se provjeri postoje li nesuglasice između Tore i francuskih zakona i da se Židovima, uz poštovanje njihove vjere i običaja, osiguraju ista prava i zadaće koje su imali i ostali.

Sinedrij je pozitivno odgovorio na sva pitanja, a ponekad je židovsku tradiciju na neki način adaptirao civilnom pravu. Tijekom Francuske revolucije počeo je proces emancipacije Židova, a Napoleon je Židove "oslobodio" života u getu. Usprkos pozitivnoj strani, povjesničari smatraju kako nije potpuno jasno je li Napoleon stvarno bio blagonaklon prema Židova ili ih je samo smatrao političkim sredstvom. Ipak, učinak njegove politike označio je bitnu promjenu položaja Židova u Europi, barem privremeno. Napoleon je od 1806. nadalje donio niz mjera koje su podržavale položaj Židova u Francuskoj. Godine 1807. Napoleon je judaizam, zajedno s rimokatoličkom, luteranskom i protestantskom crkvom, proglasio službenom vjerom u Francuskoj.

Proslavu dvjestogodišnjice otvorio je predsjednik Središnjeg konzistorija Jean Kahn u nazočnosti, između ostalih, gradonačelnika Pariza Bertranda Delnoea.

Židovi u Francuskoj žive već više od dvije tisuće godina, a u srednjem vijeku Francuska je bila središte židovskog učenja u Europi

ŽIDOVSKA ZAJEDNICA U FRANCUSKOJ

1970. godine	530.000
2005. godine	494.000
2020. godine predviđeno	482.000

Postotak Židova koji pohađaju židovske škole 40 posto

Postotak miješanih brakova 40-45 posto

Postotak francuskih Židova koji su barem jednom posjetili Izrael 70 posto

Imigracija u Izrael (alija) 2004. godine 2.003

Broj francuskih turista u Izraelu 2004. godine 257.484

Antisemitski incidenti 2004. godine 96

(prema podacima Jewish Agency)

U Francuskoj danas živi oko 500.000 Židova i to je najveća židovska zajednica u Europi i ujedno jedina koja je nakon holokausta povećala broj svojih članova. Najveći priljev novih članova francuska je židovska zajednica zabilježila šezdesetih godina prošlog stoljeća kada se je u Francusku doselio velik broj Židova sa sjevera Afrike.

NEKI OD POZNATIH FRANCUSKIH ŽIDOVA

Alfred Dreyfus (1859. - 1935.) vojni časnik

René Cassin (1887. - 1976.) sastavio Povelju o ljudskim pravima, dobitnik Nobelove nagrade za mir 1968. godine

Bernard Kouchner (1939. -) političar, osnivač Liječnika bez granica

Jean-Marie Cardinal Lustiger (1926. -) bivši nadbiskup Pariza i kardinal

Robert Badinter (1928. -) ministar pravosuđa, 1981. - 1986.; ukinuo smrtnu kaznu u Francuskoj

Léon Blum (1872. - 1950.) premijer (prvi Židov-premijer u svijetu) 1936. - 1937, 1938., 1946. - 1947.

Louis-Lucien Klotz (1868. - 1930.) novinar i političar, ministar financija tijekom Prvoga svjetskog rata

Pierre Mendès-France (1907. - 1982.) premijer 1954. - 1955.;

Simone Veil (1927. -) ministrica zdravstva, 1974-6; legalizirala pobačaj, predsjednica Europskog parlamenta 1979-82

Henri Moissan (1852. - 1907.) kemičar, dobitnik Nobelove nagrade (1906.)

Bernard-Henri Lévy (1948. -) filozof

Christian Boltanski (1944. -) fotograf, kipar

Chaim Soutine (1893. - 1943.) slikar

Anouk Aimée (1932. -) glumica

Yvan Attal (1965. -) redatelj

Claude Lelouch (1937. -) redatelj

Marcel Marceau (1923. -) pantomimičar

Sacha Distel (1933. - 2004.) pjevač

Serge Gainsbourg (1928. - 1991.) pjevač, skladatelj

Enrico Macias (1938. -) pjevač

Irène Némirovsky (1903. - 1942.) književnica

Nathalie Sarraute (1900. - 1999.) književnica

Jean-Jacques Servan-Schreiber (1924. - 2006.) novinar, jedan od osnivača lista L'Express

Tristan Tzara (1896. - 1963.) pjesnik

Isaac & Daniel Carasso, osnivači Danonea

André Citroën (1878. - 1935.) osnivač Citroena obitelj Rothschild

IZ VRTIĆA

D.V. Mirjam Weiller od srca zahvaljuje prof.dr. Sabrini Horović i Židovskoj općini Dubrovnik na nesebičnoj novčanoj donaciji.

Ujedno zahvaljujemo gospodinu Jozefu Papi i njegovoj obitelji na raznovrsnim donacijama.

Hvala Vam velika!

MAKEDONSKI ŽIDOVI TRAŽE ISPRIKU OD BUGARSKE

Zajednica makedonskih Židova uputila je u ožujku zahtjev službenoj Bugarskoj tražeći da se Sofija isprika za deportaciju makedonskih Židova tijekom Drugoga svjetskog rata te da vrati njihovu otetu imovinu.

Makedonija je tijekom Drugoga svjetskog rata bila pod bugarskom okupacijom, a za to vrijeme više od sedam tisuća Židova iz Skopja, Bitole i Štipa odvedeno je u nacističke koncentracijske logore Auschwitz i Treblinka, odakle se nitko nije spasio.

Prema riječima dosadašnjeg predsjednika makedonske židovske zajednice Viktora Mizrahija, tih sedam tisuća Židova predstavljali su devedeset i osam posto ukupne populacije makedonskih Židova.

Židovi su nakon Drugoga svjetskog rata praktički iskorijenjeni iz Makedonije i zato od službene Bugarske tražimo ispriku za taj genocid, rekao je Mizrahi te je dodao da židovska zajednica u Makedoniji očekuje od Bugarske i vraćanje židovske imovine koja je raznim kanalima prebačena u Bugarsku.

Mizrahi je istaknuo da posjeduje dokumentaciju o imovini deportiranih makedonskih Židova, čija vrijednost danas iznosi oko šesnaest i pol milijuna američkih dolara. Osim zlata, bugarske fašističke vlasti su stekle i veliku količinu novca od prodaje židovskih nekretnina, tvrdi Mizrahi.

Za ispriku, kaže Mizrahi, dovoljno je da bugarsko izaslanstvo položi cvijeće tijekom ožujskih komemoracija žrtvama Drugoga svjetskog rata.

Židovi su u Makedoniji živjeli od 6. stoljeća, a početkom 20. stoljeća samo u Solunu, koja je danas dio Grčke, živjelo je više od 90.000 Židova.

U Makedoniji danas živi samo oko 300 Židova, uglavnom u Skopju.

NOVI ŽIDOVSKI MUZEJ U MUENCHENU

Samo nekoliko ulica od mjesta na kojem je Joseph Goebbels naredio uništenje glavne sinagoge u Muenchenu tijekom Kristalne noći, glavni grad Bavarske otvorio je u ožujku muzej posvećen nasljedstvu - ali i budućnosti - židovske zajednice u gradu.

Moderno zdanje Židovskog muzeja, izgrađeno prema nacrtima i idejnom rješenju njemačkog arhitekta Wandela Hofera Lorcka, smješteno je pored nove glavne sinagoge i zgrade Židovske općine u samom središtu grada.

Nakon Židovskog muzeja u Berlinu, muenchenski je drugi novoizgrađeni takav muzej u Njemačkoj od 1945. godine. Izložbeni prostor muzeja u Muenchenu ima 900 četvornih metara površine, što je znatno manje no u Berlinu, ali usporedivo s muzejima u Frankfurtu i Beču.

Bernhard Purin, direktor muzeja i inicijator njegove izgradnje, rekao je kako je grad Muenchen financirao Židovski muzej sa 14,5 milijuna eura.

Stalni postav orijentiran na suvremeni život Židova

Stalni postav muzeja je, za razliku od mnogih drugih židovskih muzeja u Europi i svijetu, snažno orijentiran na suvremeni život židovske zajednice i prikazivati će različite aspekte židovskog života u prošlosti i sadašnjosti, ističe Purin. Među izloženim predmetima stalnog postava muzeja tako će se naći i manuskript iz razdoblja renesanse, židovski vjenčani prsten iz 1500. godine te molitvenik star 550 godina.

“Želimo se jasno distancirati od uobičajenog načina promatranja židovstva samo kroz povijesnu dimenziju i posebno prizmu holokausta”, kaže Purin.

Novi muzej u Muenchenu bit će mjesto otvorenog sučeljavanja sa židovskom povijesti, umjetnosti i kulturom, rekao je gradonačelnik Muenchena Christian Ude.

U prvoj godini u novome muzeju bit će organizirane izložbe pod geslom “Skup-

ljanje”. “Bit će naravno riječi i o pljački i oduzimanju kolekcija židovskih kolekcionara”, kaže Purin. Između ostalog bit će prikazana i poznata Wittelsbaška kolekcija židovske umjetnosti koja sadrži vrlo skupocjene i rijetke hebrejske rukopise. Početkom 2008. godine u novom židovskom muzeju u Muenchenu izlagat će suvremeni židovski umjetnici.

U Muenchenu danas živi druga najveća židovska zajednica u Njemačkoj. Prema službenim podacima, u glavnom gradu Bavarske živi 9.200 Židova. Otkako je njemačka vlada, nakon ponovnog ujedinjenja zemlje 1990. godine, uvela zakone koji ohrabruju imigraciju Židova, ti su Židovi nastanili se u Njemačkoj, većinom iz zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. Prema podacima Svjetskog židovskog kongresa, njemačka židovska zajednica bilježi najveći porast na svijetu i procjenjuje se da danas u Njemačkoj živi više od 100.000 Židova.

Židovski muzej u Muenchenu

St.-Jakobs-Platz 16
80331 Muenchen

Radno vrijeme: od utorka do nedjelje:
od 10 do 18 sati

Stalni postav muzeja je, za razliku od mnogih drugih židovskih muzeja u Europi i svijetu, snažno orijentiran na suvremeni život židovske zajednice i prikazivati će različite aspekte židovskog života u prošlosti i sadašnjosti.

U Muenchenu danas živi druga najveća židovska zajednica u Njemačkoj. Prema službenim podacima, u glavnom gradu Bavarske živi 9.200 Židova.

SVJETSKI ŽIDOVSKI KONGRES OTPUSTIO TAJNIKA ISRAELA SINGERA

Svjetski židovski kongres (WJC), neprofitna organizacija koja je, između ostaloga, prisilila europske banke da isplate milijune dolara odštete žrtvama holokausta, otpustila je svog dugogodišnjeg čelnika, tajnika rabina Israela Singera.

„Israel Singer više nije povezan sa Svjetskim židovskim kongresom“, objavila je organizacija u priopćenju.

Predsjednik WJC-a Edgar Bronfman tu je smjenu najavio tijekom sastanka s članovima Upravnog odbora organizacije.

U pismu upućenom predsjedniku Europskog židovskog kongresa Pierru Besnainou, Bronfman je napisao da je odluku o Singerovu odlasku donio nakon što je otkrio da je on „uzimao novac iz ureda WJC-a, moj novac. To je trajalo dugo vremena“.

„Kulminacija je bila kada smo otkrili da je falsificirao svoje hotelske račune“, dodao je Bronfman.

Govoreći o svom dugogodišnjem prijateljstvu sa Singerom, Bronfman je napisao da je „plakao tjednima, jer me iznevjerio čovjek kojeg sam volio“.

Istrage i unutarnja kontrola

Odlazak Israela Singera dolazi nakon burnog razdoblja za organizaciju koje je započelo kada je ogranak WJC-a u Švicarskoj otkrio čudan transfer novaca u visini od 1,2 milijuna američkih dolara između računa u New Yorku, Švicarske i Londona, a računi su glasili na ime jednog izraelskog odvjetnika.

Novac je s vremenom vraćen, ali ti transferi su pokrenuli druga pitanja, uključujući i to koliko je još novaca organizacije potrošeno na luksuzna putovanja i druge troškove Israela Singera, kao i pitanje je li financijska kontrola unutar organizacije bila odgovarajuća.

Ta su pitanja dovela do istrage koju je vodio ured tužitelja Države New York. Istraga je završena prošle godine i zaključeno je da je Singer prekršio svoje odgovornosti, a otkriveni su i

problemi s kontrolama financija WJC-a i načinima sakupljanja novaca. Ured tužitelja nije našao dokaze o pronevjeri, ali unutarnje službe WJC-a još uvijek provode svoju istragu.

U međuvremenu organizacija se borila s nizom problema - donacije su bitno pale tijekom 2005. godine i, prema financijskom izvještaju, troškovi WJC-a su bili 17 milijuna, a prihodi 9.4 milijuna američkih dolara.

Izvršni član WJC-a Stephen E. Herbits, koji je nadzirao pregled rada organizacije, rekao je da ne može govoriti o specifičnim razlozima odlaska Israela Singera. „Važno je da Svjetski židovski kongres zadrži ugled u svijetu“, kazao je Herbits.

Član skupine koja je bila najveći Singerov kritičar Isi Leibler nije želio komentirati te vijesti. Ali njegov je suradnik Menachem Rosensaft pozdravio Singerov odlazak i pred-

vidio da će to dovesti do promjena u drugim organizacijama, poput CLAIMS-a, gdje je Singer igrao ključnu ulogu.

„Taj korak je već odavno trebao biti poduzet“, rekao je Rosensaft, odvjetnik i osnivač Međunarodne mreže djece preživjelih židovskih žrtava holokausta. „Jednostavno je nemoguće za bilo kojeg židovskog čelnika ili čelnika neke neprofitne organizacije da ima moralni autoritet ako postoji čak i najmanja sumnja u financijske nepravilnosti“, dodao je.

Odlazak Israela Singera dolazi nakon burnog razdoblja za organizaciju koje je započelo kada je ogranak WJC-a u Švicarskoj otkrio čudan transfer novaca u visini od 1,2 milijuna američkih dolara između računa u New Yorku, Švicarske i Londona, a računi su glasili na ime jednog izraelskog odvjetnika.

Singer: Šokiran sam i nesretan

Rabin Israel Singer tek je nakon nekoliko dana reagirao na optužbe, ističući da je „šokiran i duboko nesretan što je Edgar, čovjek s kojim sam tako usko surađivao 30 godina, otišao tako daleko da javno osramoti i sebe i mene. Te optužbe su neutemeljene i ja ih kategorički pobijam“.

„Više od 30 godina dao sam svoje srce i dušu ne bih li ispunio ciljeve WJC-a i u korist židovskog naroda. Ne želim se uključivati u neutemeljene rasprave bez argumenata“, rekao je u svom odgovoru Singer.

„Ostatak života provest ću zalažući se za korist židovskog naroda i ljudskih prava. Moji napori nikada neće prestati“, zaključio je.

Neki ogranci WJC-a nisu zadovoljni Singerovim odlaskom

Ali neimenovani izvor tvrdi da je Singerov odlazak dio napora američkog ogranka WJC-a, koji vodi Herbits, da kontrolira čitavu organizaciju.

Isti izvor dao je pisma čelnika izraelskih i europskih ogranka WJC-a upućenih Bronfmanu, a u kojima ti čelnici prijete da će smanjiti veze s WJC-om ako se odluka o Singerovu odlasku ne promijeni.

„Zgroženi smo onime što se dogodilo“, napisali su predstavnici izraelskog ogranka Shai Hermesh i Mati Droblas.

Herbits tvrdi da zbog tih prijetnji nije zabrinut. „Odluka o odlasku Israela Singera je bila donesena zbog njegova ponašanja, a ne mog ili Edgarova“, rekao je Herbits.

Bronfman, koji je lošega zdravstvenog stanja, rekao je kako želi da ga na mjestu predsjednika WJC-a zamijeni njegov sin Matthew.

Ali Ronald S. Lauder, milijarder koji se bavi kozmetikom, kazao je kako će se on možda natjecati za taj položaj, a čelnik Europskog židovskog kongresa Pierre Besnainou rekao je kako se zalaže za to da na čelo Svjetskog židovskog kongresa dođe neamerikanac.

U pismu upućenom predsjedniku Europskog židovskog kongresa Pierru Besnainou, Bronfman je napisao da je odluku o Singerovu odlasku donio nakon što je otkrio da je on „uzimao novac iz ureda WJC-a, moj novac. To je trajalo dugo vremena“.

SVJETSKI ŽIDOVSKI KONGRES

Svjetski židovski kongres (WJC) međunarodna je organizacija, čija je osnovna zadaća briga za interes i potrebe Židova i židovskih zajednica diljem svijeta.

WJC je osnovan 1936.

godine u Ženevi s ciljem da ujedini židovski narod i mobilizira svijet od opasnosti koju su predstavljali nacisti. Danas je ta organizacija predstavničko tijelo židovskih zajednica i organizacija iz gotovo 100 zemalja, od Argentine do Zimbabvea. Glavni cilj organizacije jest jedinstvo i kreativno preživljavanje židovskog naroda uz brigu za duhovno, kulturološko i socijalno nasljeđe židovskog naroda.

Sjedište WJC-a je u New Yorku, a organizacija ima ogranke u svijetu, uključujući urede u Bruxellesu, Budimpešti, Buenos Airesu, Ženevi, Johannesburgu, Moskvi, Ottawi, Parizu, Sydneyu i Jeruzalemu.

„Glavno načelo Svjetskog židovskog kongresa jest da su svi Židovi odgovorni jedni za druge. Pokušavamo ostvariti taj cilj uz konsenzus i slaveći jedinstvo naše velike raznolikosti“, stoji na internetskoj stranici organizacije.

Edgar Bronfman predsjednik je WJC-a od 1981. godine.

(prema izraelskim i američkim medijima)

MAURICE PAPON

UMRO U

96. GODINI

Maurice Papon, jedini francuski nacistički suradnik osuđen zbog svoje uloge u deportiranju Židova tijekom Drugoga svjetskog rata, umro je sredinom veljače u 96. godini u privatnoj klinici u blizini Pariza.

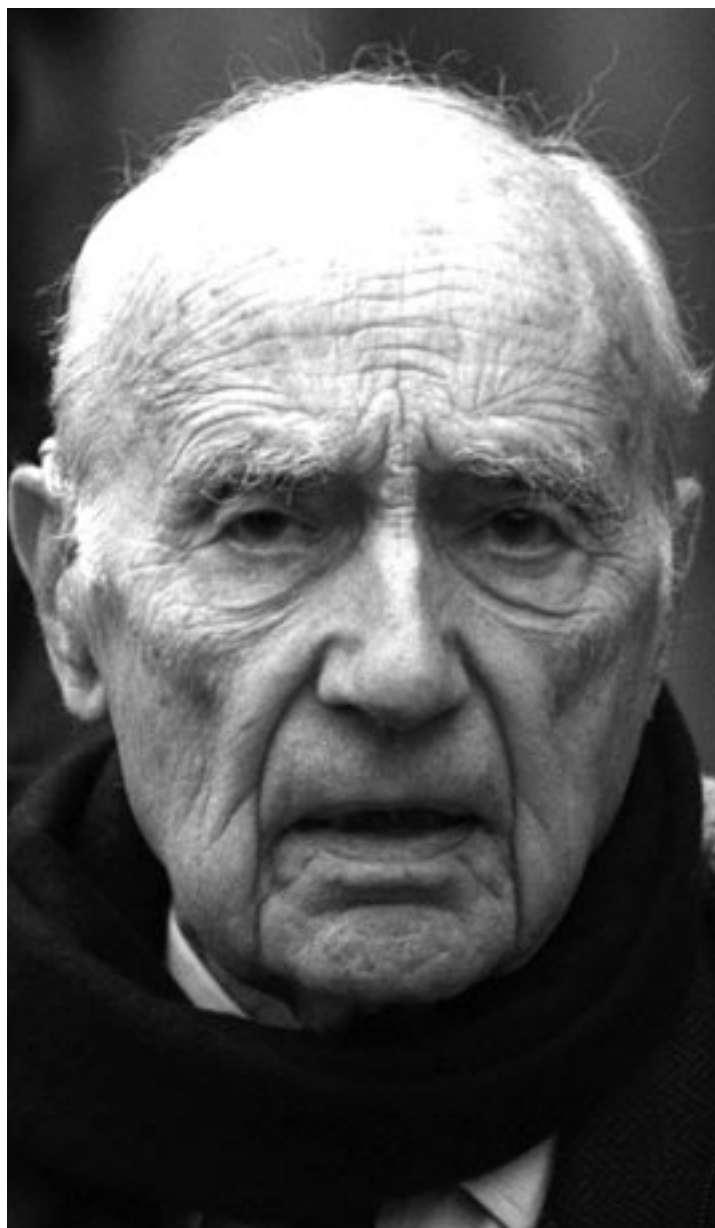
Suđenje Mauriceu Paponu suočilo je Francusku sa stvarnošću francuske suradnje s nacističkim okupatorom, a tu je stranicu povijesti Francuska zatvorila odmah nakon rata i njome se počela baviti tek desetljećima kasnije.

Papon je 1942. godine imenovan glavnim tajnikom jugozapadne francuske pokrajine Gironde i bio je na čelu tzv. Službe za židovsko pitanje. Papon je tvrdio da tada ništa nije znao o holokaustu te da se svojim položajem služio u korist Pokreta otpora. Uspješno je izbjegao poslijeratne čistke kolaboracionista i postupno se penjao u hijerarhiji francuske desnice te ostvario uspješnu političku karijeru. Prvo je 1947. imenovan glavnim upraviteljem Korzike, zatim je 1954. postao glavni tajnik francuskoga protektorata Maroka, a od 1958. devet je godina bio šef pariške policije. Kad se alžirski rat za nezavisnost prelio i na Francusku, njegovu su karijeru obilježile arapske demonstracije u listopadu 1961. godine kada je policija prema njegovoj naredbi premlaćivala prosvjednike, a rijeka Seina izbacivala je trupla desetaka Alžiraca. Ni to ga nije spriječilo da u lipnju 1968. kao degolistički zastupnik uđe u parlament, a tijekom mandata centrističkog premijera Raymonda Barrea 1978. godine postao je i ministar za proračun.

Najduže suđenje u francuskoj poslijeratnoj povijesti

Francuski satirički tjednik "Le Canard Enchaîné" objavio je u svibnju 1981. godine ratne dokumente s Paponovim potpisom i naredbom o slanju stotina Židova u tranzitni logor Drancy u predgrađu Pariza, odakle su mnogi poslani u zloglasni koncentracijski logor Auschwitz. Njemačke su ga vlasti, pokazalo se, hvalile kao pouzdana i sposobna suradnika.

Francuski satirički tjednik "Le Canard Enchaîné" objavio je u svibnju 1981. godine ratne dokumente s Paponovim potpisom i naredbom o slanju stotina Židova u tranzitni logor Drancy u predgrađu Pariza, odakle su mnogi poslani u zloglasni koncentracijski logor Auschwitz.

Suđenje Mauriceu Paponu suočilo je Francusku sa stvarnošću francuske suradnje s nacističkim okupatorom, a tu je stranicu povijesti Francuska zatvorila odmah nakon rata i njome se počela baviti tek desetljećima kasnije.

U siječnju 1983. godine Maurice Papon osuđen je za zločine protiv čovječnosti nakon što su tužbu podigli odvjetnik koji je zastupao obitelji deportiranih i francuski lovac na naciste Serge Klarsfeld. Pravni problemi i dugi prekidi, osobito zbog Paponove hospitalizacija, doveli su do toga da je punih 14 godina prošlo do početka suđenja Paponu u listopadu 1997. Njegovo je suđenje bilo najduže suđenje u francuskoj poslijeratnoj povijesti.

Papon je 2. travnja 1998. godine proglašen krivim zbog sudjelovanja u zločinu protiv čovječnosti, a zbog svoje uloge u organiziranju transporta 1.560 Židova u tranzitni logor Drancy. Osuđen je na deset godina zatvora, a do kraja je tvrdio da je nedužan. Na presudu se žalio i pobjegao u Švicarsku, ali švicarska ga je policija uhitila i predala francuskim vlastima. U zatvor je otišao 1999. godine, a u rujnu 2002. pušten je zbog lošeg zdravlja.

Tijekom Drugoga svjetskog rata ubijeno je 76.000 od 300.000 francuskih Židova. Prema procjenama u Francuskoj danas živi između 600 i 700.000 Židova, od čega gotovo polovina u širem području Pariza.

SP The L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora הקרן לחינוך יהודי בחסות צ"ש ל.א. פינקוס SP

Projekt JE4F

(Jewish Education for Future)

Supported by the L.A. Pincus Fund

for Jewish Education in the

Diaspora, Israel.

Potpomognut je sredstvima L.A.

Pincus fund for Jewish Education

in the Diaspora, Israel.

DOGOVOR TVRTKE «KARSTADT-QUELLE» I NASLJEDNIKA DINASTIJE WERTHEIM

Poznata njemačka trgovačka tvrtka "Karstadt-Quelle" i nasljednici velike njemačko-židovske trgovačke dinastije Wertheim postigli su u ožujku, prema objavljenom priopćenju, izvansudsku nagodbu o isplati odštete za nekretnine oduzete toj obitelji za vrijeme nacionalsocijalističkog režima.

"Ovom nagodbom otklonjena su sva sporna pitanja između Karstadta i nasljednika Wertheima", izjavio je tom prigodom predsjednik poslovnog odbora "Karstadt-Quelle" Thomas Middelhoff.

«Mi smo svjesni naše odgovornosti prema povijesnim događajima i željeli smo ispraviti nepravdu. Zahvaljujem bivšem njemačkom kancelaru Helmutu Kohlu za njegov doprinos u ovoj nagodbi, a također i direktoru Claimsa Romanu Halleru», dodao je Middelhoff.

Organizacija Jewish Claims Conference (JCC), koja je u sporu s njemačkom tvrtkom zastupala nasljednike obitelji Wertheim, priopćila je da će "Karstadt-Quelle" na ime odštete isplatiti 88 milijuna eura. Nasljednici obitelji Wertheim prvotno su tražili 145 milijuna eura odštete.

Dvije strane su se sporile oko zemljišta u središtu Berlina na popularnom Potsdamskom trgu, na kojemu se prije rata nalazila robna kuća Wertheim.

Nakon ponovnog ujedinjenja Njemačke, uprava grada Berlina to je zemljište prebacila u vlasništvo kompanije "Hertie" koju je kasnije kupio "Karstadt-Quelle".

Ta tvrtka je zemljište za 70 milijuna eura prodala vlasniku kompanije "Metro" koji je na tom mjestu sagradio luksuzne hotele "Ritz" i "Marriot".

"Wertheim" je prije dolaska nacionalsocijalista na vlast u Njemačkoj bio najpopularniji lanac robnih kuća u toj zemlji, a robna kuća na Potsdamskom trgu jedan od zaštitnih znakova Berlina.

NOVA INTERNETSKA STRANICA YAD VASHEMA NA FARSIJU

Memorijalni centar holokausta Yad Vashem nedavno je pokrenuo novu „perzijsku“ internetsku stranicu na farsiju, a u kratko vrijeme stranicu je posjetilo više od 11.000 osoba od čega 2.242 iz Irana.

Na svojoj internetskoj stranici (www.yadvashem.org) Yad Vashem je do sada nudio dokumente, povijesne materijale i ostalo na raznim jezicima.

Nakon što je posjetio novu stranicu Yad Vashema, jedan je posjetitelj u svom mailu napisao: „Kao Iranac sramim se zbog Ahmadinedžadovih komentara i siguran sam da većina stanovnika moje zemlje tako misli.“

„Mislimo da odluka o tome da provjerene i razumljive informacije o holokaustu stavimo dostupnima Irancima na njihovom jeziku može samo doprinijeti borbi protiv negiranja holokausta“, kazao je direktor Yad Vashema Avner Shalev obrazlažući svoju odluku.

Židovi diljem svijeta uznemireni su izvjavama iranskog predsjednika Mahmuda Ahmadinedžada koji je privukao pažnju međunarodne javnosti otkako je došao na vlast 2005. godine. On je u svojim izjavama tvrdio da je holokaust „mit“ te tražio da Izrael bude „izbrisan sa zemljovida“.

Nakon što je posjetio novu stranicu Yad Vashema, jedan je posjetitelj u svom elektroničkom pismu napisao: „Kao Iranac sramim se zbog Ahmadinedžadovih komentara i siguran sam da većina stanovnika moje zemlje tako misli.“

„Dragi Yad Vashem, željeli smo samo zahvaliti na dobrim informacijama. Ja sam Iranac, ali volim Izrael i židovski

narod i želim mu sve najbolje, za razliku od našeg ludog predsjednika Mahmuda Ahmadinedžada. Na vašoj stranici koristi se vrlo jednostavan i nepristran jezik kako bi se opisalo užasno poglavlje ljudske povijesti. Siguran sam da će svatko tko posjeti vašu stranicu dobiti čvrsto uvjerenje da svi zajedno moramo raditi kako bismo spriječili da se nešto slično dogodi našoj djeci i budućim generacijama. S poštovanjem, Ahmad“, još je jedan od mailova koji je Yad Vashemu stigao iz Irana.

Glasnogovornica Yad Vashema Estee Yaari kazala je kako niti jedan mail iz Irana nije bio negativan.

Internetska stranica na farsiju sadrži 20 kronoloških poglavlja, razdoblja od uspona nacizma 1925. godine do pada Berlina 1945. godine, a nudi i fotografije, informacije o poslijeratnim

suđenjima, uključujući i ono u Nuerenbergu, te pjesme žrtava holokausta.

Odgovor na ovu stranicu je bio vrlo pozitivan, kaže direktor Yad Vashema. Iranci (među njima i Židovi), Iranci koji ne žive u svojoj zemlji i drugi slali su odgovore izražavajući žaljenje, simpatiju i razumijevanje. Velik broj njih u svojim je porukama isticao da Ahmadinedžad ne govori u ime čitavog iranskog naroda te su njegove izjave okarakterizirali kao izjave pune mržnje, koje ne odražavaju perzijsku kulturu i narod.

Paryam, još jedan Iranac, u svom mailu „kao ponosni Iranac“ čestita Yad Vashemu „na naporima da se stvori internetska stranica na farsiju kako bi se i na taj način širilo saznanja o holokaustu.

Paryam u svom mailu poziva Ahmadinedžada ne samo da posjeti stranicu Yad Vashema već i sam memorijalni centar kako bi „iz prve ruke shvatio što može učiniti užas genocida“.

Perzijski jezik ili farsi je indoeuropski jezik, kojim se govori u Iranu, Tadžikistanu, Uzbekistanu, Afganistanu te nekim drugim dijelovima Kavkaza i Srednje Azije. Povijest skupine iranskih jezika započinje još u sedmom stoljeću prije nove ere. Perzijski je najznačajniji u skupini iranskih jezika i jedini za koji je, na temelju pisanih spomenika, dokazano da je postojao kao stari, jezik srednjeg doba i suvremeni jezik. Kao indoeuropski jezik, perzijski ima određenih sličnosti s ostalim jezicima iz indoeuropske obitelji, a naročito s engleskim i francuskim.

Herman Rosenblatt

DJEVOJČICA S JABUKAMA

Kolovoz 1942. Piotrkow, Poljska

Tog jutra, dok smo tjeskobno čekali, nebo se zatamnilo. Muškarci, žene i djeca židovskog geta u Piotrkowu stajali su stjerani na trgu. Pročulo se da će nas preseliti. Moj je otac tek neki dan bio preminuo od tifusa koji je bjesnio prenatrpanim getom, a ja sam se sad najviše bojao da će nas razdvojiti.

„Što god da se dogodi,“ šaptao mi je moj stariji brat Isidor, „ne odaj koliko ti je godina. Reci da ti je šesnaest!“ Za svega 11 godina bio sam visok, pa sam to odlučio iskoristiti. Možda povjeruju da ću biti dobar radnik.

Pride mi SS-ovac, lupkajući čizmama. Odmjerivši me od glave do pete zapita koliko mi je godina. „Šesnaest“, odgovorih. On mi rukom naredi da priđem na lijevu stranu gdje su već stajala moja tri brata i drugi mladići zdrava izgleda.

Moju majku otjeraše na desno zajedno s ostalim ženama, djetecom, bolesnim i starim ljudima. Ja došapnuh Isidoru: „Zašto?“ On ne odgovori. Ja pretrčim na maminu stranu i kažem da želim ostati uz nju. „Ne“, reče ona strogo. „Miči se. I ne gnjavi. Idi sa svojom braćom!“ Još nikad nije bila tako gruba prema meni. Ali ja sam shvatio. Htjela me zaštititi. Toliko me voljela da je to ovaj put odglumila. To je bilo posljednji put da sam je vidio.

Moju braću i mene prebace stočnim vagonom u Njemačku. Nakon nekoliko tjedana, uvedu nas jedne noći u koncentracijski logor Buchenwald i tu nas uguraju u prenatrpanu baraku. Sljedećeg dana podijele nam uniforme i identifikacijske brojeve. „Više me nemojte zvati Herman“, rekao sam braći, „zovite me 94983.“ Raspoređen sam na rad u krematoriju, gdje sam mrtvace prebacivao na ručno dizalo. I ja sam se osjećao mrtav. Otupjevši, postao sam samo broj.

Anđeo iz sna

Uskoro sam zajedno s braćom prebačen u Schlieben, jedan od buchenwaldskih pod-logora, koji je bio smješten nedaleko

od Berlina. Jednog jutra pričinu mi se da čujem majčin glas. „Sine“, rekla mi je nježno, ali razgovjetno, „šaljem ti anđela.“ Ja se na to probudim. To je samo san, pomislim. Istina, lijep san, ali na ovakvu mjestu ne može biti anđela. Samo rada. I gladi. I straha.

Nekoliko dana potom hodao sam logorom, krećući se uz stražnju stranu baraka, već blizu žičanoj ogradi, odakle me straža nije mogla tako lako uočiti. Bio sam sâm. Odjednom opazih da s druge strane žice netko stoji, neka djevojčica svijetlih, gotovo bliješćućih kovrča. Stajala je upola skrivena uz jednu brezu. Osvrnem se, kako bih bio siguran da me nitko ne vidi i tiho je upitam na njemačkom. „Imaš li što za jelo?“ Nije razumjela. Ja pridem centimetar bliže ogradi i ponovim pitanje na poljskom. Ona se primakne. Bio sam mršav, kost i koža, stopala su mi bila ovijena krpama, ali djevojčica me svejedno gledala bez straha. U očima sam joj čitao život. Izvuče ispod vunene jakne jabuku i baci mi je preko ograde. Ja je se dočepam. I dok sam se trkomi udaljavao, začujem kako tiho govori: „Vidjet ćemo se sutra.“

Kraj rata

Vraćao sam se na to mjesto uz ogradu svakoga dana. I uvijek bi je ondje zatekao i uvijek bi nešto donijela za jelo. Komadić kruha ili, još bolje, jabuku. Nismo razgovarali, niti se na tom mjestu dugo zadržavali. Da su nas uhvatili, bila bi to smrt za oboje. O njoj nisam znao ništa, osim da je dobra seljančica koja razumije samo poljski.

Ali kako se zvala? I zašto je zbog mene stavljala život na kocku? Tako sam malo imao razloga za bilo kakvu nadu, pa ipak me ta djevojčica s onu stranu žice hranila njome baš koliko i kruhom i jabukama koje mi je donosila.

Gotovo sedam mjeseci kasnije braću i mene strpaše u vagon krcat ugljenom i prebaciše u logor Theresienstadt u Čehoslovačkoj. „Nemoj se više vraćati“, rekao sam toga dana djevojčici. „Mi odlazimo.“

Kad sam se zaputio prema barakama, nisam se više osvrnuo. Nisam čak ni zbogom rekao toj djevojčici s jabukama kojoj nisam znao ime.

U Theresienstadtu smo bili već tri mjeseca. Rat je jenjavao, savezničke snage su nadirale, ali kao da je moja sudbina i dalje bila zapečaćena. Na dan 10. svibnja 1945. u 10 sati trebao sam prema planu završiti svoj život u plinskoj komori. U tišini praskozorja pokušavao sam se za to pripremiti. Toliko mi je puta smrt već bila za vratom, pa ipak sam se uvijek uspio nekako iskobeljati. Ali sad se činilo da je tomu kraj. Mislio sam na svoje roditelje. Barem ćemo se opet naći zajedno. Ali onda, negdje oko 8 sati, shvatim da je nastalo nekakvo komešanje. Začujem povike i ugledam ljude kako trče na sve strane logora. Potrčim za braćom.

Ruska je vojska oslobodila logor! Kapije su se otvorile. Svi su nekamo trčali, pa sam sad i ja. Za divno čudo, sva su moja braća preživjela, iako ne znam kako. Znam samo da je ključ moga preživljavanja bila djevojčica s jabukama. Na mjestu na kojem je zlo trijumfiralo, život mi je spasila dobrota jednog jedinog bića, donijevši mi nadu u trenutku kad je više nije bilo. Moja mi je majka obećala poslati anđela i anđeo je došao.

Neobičan sastanak na slijepo

Nakon izvjesnog vremena dospio sam u Englesku, gdje me odmah prihvatilo Židovsko dobrotvorno društvo, da bi me onda zajedno s još nekoliko dječaka koji su isto tako preživjeli holokaust smjestilo u hotel i odškolovalo za električnog stručnjaka. A onda sam krenuo u Ameriku u koju je već bio došao moj brat Sam. Odsluživši vojsku u Korejskom ratu, vratio sam se u New York nakon dvije godine. Ali već u kolovozu 1957. otvorio sam vlastitu radionicu za popravak električnih aparata i krenuo u nov život.

Jednoga me dana nazove moj prijatelj Sid, koga sam poznavao još iz Engleske. „Imam sastanak s jednom djevojkom. Ona ima prijateljicu koja je rodом iz Poljske. Hajde da to spojimo!“

Sastanak na slijepo? Ma, takvo što nije za mene. Ali Sid me i dalje gnjavio, pa smo se nekoliko dana kasnije sastali u Bronxu kako bi pokupili njegovu prijateljicu, a onda i njezinu prijateljicu Romu. Odmah sam morao priznati, za „sudar na slijepo“ uopće nije bila loša.

Ispostavilo se da Roma radi kao bolničarka u nekoj bolnici u Bronxu. Bila je ne samo zgodna i umiljata, nego i lijepa s onim bujnim smeđim kovčama i zelenim, bademastim očima iz kojih je frcao život.

U četvero se odvezosmo na Coney Island. S Romom nije bilo teško razgovarati, još manje je imati za društvo. Usput

se ispostavilo da ni ona baš nije sklona sastancima na slijepo. Oboje smo pristali na to samo iz prijateljstva. Šetali smo obalom, udisali vjetar s Atlantika, a onda krenuli na večeru. Ne sjećam se da sam se ikada u društvu osjećao bolje.

Ponovni susret s anđelom

Ukrkali smo se i sjeli u Sidov auto, Roma i ja na stražnjem sjedištu. Kao Židovi iz Europe koji su preživjeli rat, znali smo da je još mnogo toga ostalo neizgovoreno. Roma je to premostila. „Gdje si ti bio“, zapitala je tiho, „za vrijeme rata?“

„Po logorima“, rekao sam, još se živo sjećajući svih nepovratnih gubitaka. Istina, nastojao sam ih zaboraviti, ali takve se stvari ne zaboravljaju.

Kimnula je. „Moja se porodica skrivala u Njemačkoj blizu Berlina, na nekom seoskom posjedu“, reče. „Moj je otac poznao jednog svećenika koji nam je nabavio arijevske papire.“ Pomislih kako je i ona morala patiti od straha koji je sve nas pratio u stopu. Ali eto, oboje smo preživjeli i našli se u novom svijetu. „Nedaleko od tog posjeda bio je nekakav logor“, nastavila je Roma. „U njemu je bio jedan dječak kojemu sam svaki dan nosila jabuke.“

Kakva slučajnost, da je baš i ona pomagala nekom dječaku!? „Kako je taj izgledao?“ zapitao sam. „Bio je visok. Mršav. Gladan. Mislim da smo se svakoga dana viđali punih šest mjeseci.“

Sad mi je srce već divlje lupalo. Nisam mogao vjerovati. Ovo nije moguće! „Je li ti, možda, taj dječak jednoga dana rekao da se više ne vraćaš, jer da odlazi iz Schliebena?“

Roma me zapanjeno pogleda. „Da, to je rekao.“

„Ali taj dječak, to sam bio ja!“

Umalo se raspadoh od sreće i ushićenja, zagušen emocijama. Nisam mogao vjerovati. To je bio moj anđeo! „Sad te više neću pustiti“, rekao sam Romi. I još istoga časa, ondje na tom stražnjem sjedištu, ja je zaprosim. Nisam želio čekati.

„Ti si lud!“ rekla je. Ali svejedno me pozvala na večeru koju će sljedećeg šabata pripremiti njezini roditelji.

Bilo je beskrajno mnogo toga što sam htio saznati o Romi, ali ono najvažnije, ono o njenoj pouzdanosti i plemenitosti, to sam već znao. U najgorim mogućim okolnostima mjesecima je prilazila žici i donosila mi nadu. Sad, kad sam je ponovo našao, nisam je više smio izgubiti.

Toga dana rekla je „da“. A ja sam održao riječ. Vežući je punih pedeset godina brakom iz kojega se rodilo dvoje djece i četvero unučadi, nisam je više nikad želio izgubiti.

Tako je jedan sastanak na slijepo vratio bivšeg logoraša Hermana Rosenblatta njegovoj Romi, djevojci koja mu je pomogla preživjeti holokaust.

(prevela Zora Dimbach)

„DRAGI UJAK GEORG“ - PRIČA O OBITELJSKIM TAJNAMA

„Bio je to pristojan, kultiviran, velikodušan čovjek“, sjeća se Mireille Horsinga-Renno, Alzašanka koja je odlučila prekinuti tišinu skrivenu oko obiteljske tajne - njezina „dragog ujaka Georga“, koji je ustvari bio nacistički liječnik smrti.

U knjizi koja je nedavno objavljena u Francuskoj, ona se prisjeća polaganog silaska u pakao dok je slijedila tragove tog njemačkog „ujaka“, za kojeg je tek nakon njegove smrti 1997. godine otkrila da je igrao bitnu ulogu u nacističkom planu ubijanja tisuća mentalnih bolesnika i hendikepiranih osoba.

Priča počinje početkom 80-tih godina 20. stoljeća kada je gospođa Horsinga-Renno, u potrazi za svojim obiteljskim korijenima, stupila u kontakt s Georgom Rennom koji je živio u Njemačkoj. Ubrzo je bila šarmirana tim dalekim rođakom kojeg je nazivala „ujakom“ i kojeg je nekoliko puta posjetila u njemačkom mjestu Bockenheim, gdje je Renno živio od 1945. godine.

Mireille započinje pravu policijsku istragu

Renno je prekrasno svirao flautu i nikada nije zaboravio niti jedan njezin rođendan. Mireille je jedino znala da je tijekom Drugoga svjetskog rata bio član nacističke stranke. Tijekom jednog razgovora o toj temi, on ju je prenerazio negiranjem postojanja plinskih komora, tvrdeći da se radi o „američkoj propagandi“.

Bez da mu je kazala, Mireille je započela pravu policijsku istragu koja je dovela do nepobitnih činjenica: „ujak Georg“ je tijekom Drugoga svjetskog rata vodio jedan od šest centara za „rješavanje problema mentalnih bolesnika i hendikepiranih osoba“, u austrijskom dvorcu Hartheim u blizini koncentracijskog logora Mauthausen.

Georg Renno bio je zadužen za izbor „neproduktivnih“ osoba u centrima za hendikepirane, umirovljeničkim domovima, a

DVORAC HARTHEIM

Od početka 1940. godine u plinskim komorama u dvorcu Hartheim, koji se nalazio 40 kilometara zapadno od koncentracijskog logora Mauthausen, ubijani su hendikepirani njemački i austrijski civili

U travnju 1941. godine Heinrich Himmler naredio je „Aktion 14 f 13“, posebni tretman za oboljele ili mentalno zaostale zatočenike koncentracijskih logora.

Prvi mentalno zaostali zatočenici ubijeni su u Hartheimu 14. kolovoza 1941. godine.

Plinske komore u Hartheimu jedno vrijeme nisu bile u funkciji (1942. godine), ali 1944. deseci tisuća zatvorenika logora prebačeni su u dvorac i tamo ubijeni.

Prema nekim podacima u plinskim komorama u Hartheimu živote je izgubilo oko 30.000 ljudi.

Danas je dvorac Hartheim memorijalni centar posvećen tisućama fizički i mentalno hendikepiranih osoba koje su nacisti ubili.

kasnije i u koncentracijskim logorima, a zatim ih je slao u plinske komore.

On je crvenim križevima na formularima označivao „pacijente“ kojima je namijenio smrt, a plavim one koje je odlučio održati na životu te one koji su bili podvgrnuti daljnjim „medicinskim ispitivanjima“.

Na taj je način u dvorcu Hartheim od 1940. do 1944. ubijeno 28.000 ljudi.

Georg Renno nije odgovarao za svoja nedjela

Za gospođu Horsinga-Renno, koja je prošlost „ujaka Georga“ istraživala istovremeno s austrijskim novinarom Walterom Kohlom, šok je bio težak. „Još i danas ne mogu povezati te dvije osobe“, priznaje.

U intervjuu koji je dao austrijskom novinaru nekoliko mjeseci prije smrti 1997. godine, Georg Renno je ponavljao da se „ne osjeća krivim“ te da ima „mirmu savjest“. „To nije bilo mučenje za bolesnike“, rekao je.

On je „bez patnji i u miru“ umro u dobi od 90 godina, a za svoja djela nikada nije odgovarao pred licem pravde.

Zahvaljujući „nekim suradnicima koji su bili na visokim mjestima unutar liječničkog i pravosudnog kruga“, piše gospođa Horsinga-Renno, Georg Renno proveo je samo tri mjeseca u zatvoru 1961. godine, a sudski proces koji se vodio protiv njega počeo je 1969. godine. Međutim, ubrzo je prekinut iz zdravstvenih razloga.

„Zadaća mi je da objavim sve što sam saznala iz poštovanja prema onima koji su zbog njega mrtvi“, ističe Mireille Horsinga-Renno objašnjavajući svoje razloge za pisanje knjiga.

Knjigu „Cher oncle Georg“ objavila je francuska izdavačka kuća Nuee Bleue.

Židovi iz logora za naciste proizveli 134 milijuna lažnih funta

Piše: Iva Krtalić Muiesan, JUTARNJI LIST

“Operacija Bernhard”, vjerojatno najveća organizirana akcija krivotvorenja novca svih vremena, provedena je u logoru Sachsenhausen na kraju 2. svjetskog rata.

Logoraši, najbolji falsifikatori koje je Treći Reich pronašao, za potrebe nacističkog vodstva krivotvorili su goleme količine dolara i funti kako bi se njima destabilizirala neprijateljska ratna privreda.

Zaplet na kojemu se temelji scenarij novog filma “Die Fälscher” - “Krivotvoritelji”, koji je premijerno prikazan na ovogodišnjem Berlinaleu, izgleda kao nečija maštarija, no zapravo je istinita priča o malo poznatom poglavlju nacističkog totalnog rata, spektakularnom pokušaju da se britanska ekonomija uništi inflacijom do koje bi došlo preplavlivanjem velikim količinama valute.

Kako je situacija Trećeg Reicha u posljednjim ratnim godinama postajala sve lošija, nacističkom je vodstvu postajalo jasno da je utjecati na gospodarstvo neprijatelja jednako važno kao i osigurati financije za vlastito preživljavanje. Sturmbannführer Bernhard Krüger, bivši istražitelj falsifikata, dobio je nalog da u Sachsenhausenu, sjeverno od Berlina, stvori savršenu krivotvoriteljsku radionicu.

Po njemu nazvana operacija Bernhard startala je 1942., a radi održavanja tajnosti, logorski blokovi 18 i 19 potpuno su odvo-

jeni od ostatka logora. Personal za radionicu nacisti su regrutirali po drugim logorima - tiskare, grafičare, slagare i bankovne činovnike, koji su mogli izabrati kooperaciju ili smrt.

Film Stefana Ruzowitzkog, koji je ovih dana stigao i u njemačka kina, napetu logorašku dramu priča iz perspektive propalog umjetnika, ali uspješnog falsifikatora, Salomona Solowitscha. Lik se temelji na stvarnoj osobi - Salomonu Smolianovu, zvanom Sally, ruskom židovu, slikaru i najpoznatijem krivotvoritelju slika i novca svoga vermena. Kao i stvarni Smolianov, i filmski Solowitsch bio je daroviti umjetnik. - Zarađivati za život tiskanjem novca, to je već direktniji put - kaže Sally u filmu.

No biti židov i uz to kriminalac u Trećem Reichu značilo je samo jedno - deportaciju. Sally je iz Berlina odveden u logor Mauthausen, no ubrzo je prebačen u poseban odjel logora Sachsenhausen, kako bi zaposlenima u operaciji Bernhard pomogao na novom projektu - tiskanju dolara. Sally stiže u barake 18 i 19, i ondje upoznaje drugi glavni lik filma - grafičara Adolfa Burgera, također radnika operacije Bernhard.

Scenarij za "Krivotvoritelje" snimljen je upravo po Burgerovim memoarima "Des Teufels Werkstatt" (Vrađa radionica). Rođen 1917. u Slovačkoj, on je kao židov i komunist na početku rata u Bratislavi uhićen zajedno sa suprugom Gisela i deportiran u Auschwitz. Krajem rata, Gisela je ubijena u logoru Birkenau, dok je Burger poslan u Sachsenhausen, na rad u posebni odjel zadužen za operaciju Bernhard, "zlatni kavez", gdje se i odvija radnja filma.

Kad je onamo 1944. stigao, Burger je isprva bio iznenađen skoro "komfortnim" uvjetima života u usporedbi s drugim logorima - kreveti su bili mekši, nedjeljom se nije radilo, obroci su bili obilniji.

- Rečeno nam je da ćemo tiskati britanske funte i da će s nama dobro postupati dok god ne budemo sabotirali operaciju. Dobro smo obavljali posao, proizvodili smo novčanice s vrlo finim linijama koje je bilo zaista teško tiskati. Ali, ne mogu reći da se ponosim time što sam učinio. Još me muči da je taj novac možda produljio rat - kaže 90-godišnji Burger, koji danas živi u Pragu.

U "zlatnom kavezu" 144 "logoraša 1. klase" posljednje su tri ratne godine izrađivali novčanice od po pet, deset, 20 i 50 funti, koje su zatim posebnim procesima "starile". Iako je sabotaza bila opasna po život, mnogi su od zatvorenika pokušavali proizvoditi što je moguće više novčanica s greškom, kako bi dobili na vremenu, jer svima je bilo jasno - s krajem akcije ni oni više nikome neće biti potrebni, a budući da su bili upućeni u tajnu operaciju, sigurno neće ostati na životu.

- Znali smo da smo mrtvi, ali sve nam je bilo draže od pomisli na Auschwitz i Birkenau. Znao sam uvijek govorio? Mi smo mrtvaci na godišnjem odmoru - sjeća se Adolf Burger.

I film, rađen u njemačko-austrijskoj koprodukciji, koncentrira se na sukob savjesti s kojim su krivotvoritelji suočeni. Radeći na operaciji, oni spašavaju vlastite živote i svojim radom pomažu

nacističkoj ratnoj mašineriji, dok drugi zatvorenici završavaju u plinskim komorama.

Priča pritom uspoređuje Sallyja, umjetnika preživljavanja, koji smatra da se treba prilagoditi kako bi se izvuklo živu glavu, i Burgera, koji odbija svoju vještinu staviti na raspolaganje nacistima, i čiji utjecaj među logorašima sve više raste, te su sabotaže sve češće.

I zaista, operacija je i u stvarnosti, baš zbog pokušaja logoraša da sabotiraju proizvodnju valute, nailazila na velike prepreke i često bila usporavana. Ukupno je na kraju tiskano oko 134 milijuna funti, a napravljena je i velika količina maraka, biljega i raznih krivotvorenih dokumenata, nakon čega se započelo i s krivotvorenjem dolara.

Konačno, s probojem istočnog fronta početkom 1945. godine i nakon što je Crvena armija prešla rijeku Odru, nacisti su zatvorili krivotvoriteljsku radionicu. Falsifikatori i tiskarski strojevi prebačeni su po hitnom postupku u logor Ebensee u Austriji, a kratko prije nego što je američka vojska oslobodila logor, tiskarske ploče i preostali novac bačeni su u jezero Toplitz.

Bernhard Krüger od vodstva Trećeg Reicha dobio je nalog da u Sachsenhausenu stvori savršeno opremljenu krivotvoriteljsku radionicu. Po njemu nazvana operacija Bernhard startala je 1942., a radi održavanja tajnosti, blokovi 18 i 19 potpuno su odvojeni. Personal za radionicu nacisti su regrutirali po drugim logorima - tiskare, grafičare, slagare, koji su stavljeni pred izbor: kooperacija ili smrt

Nacističko blago u jezeru Toplitz

Devet kutija punih novčanica i dio SS-ovog arhiva iz jezera je izvađeno tek 1959. godine. Trag je do novca odveo reportera tjednika "Stern" Wolfganga Löhdea, koji je i napisao prvu priču o "senzacionalnom otkriću u jezeru Toplitz," i za koju su mu stanovnici okolnih mjesta prepričali kako su krajem rata čamcima vozili vojsku na sredinu jezera, gdje su se zatim u vodu bacale škrinje i kutije.

Nakon ovog prvog pronalaska počele su se širiti legende o tajnim zlatnim rezervama ili ukradenim umjetninama iz Trećeg Reicha potopljenima u jezeru, koje je ubrzo postalo meka tražilačima za zlatom iz cijeloga svijeta. Jezero duboko 103 metra i izuzetno opasno za ronjenje odnijelo je i žrtve, pa su nakon smrti jednog mladog ronioca 1963. godine koji je također bio u potrazi za blagom, austrijske vlasti zabranile ronjenje u jezeru.

Kako bi konačno stalo na kraj pričama i opasnim akcijama, Ministarstvo unutarnjih poslova Austrije započelo je vlastitu akciju vađenja potopljenih predmeta, pa je osamdesetih godina izvađeno više škrinja s falsificiranim novcem, dio tiskarskih strojeva i velika količina oružja, zbog čega je jezero uskoro dobilo nadimak "Smetlište Trećeg Reicha." Ipak, legende o neprocjenjivom nacističkom blagu jezera Toplitz pletu se još i danas.

«STUDENTI ŽIDOV MEDICINSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU»

Publikacija «Studenti Židovi Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu», autora Borisa Blaua, daje pregled upisanih studenata te popis apsolvenata i diplomanata od osnutka Medicinskog fakulteta u Zagrebu pa sve do Drugog svjetskog rata (1917.-1941. godine).

Kako je u predgovoru napisao predsjednik ŽOZ-a Ognjen Kraus, «publikacija koju zahvaljujemo dugotrajnom i sistematskom istraživanju dr. Borisa Blaua nesumnjivo će odgovoriti na mnoga dosad otvorena pitanja i to o životu i djelovanju pojedinaca. Pojedinaac, osobnost i individualna povijest u središtu su židovskog povijesnog istraživanja, osobito poslije holokausta».

Publikacija se može kupiti u Židovskoj općini Zagreb.

Studenti Židovi
Medicinskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Boris Blau

Pregled upisanih studenata
te popis apsolvenata i diplomanata
od osnutka fakulteta do
II. svjetskog rata (1917. - 1941.)

Skandalozno otkriće o osiguranju dočelnika Središnjeg vijeća Židova Michela Friedmana Bivšem čelniku njemačkih Židova policija dodijelila čuvare neonaciste

BERLIN - Središnje vijeće Židova u Njemačkoj vrlo je oštro reagiralo na neonacistički skandal otkriven u policiji Frankfurta na Majni, a u čijem se središtu kao žrtva našao bivši dopredsjednik Vijeća i televizijski voditelj Michel Friedman.

Ovih su dana, naime, njemački mediji otkrili da je frankfurtsko tužiteljstvo prije nekoliko mjeseci povelu istragu protiv trojice policajaca zbog povezanosti s desnim ekstremizmom, a sva su trojica, među ostalim, bili dodijeljeni kao osiguranje bivšem dopredsjedniku Središnjeg vijeća Židova, Friedmanu.

Prema navodima tužiteljstva, kod dvojice osumnjičenih na kompjutoru su pronađeni desničarski sadržaji, i to ponajviše muzika desno radikalne scene, među ostalim i zabranjene grupe Landser. Osumnjičen je i 26-godišnji policajac koji je na jednoj fotografiji pozirao u SS-ovoj uniformi, a navodno je kolegi poslao čestitku "ukrašenu" kukastim križem.

Prema navodima ministarstva unutarnjih poslova pokrajine Hessen, sva su trojica u međuvremenu suspendirana, no predsjednica Središnjeg vijeća Židova Charlotte Knobloch, koja je re-

**Slučaj u međuvremenu
suspendiranih čuvara
Michela Friedmana ide
pred parlament Hessena**

kla da je "užasnuta i šokirana" otkrićem, zatražila je da se sva trojica odmah otpuste iz policije. Slučaj će sljedeći tjedan biti tema rasprave i u parlamentu pokrajine Hessen.

Iva Krtalić Mulesan

Mlad čovjek stigao je u Izrael kako bi osobno zatražio oprost za ponašanje njegova djeda tijekom Drugoga svjetskog rata.

DOŠAO SAM ZAMOLITI ZA OPROST...

Priča o Nijemcu Robinu Parkircheru (27) iz Reinheima u blizini Frankfurta, djeluje pomalo nadrealno.

Prije nekog vremena taj je mladić stigao u Izrael iz Njemačke i istoga je trenutka nakon dolaska otišao u dom umirovljenika u Nordiji gdje je kazao kako želi vidjeti jednu od domarki - Lili Curtis.

Tijekom razgovora Parkircher je rekao kako je stigao u Izrael kako bi se ispričao za sve što je njegov djed radio tijekom Drugoga svjetskog rata. A bio je čuvar u nacističkom koncentracijskom logoru u blizini Bremena.

U tom se logoru nalazilo oko 500 žena iz Mađarske i njih 300 izu Poljske. Lili Curtis, koja danas ima 82 godine, bila je zatočenica tog logora od kolovoza 1944. godine do ožujka 1945., kada je prebačena u Bergen-Belsen gdje je u travnju iste godine dočekala oslobođenje.

Parkircher, radnik u tvornici, kazao je za izraelske novine da je njegov djed umro dok je on još bio dječak. Puno godina kasnije otkrio je fotografiju svog djeda u SS-uniformi i počeo je postavljati pitanja. Njegova baka ispričala mu je što je djed radio tijekom rata.

Parkircher je tada odlučio potražiti neke od preživjelih žrtava tog logora i zatražiti oprost u ime svog djeda.

Zadatak nije bio lak

Zadatak, naravno, nije bio lak ni jednostavan. Parkircher je objavio više oglasa na internetu tražeći informacije o preživjelim žrtvama logora u blizini Bremena. Nekoliko mjeseci kasnije, kada je već gotovo odustao, dobio je poruku jednog čovjeka koji je pročitao knjigu autorice Lili Curtis. U toj knjizi, Curtis je pisala o svom zatočeništvu u nacističkom logoru.

Nakon te obavijesti, Parkircher je otkrio da se Lili Curtis nalazi u domu umirovljenika u Nordiji. Poslao joj je nekoliko pisama, ali nije primio odgovore, jer Lili Curtis ne govori njemački. Konačno je odlučio doći u Izrael.

Lili Curtis rođena je u Mađarskoj, a u Izraelu živi od 1957. godine. Do prije tri godine živjela je u Netanyai i posljednjih 40 godina pisala je za list na mađarskom jeziku koji se objavljuje u Haifi.

Dan kada je primila neobičan posjet bio je poseban po još jednom događaju - tog je dana saznala za je dobila unuka. I upravo se spremala u bolnicu vidjeti bebu, kada su joj rekli da je netko želi vidjeti.

„Naravno bila sam vrlo dirnuta kada je mladi Nijemac došao. Prvo nisam razumjela što želi i nisam znala kako da se ponašam. Ali s vremenom sam shvatila njegove motive i do ručka smo već postali prijatelji“, govori Lili Curtis.

Upitana sjeća li se Parkircherova djeda, kazala je: „Židovski zatočenici nisu mogli poznavati njemačke čuvare, nismo ih smjeli ni pogledati“.

Nakon razgovora u četiri oka, uprava doma pozvala je Parkirchera na ručak i tada je razgovarao i s drugim domarima, većinom preživjelim žrtvama holokausta.

Mladi Nijemac ispričao se tom prigodom svim žrtvama holokausta.

„Bilo je vrlo dirljivo, svi smo plakali“, kazao je jedan domar.

Parkircherov zadatak time nije bio obavljen. On je stigao u Izrael s popisom preživjelih žrtava logora u blizini Bremena i tijekom desetodnevnog boravka namjerava ih sve posjetiti i ispričati se u ime svoga djeda.

(prema izraelskim novinama)

GLATT-KOŠER HOLLYWOOD

New York je lud za novim židovskim trendom: sve je počelo s kabalom, a nastavlja se s košer hranom i izraelskom muzikom. Među gostima u košer restoranu Prime Grill mogu se vidjeti Madonna, Sacha Baron Cohen i čak Paris Hilton.

Nakon kabale, New York prihvaća novi židovski trend: košer prehranu. Tijekom posljednjih mjeseci košer restoran Prime Grill, s ogranicima u Hollywoodu i Manhattanu, postao je restoran koji posjećuju poznate osobe.

Zvijezde i producenti, Židovi i nežidovi, dolaze u taj restoran, jedu glatt-košer hranu, a nakon večere plešu uz izraelsku muziku.

Trend je počeo kao veza između kabale i zdravlja. Amerikanci sve više pažnje posvećuju zdravnoj prehrani, a košer hrana smatra se zdravom i čistom zbog velike pažnje koja se posvećuje njezinoj pripremi.

Shvaćanje da je košer prehrana zdrava povezana je i sa sve većim interesom poznatih za kabalu, a samim time i njihovom odlukom da bolje upoznaju židovsku kulturu. Jedina stvar koja je stajala na putu između želje poznatih da jedu košer bila je ta da nije bilo „finih“ restorana s košer hranom. I onda se otvorio Prime Grill.

Od Madonne do Donalda Trumpa

Prije četiri mjeseca otvorio se novi Prime Grill na Beverly Hillsu i zvijezde su odmah pohrlile. Kao što se i očekivalo, jedna od

prvih poznatih gošća bila je Madonna koja je prvi Prime Grill, otvoren u New Yorku prije sedam godina, otkrila još davno, kazao je vlasnik lanca restoran Joey Allaham (31).

„Ona večera u jednom od naših restorana svaki put kada je u SAD-u. Madonna voli kasne večere. Često dolazi na romantične večere sa svojim suprugom Guyem Ritchijem i mi zbog nje restoran ne zatvaramo“, dodao je.

Madonna ne dolazi samo zbog romantične večere. U ta dva restorana svira izraelska muzika, a Madonna je postala prava obožavateljica te muzike. Zvijezda „Borata“, Sacha Baron Cohen, također je redoviti posjetitelj Prime Grilla.

Popis poznatih osoba koji uživaju u hrani Prime Grilla je velik. Nedavno je Paris Hilton u tom restoranu na Beverly Hillsu proslavili svoj 26. rođendan, a jedan od obožavatelja tog restorana je i Donald Trump. Još jedan redoviti poznati gost je i Bono iz poznate skupine U2.

Steven Spielberg također često jede u Prime Grillu, a sa sobom obično dovodi i veliki broj svojih prijatelja.

Dakle što zvijezde vole jesti? Madonna voli basmati rižu i janjeće odreske. Sacha Baron Cohen najviše voli jesti meso, uglavnom rebrica i steakove. Paris Hilton i Bono obožavaju sushi, a omiljeno jelo Donalda Trumpa je losos.

(prijevod teksta objavljenog u izraelskim novinama)

MICHAEL OREN: "MOĆ, VJERA I FANTAZIJA - AMERIKA NA BLISKOM ISTOKU"

Politika SAD-a na Bliskom istoku već se desetljećima promatra kroz prizmu izraelsko-palestinskog sukoba, ili u novije vrijeme - rata u Iraku, a nova knjiga povjesničara Michael Oren "Moć, vjera i fantazija: Amerika na Bliskom istoku" pokazuje kako je američki angažman u tom dijelu svijeta od uvijek bio pun napetosti.

Izraelski povjesničar Michael Oren, koji ima i američko državljanstvo te predaje na poznatim sveučilištima Harvard i Yale, proučio je više od dva stoljeća duge američko-arapske odnose. Prema njegovom mišljenju utemeljitelji SAD bili su gotovo opsjednuti Bliskim istokom, prvenstveno zbog svoje kršćanske vjere.

"Mislim da je nemoguće shvatiti današnji američki angažman u Iraku ako se ne pođe u ranu američku povijest, u 18. stoljeće. Sjedinjene Države su se od početka, na ovaj ili onaj način, na Bliskom istoku služile svojom moći. Primjerice, u drugoj polovici 18. stoljeća, dobar dio američke trgovine sa svijetom bio je vezan uz Bliski istok, i ta je roba bila česta meta pirata - protiv kojih su u niz navrata intervenirali američka mornarica i marinci". Tako je došlo i do pogibija prvih američkih vojnika u nekoj stranoj misiji - 1805. godine u obračunu protiv arapskih pirata kod Tripolija.

Američki misionari na Bliskom istoku

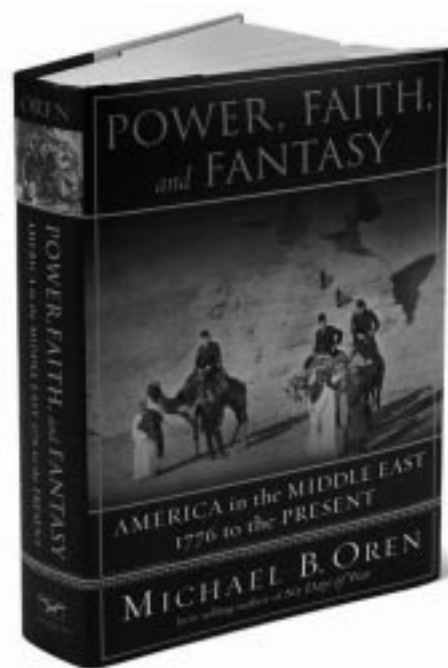
Kasnije, u 19. stoljeću Amerika je na Bliskom istoku bila najangažiranija putem svojih misionara koji su u arapskim zemljama izgradili prve suvremene bolnice i sveučilišta, primjerice i danas poznata Američka sveučilišta u Kairu i Bejrutu.

Michael Oren kaže da 1917. godine, kada je Amerika ušla u Prvi svjetski rat, predsjednik Woodrow Wilson nije želio objaviti rat Otomanskom carstvu upravo zbog toga što ga je brinula sudbina tisuća američkih misionara na Bliskom istoku.

Još jedna od poveznica Amerike s Bliskim istokom je i američka podrška povratku židovskog naroda u svoju drevnu postojbinu, za što su se još zalagali i puritanski naseljenici u Novoj Engleskoj, prije uspostave Sjedinjenih Država.

Kada je 1948. godine predsjednik Harry Truman priznao Izrael, učinio je to sa snažnim osjećajem za povijesnu sudbinu. Sjedinjene Države su to učinile bez obzira na činjenicu što su ih Arapi upozoravali da neće priznati židovsku državu. Od 1948.

Kada je 1948. godine predsjednik Harry Truman priznao Izrael, učinio je to sa snažnim osjećajem za povijesnu sudbinu. Sjedinjene Države su to učinile bez obzira na činjenicu što su ih Arapi upozoravali da neće priznati židovsku državu.

godine, Amerika se angažirala u nizu bliskoistočnih mirovnih inicijativa. "Samo je nekoliko američkih vlada bilo uspješno. Uspješna je bila mirovna inicijativa predsjednika Jimmyja Cartera, koja je okrunjena sporazumima iz Camp Davida. Ti su sporazumi pokazali kako je najvažnije da i na izraelskoj i na arapskoj strani postoje snažne osobe, potpuno posvećene mirovnom procesu".

Aspekt «političke moći»

Američki angažman na Bliskom istoku ne može se analizirati ako se u obzir ne uzme i činjenica da je to regija bogata naftom. I tu su u 19. stoljeću prvotnu ulogu odigrali protestantski misionari, izgradnjom bolnica i škola na teritoriju današnje Saudijske Arabije. Veze američkih misionara s beduinskim plemenom Saud dovele su do 1928. godine i do prvih ugovora o iskorištavanju nafte.

"Tu nalazimo aspekt 'političke moći' u općem američkom angažmanu na Bliskom istoku. Interesi naftne industrije utjecali su na često kontroverzne političke odluke Washingtona, primjerice na njegovu podršku autoritarnim arapskim režimima, s glavnim ciljem da se održi stabilnost u regiji. Stabilnost je pak važna za kontinuirani izvoz nafte iz regije", piše Oren.

Politička moć, vjera te fantazije o egzotičnoj kulturi Bliskog istoka su, prema Michaelu Orenu, glavne odrednice američke politike u toj regiji, i danas i u prošlosti. Oren prognozira da će se američka interakcija s narodima Bliskog istoka nastaviti - Sjedinjene Države su, naime, najavile rat islamskom ekstremizmu, zalažu se za demokratizaciju arapskih zemalja a i uvelike su ovisne o inozemnoj nafti.

LJERKA DEUTSCH

U Domu Lavoslava Schwarza

27. veljače ove godine preminula je

Ljerka Deutsch.

Ljerka Deutsch rođena je 1916. godine u Zagrebu, kao treće djetete u obitelji veletrgovaca tekstilom Luje Gruenberga i Irene Gruenberg, rođene Singer. Obitelj Singer potječe od slavnog rabina Eliezera Singera iz austrijskog Burgenlanda, a daleki potomak te obitelji je Izrael Singer.

Ljerka Deutsch već je u djevojačkoj dobi imala intenzivne kontakte s vjerom, a dućan obitelji Gruenberg u zagrebačkoj Ilici bio je poznat kao sastajalište pobožnih Židova. Ljerka Deutsch se sa 18 godina udala za sina zagrebačkog graditelja i trgovca drvom Julija Deutscha, dr. Samuela-Šmulea Deutscha. Zajedno su se aktivirali u zagrebačkom Makabiju, cionističkoj udruzi Žabotinjski te u ondašnjem B'nai B'rithu.

Godine 1941. zajedno sa svojim suprugom i roditeljima odlazi u Bosnu u sklopu akcije suzbijanja endemskog sifilisa, a to im je osiguralo i poštedu života. Godine 1943. uključuje se u NOB, a nakon završetka Drugog svjetskog rata vraća se u Zagreb, gdje s užasom zaključuje da joj je gotovo čitava obitelj pobijena, osim brata Branka koji je pobjegao u Lugano i roditelja i muža s kojima je bila zajedno tijekom ratnih godina. Ukupno je u ratu izgubila 57 članova svoje obitelji.

Zajedno sa svojim suprugom podnijela je 1947. godine zahtjev za alijsku u Izrael, ali taj su zahtjev tadašnje vlasti odbile zbog toga što je njezin suprug bio zaposlen u ondašnjoj vojnoj bolnici.

Zapošljava se u Zavodu za socijalno osiguranje. Ljerka Deutsch imala je dva sina - Ivicu, rođenog 1948. godine i Dania-Darka, rođenog 1959. godine.

ZIVRONO LIVRAHA

Bila je dugogodišnja predsjednica
Ženske sekcije Židovske općine
Zagreb, članica Vijeća ŽOZ-a (od
1974. do 1995. godine), aktivna u
Kulturnom odboru, članica Kuratorija
Doma Lavoslava Schwarza (od 1974.
do 1994. godine) te jedna od ob-
novitelja B'nai B'ritha 1998. godine,
budući da je bila jedno od dvoje
preživjelih članova predratnog B'nai
B'ritha.

THE DREAM OF THE POEM

HEBREW POETRY FROM MUSLIM AND
CHRISTIAN SPAIN 950–1492

TRANSLATED, EDITED, AND INTRODUCED BY

PETER COLE

15. - 17. LIPNJA 2007.
KINO TUŠKANAC, ZAGREB

Petak, 15. 6. 2007.

18.00-18.15

Otvorenje festivala

18.15-18.36

Priča o Zapadnoj obali
 (West Bank Story)

18.40-20.10

Ushpizin / Metallic Blues

20.15-21.05

Budite plodni i množite se
 (Be Fruitful and Multiply)

Subota, 16. 6. 2007.

22.00-22.10

Cirkus REX (Zagreb Film,
 režija: Zlatko Bourek,
 izvan konkurencije)

22.15-23.47

Sirijska nevjesta
 (The Syrian Bride)

23.50-23.07

Shalom

Nedjelja, 17. 6. 2007.

16.00-16.10

Turist Holokausta
 (The Holocaust Tourist)

16.15-17.45

Divan

17.50-20.28

Živi i postani
 (Live and Become)

20.30-20.40

Bitka u Cable Street
 (The Battle Of Cable Street)

20.45-22.00

Vodeni žigovi
 (Watermarks)